

SISUKORD nr 4/2008

Toimetuse veerg

Valter Parve.....2

Uudised

Lühiuudised ja pressiteated.....3

ESTA uudised.....6

Vabaühenduste Fond aitab
ühendustel kasvada
Maris Jõgeva.....10

Ema ja lapse varjupaik sai viieaas-
taseks
Kati Saira.....40

Seadus

Juhtumiplaan kui töövahend juhtumi-
korraldusliku töömeetodi kasutamisel
Marina Runno.....7

Sotsiaalpoliitika/Uurimus

Kuidas Eestis narkomaania probleemi
lahendatakse
Aljona Kurbatova.....12

GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine
Eestis
Kadi Ilves.....22

Prostitutsiooni nõudlusest
Kristiina Luht.....26

Kogemus

Jüri Gümnaasiumi tugispetsialistid
soovivad tõhusamaid mõjutusvahen-
deid lastele ja lastevanematele
Regina Lind.....29

Kaks aastat tööd
sotsiaalpedagoogina
Elle Voolma.....34

Sotsiaaltöötaja koostöö
lapsevanemaga
Lemme Haldre.....36

Intervjuu

Arne Grønningsæter: Kõige tähtsam on
eetikaalne teadlikkus.....17

Sotsiaaltöö haridus/ koolitus

Kodanikkonnal põhinev
sotsiaaltöö
Hans van Ewijk.....42

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika
eriala Tartu Ülikoolis
Judit Strömpl.....51

Rakenduskõrgharidus – kui kõrge ja
kus rakendatav?
Anu Aunapuu, Valter Parve.....54

Prantsusmaal hoolekandeesutuste
hindamist õppimas
Kaidi-Mari Liping.....57

Sotsiaaltööst puuetega
inimestega Indias
Sandhya Limaye.....59

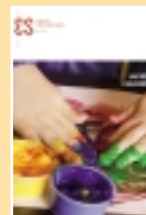

Erialakeel

"Refleksiivus" ja "reflekteerimine" pole
sünonüümid ega vastandu tõendus-
põhisele praktikale
Marju Selg.....48

Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles
.....62–63

Kirjandus 64

Head kolleegid,

Eesti sotsiaaltöö III kongressil võeti 30. novembril 2005 vastu meie tegevust suunata püüdev eetikakoodeks. Oleme ESTA eetikakomitees jõudnud arusaamisele, et koodeksi vaimu ja sätteid võiks lühidalt kokku võtta ka meespea kujul. Selle esialgne variant jõudis asjaosalisteni Lääne-Eesti sotsiaalvaldkonna töötajate suvisel kokkusaamisel Saaremaal 5. juunil ning seal tehtud täiendusi arvestades on ta nüüd teie ees.

Esialgne mõte oli anda talle nn kümne käsu vorm, aga soovitusi kogunes rohkem. Sisu on tähtsam, eriti arvestades meie kolleegide osalemist viimase aja mitmes tõsisel eetilisel konfliktis. Mida arvate alljärgnevast?

Iga elujuhtumi jaoks seadust ei ole – usalda oma südametunnistust.

Võta aega, süvene juhtumisse, pea nõu, väldi pinnapealsust ja selle tagajärgi: üle- ja alaaitamist. Ole aus, ära luba seda, mis Sinu võimuses pole või mida Sa täita ei suuda. Kliendi elu ei ole Sinu elu – ära süüdista ennast, kui tema Sinu pingutustest hoolimata ise oma olukorda muuta ei taha. Kliendi ees esindad Sa Eesti riiki ja oma tööandjat – jää lojaalseks isegi siis, kui kuulud etteheidetega oma südamepõhjas osaliselt nõustuda tahaksid.

Kui märkad abivajajat, ebaõiglust, ülekohut – reageeri! Löö lokku ESTA-s, ülemuse kabinetis ja meedias juhul, kui sind ümbritsev ükskõiksus, bürokraatia, sundparteistamine, sahkerdamine jms ei lase Sul oma tööd korralikult teha.

Hoia kokku tööandja, kliendi, enda ja teiste aega ning muid ressursse.

Mitu pead on mitu pead – koos oleme targemad ja tugevamad. Leia, rakenda ja tunnusta oma võrgustikupartnereid.

Sinu peamine tööriist on usaldus: pea lugu kliendist ja kolleegidest, hoia saladusi ning ära flirdi meediaga.

Sinu kätes on minu ja Sinu hea nimi ja meie eriala maine – need vääri- vad hoidmist!

Ära himusta oma kliendi vara või poliitilist poolehoidu, tema ja ta pere tänu olgu Sulle piisav tagasiside kohusetundlikult tehtud töö eest.

Tunne rõõmu oma tööst! Hoia oma tervist, head tuju ja töövõimet, märka kolleegi muret. Ole olemas koduste jaoks, puhka.

Ole enesekriitiline. Loe, suhtle, juurdle, õpi.

Valter Parve
TÜ Pärnu Kolledži sotsiaaltöö lektor

Võrumaa töötute aktiveerimisprojekt andis häid tulemusi

31. augustil lõppes Võrumaa Omavalitsuste Liidu projekt „Võrumaa pikaajaliste töötute konkurentsivõime ja aktiivsuse tõstmine eeltingimusena nende taasintegreerimiseks tööturule”, mida finantseerisid Euroopa Liidu Sotsiaalfond, Tööturuamet ja kohalikud omavalitsused.

Projekti tegevustes osales 14 kuu jooksul kokku 159 inimest, mis on üle kahe korra planeeritust rohkem. Projekti alguses toimunud tööklubid ja toimetulekukoolitused olid osalejate hulgas väga populaarsed ning väljalangevus peaaegu puudus. Viie piirkondliku rühma kokkupanemisel tuli rakendada lausa projektisest konkurssi. Ka arvitikoolituse vastu oli huvi suur, kuid väljakukkujaid palju. Peamine põhjus – puudub arvuti kasutamise vajadus ja reaalne võimalus kodukohas. Samuti tööharjutuse vastu oli huvi suurem projektis kavandatust. Sageli ei võeta pikaajalisi töötuid kusagile tööle, kuid projekt näitas, et oluline on leida jõukohast tööd ja kannatlikke juhendajaid. Erialakoolituse gruppidesse (ehitusviimistlus, abikokk, puhastusteenindus ja mööbli polsterdamine) registreerus üle 70 inimese, 320-tunnise õppekava läbis 49 töötut. Projektisiseselt oli konkurss ehituserialale, abikoka koolitusgrupi kokkusaamisega oli aga raskusi. Samas napib kohapeal ehitustöölisele praktika- ja töökohti, kuid abikokkadele on pakkumisi palju. Huvitav oligi see, et töötute valmisolek tööpraktikale (tööle) minekuks ületas mitmekordselt tööandjate valmisoleku praktikantide vastuvõtuks. Sellele vaatamata asus projekti jooksul tööle üle 30 projektis osalenu. Lisaks valmis ettevõtluskoolituse läbinuil kaks äriplaani ja kaks kavandit – ettevõtjana alustamine TTA stardiabi toel ei osutunud enamusele projekti sihtgrupist jõukohaseks. Kokkuvõttes võib öelda, et projekt aitas tõsta töötute enesehinnangut, saadi uut infot, oskusi ja teadmisi. Tööpraktika ja tööharjutuse kaudu tekkisid kontaktid töö-

pakkujatega. Õppis ja arenes ka projekti meeskond, kellel on nüüd väärtuslikke kogemusi ja nõuandeid neile, kes kavatsevad selle teemaga edasi tegelda.

Marianne Hermann

Lääne maakonna sotsiaaltöötajad väisasis Viljandimaad

Lääne maakonna sotsiaaltöötajatel ja hoolekandeesutuste juhtidel on traditsiooniks kujunenud 1–2 korda aastas korraldada väljasõit mõnda teise maakonda, et vahetada sotsiaalalast infot ja kogemusi. Sel kevadel külastati sotsiaalobjekte ja tutvuti sotsiaaltöö korraldusega Viljandimaal Karula Kodus (erihooletanne), Viljandi Lasteabi- ja Sotsiaalkeskuses, vaimupuudega noorte päevakeskuses “Vinger”, vaimse tervise päevakeskuses “Singel” ning MTÜ-s “Töötoad” (riiklik toetatud töötamise teenus). Raekojas võttis meid vastu Viljandi linnapea ning linna sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja.

Ajakirja Sotsiaaltöö kaudu on suurepärase võimalus tänada Viljandi Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhatajat Henn Seppa ning Viljandi Linnavalitsuse sartsakat sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhatajat Helmen Kütti suurepärase vastuvõtu eest. Ühtlasi ootab Läänemaa külla sotsiaaltöö tegijaid kõigist Eesti paigust.

Kersti Lõhmus, Lääne Maavalitsus

EQUALi foorumil otsiti võimalusi vähendada ebavõrdset kohtlemist tööturul

18. juunil toimunud EQUAL programmi lõpufoorumil “Näeme tähti töötaevas!” tõmmati joon alla 2004. aastal Euroopa Sotsiaalfondi toel algatatud tegevustele, mille eesmärk oli töötada välja uued võtted ebavõrdse kohtlemise vähendamiseks tööturul. EQUAL programmi abiga loodi 13 arengupartnerlust, mis aitasid tööle ja toetasid puudega inimesi, nende hooldajaid, väikelaste emasid, äärealade elanikke, endisi prostituute, hasartmängusõitlasi, talupidajaid, kriminaalhooldusaluseid noori

ja teisi, kelle jaoks pääs või naasmine töötule on mingil põhjusel keeruline. Foorumil käsitleti töö- ja pereelu ühitamist, paindlikke töövorme ja riskirühmade ning puudega inimeste tööhõive tõstmist. Lisaks ettekannetele, mis keskendusid elluviidud projektide kaudu saadud õppetundidele, toimusid igal teemal ekspertidevahelised arutelud. www.sm.ee

Valitsus kiitis heaks rahvastiku tervise arengukava

Valitsuse 17. juuli istungil kinnitatud „Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020” seab eesmärgi, et aastaks 2020 oleks Eesti meeste tervena elatud keskmine eluiga 60 ja naistel 65 eluaastat ning keskmine eeldatav eluiga tõuseks selleks ajaks meestel 75 ja naistel 84 eluaastani.

„Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020“ üldeesmärk on pikendada tervena elatud eluiga enneaegse suremuse ja haigestumise vähendamise teel. Arengukavas on välja toodud viis tegevusvaldkonda: sotsiaalse sidususe ja võrdsete võimaluste suurendamine, lastele tervisliku ja turvalise arengu tagamine, tervist toetava keskkonna kujundamine, tervislike eluviiside soodustamine ning tervishoiusüsteemi jätkusuutlikkuse kindlustamine. www.sm.ee

Hambaproteeside hüvitis laieneb töövõimetuspensionäridele

Alates 1. augustist jõustus ravikindlustuse seaduses mitu muudatust. Ühe muudatusena hakkab haigekassa hambaproteeside hüvitist maksma lisaks vanaduspensionäridele ja vanematele kui 63-aastastele isikutele ka töövõimetuspensionäridele. Haigekassa hüvitab hambaproteeside maksumusest 4000 kr üks kord kolme aasta jooksul. Töövõimetuspensionär on püsivalt töövõimetuks tunnistatud (16-aastane kuni vanaduspensioniealine) inimene, kelle töövõime kaotus on 40–100%. Sotsiaalkindlustusameti andmetel on Eestis ligi 62 000 töövõimetuspensionäri, kes moodustavad ligikaudu 16,3% kõigist pensioni saajatest. www.haigekassa.ee

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni (ESTA) Lääne-Eesti piirkond korraldab
12. septembril kell 9.30–17.00
Pärnus teemapäeva
KUHU LÄHED, SÜGAVA
VAIMUPUUDEGA LAPS?

Erivajadustega laste ja noorte probleemid on jäänud muude sotsiaalvaldkondade kõrval viimasel ajal ilma suurema tähelepanuta. Paljud vajalikud teenused on küll olemas, aga need on kättesaadavad vähestele. Suur probleem on erivajadusega lapse täiskasvanuks saamine, sest tema võimalused täisväärtuslikku elu elada on piiratud.

Päeva jooksul tahame jagada kogemusi, selgitada välja kitsaskohad ja leida lahendused, et ka sügava vaimupuudega noortel oleks võimalik elada täisväärtuslikku elu.

Teemapäev toimub Pärnu Maavalitsuse II korruse saalis, Akadeemia 2.

Päeva juht: **Priit Sutt**, Pärnu Lastekodu direktor, ESTA liige. Ettekanded ja sõnavõttud: sotsiaalministeeriumi esindaja (avasõnad), ESTA Lääne-Eesti piirkonna juht **Ülle Pikma** (avasõnad), Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsent **Jüri Kõre**, Pärnu Lastekodu kasvataja **Margot Tasso**, Pärnu Erivajadustega Inimeste Rehabilitatsioonikeskuse juhataja **Monika Koppel**, Viljandi Lasteabi- ja Sotsiaalkeskuse juhataja **Pille Vaiksaar**, SA Koeru Hooldekodu juhataja **Rünno Lass**, Tori Hooldekodu juhataja **Kristo Kaukver**, Nõustamise ja Ekspertiisikeskuse spetsialistid **Piret Kokk**, **Monika Salumaa** ja **Ain Klaassen**.

Töötoad:

- Keda koolitada ja milles?
- Töö lapsevanemaga.
- Teenuste puudujäägid ja kvaliteet
- Teenuseosutajate maine kujundus ja info levitamine

Ootame teemapäevale sotsiaaltöötajaid, lapsevanemaid, erivajadustega lastega töötavaid hoolekandeesutuste ja õppeasutuste töötajaid, arste, sotsiaalministeeriumi esindajaid.

Palume osalejail registreeruda ESTA kodulehel www.eswa.ee kuni 5.09.2008.

NB! Osavõtt teemapäevast on tasuta!

D

SA Tallinna Diakooniahaigla II Hospiitsikonverents

SA Tallinna Diakooniahaigla korraldab **6. oktoobril** Rahvusvahelise Hospiitsipäeva tähistamiseks Eesti II Hospiitsikonverentsi. Konverents toimub SA PERH Onkoloogiakeskuse saalis Tallinnas, Hiiu 44. Kavas on hospiitsi teooriat ja praktikat käsitlevad ettekanded Eestist, Soomest, Norrast ja Saksamaalt. Üheks konverentsi läbivatest teemadest on koduhospiits. 5. oktoobril toimub Tallinna Diakooniahaigla hospiitsis lahtiste uste päev. Kavas on teemakohased sõnavõttud, diskussioonid ja kohvilaud Diakooniahaigla aias. Lisainfot saab meili-aadressil: st@diakooniahaigla.ee.

Haabersti Sotsiaalkeskuse 10. aastapäeva konverents

Haabersti Sotsiaalkeskus ja Tallinna Sotsiaaltöö Keskus kutsuvad konverentsile, mis toimub **28. oktoobril** Rocca al Mare Koolis. Kavas väitlus: „Kas päevakeskus või hooldekodu?“, ettekanded ja mõttekoda erinevatest valikutest eaka elukvaliteedi säilitamisel: Haabersti Sotsiaalkeskus 10 aastat; eakate poliitika, päevakeskused ja sotsiaalkeskused Eestis; Prillitoos ja päevakeskused; eakaervis; eakas oma kodus/ sotsiaalkeskuses/ hooldekodus. Esinevad valdkonna juhtivad spetsialistid. Registreerimine 30. septembrini aadressil swcenter@swcenter.ee, märgusõna „Haabersti“. Info tel 5690 4753 (Mare-Maia Kraav).

Sotsiaalhoolekande aastakonverents

Tänavune sotsiaalhoolekande aastakonverents kannab nime „Rahaga ja rahata“. Konverents toimub **13.–14. novembril** 2008 Sokos Hotel Viru konverentsikeskuses. Konverentsi korraldavad Tallinna Sotsiaaltöö Keskus, Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakond ning Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. Info konverentsile registreerimise kohta ilmub peagi Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse kodulehel www.swcenter.ee

Tallinna Vangla

PERHON LUSTUNQUE

otsib oma meeskonda
sotsiaaltöötajat

kelle ametikoha põhieesmärkideks on kinnipeetavate sotsiaalhoolekande vahetu korraldamine vanglas, kinnipeetavate iseseisva toimetulekuvõime ja õiguskuulekuse kujundamine ning kinnipeetavate ja vahistatute nõustamine ning

spetsialisti-hariduskorraldajat

kelle ametikoha põhieesmärkideks on kinnipeetavate poolt üld- ja kutsehariduse omandamise ja riigikeeleõppe kursuste korraldamine ning resotsialiseerimisprotsessi soodustamine.

Kandidaatidelt eeldame:

- sotsiaaltööst või pedagoogilist (spetsialist-hariduskorraldaja) kõrgharidust
- üksikjuhtumi lahendamise ja grupitöö läbiviimise oskust
- eesti keele oskust kõrgtasemel ning vene keele valdamist
- Eesti riigi põhikorda, sotsiaal- ja haridusalaste õigusaktide tundmist
- kõrget moraali
- head pingetaluvust, head suhtlemis- ja eneseväljendusoskust ning orienteeritust meeskonnatööl
- lahenduskeskset mõtlemist ning enesejuhtimise oskust

Omalt poolt pakume:

- töötulemustest sõltuvat motiveerivat töötasu alates **12 000 kroonist**
- huvitavat ja väljakutseid pakkuvat tööd
- eneseteostuse võimalusi
- arenemis- ja koolitusvõimalusi
- avaliku teenistuse seadusest tulenevaid soodustusi

CV ja kandideerimisavalduse palume saata hiljemalt **12.09.2008**

Tallinna Vangla konkursi- ja atesteerimiskomisjonile aadressil Magasini 35, Tallinn 10138, märksõnaga "PERSONAL" või Tallinna Vangla üldosakonna peaspetsialisti e-posti aadressile liisa.paavel@just.ee, lisainfo 612 7522

ESTA eetikakomitee mõistis hukka klientidelt raha laenanud sotsiaaltöötaja tegevuse

TV 3 uudistes 22.07.2008 kajastatu põhjal on Valgamaa Palupera valla sotsiaaltöötaja Anne Tutk vallaelanikelt suure summa kokku laenanud, seejuures ka oma hoolealustelt, kes ei ole võimelised oma tegusid adekvaatselt hindama. ESTA eetikakomitee jõudis seisukohale, et tegemist on kahetsusväärse juhtumiga, mis kahjustab Eesti sotsiaaltöö kui professiooni, sotsiaaltöö spetsialistide ja avaliku teenistuse mainet. Sotsiaalnõuniku vastutustundetu ja kriminaalne tegevus on tekitanud sotsiaaltöö klientidele moraalselt ja materiaalselt kahju. Sotsiaalnõunik on rängalt eiranud sotsiaaltöö eetika nõudeid. Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon on nõrдинud ja mõistab hukka Palupera valla sotsiaalnõuniku Anne Tutk'i tegevuse.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon on seisukohal, et erialase kõrghariduseta inimesed ei tohiks töötada sotsiaalvaldkonna ametikohadel, mis oma töö sisu poolest eeldavad erialast kõrgharidust. Sotsiaalnõunikud on sellise kategooria ametnikud, kellele tuleb seadusega kehtestada sotsiaaltöölase kõrghariduse nõue. Muidugi ei anna erialane haridus täielikku garantiid selliste juhtumite vältimiseks, kuid tõenäoliselt valivad sotsiaaltöö eriala siiski inimesed, kellel on kõrge moraal ja kindlad eetilised tõekspidamised.

ESTA tegevjuht osales ELNHÜ suvepäevadel

19.–20. juulil toimusid Remnikul Eesti Laste ja Noorte Hoolekandeesutuste Ühenduse suvepäevad. ELNHÜ on Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni liige, seetõttu võttis suvepäevadest osa ka ESTA tegevjuht Astrid Ojasoon, et tutvustada assotsiatsiooni

tulevikuplaane ja arendada koostööd liikmesorganisatsiooniga. Suvepäevadel korraldati küsitlus, mille eesmärk oli ESTA tegevuse arendamine, arvesse võttes selle liikmete ja liikmesorganisatsioonide ootusi ja ettepanekuid.

Küsitlusest selgus, et ESTA tegemistest teatakse vähe, senisest tegevusest on enim meelde jäänud suvekoolide korraldamine. Küsitlust korraldatakse ESTA suvekoolis Kiidil 21.–22. augustil. Küsitluse tulemusi võetakse arvesse järgmise aasta tegevuskava koostamisel.

Kas erialasektsioonid on vajalikud?

Sotsiaaltöö praktilisest vajadusest tingituna on ESTA selle aasta tegevuskavas assotsiatsiooni juurde sotsiaaltöö eri valdkondade erialasektsioonide/töögruppide moodustamine. Sotsiaaltöö hõlmab mitmeid töövaldkondi, millest igal on oma spetsiifika ja valdkonda reguleerivad õigusaktid, näiteks sotsiaaltöö tervishoius, kohalikus omavalitsuses, vanglas, koolis, kriminaalhoolduses jne. Selleks et olla pädev ja tõsiseltvõetav partner seadusandjale ja oma liikmetele, vajab ESTA erialast pädevust nii praktikute kui teoreetikute spetsialistide näol. Üks inimene või komisjon ei saa olla spetsialist igal alal ja tunda peensusteni eri valdkondade küsimusi. Erialasektsioonid/töögrupid võimaldavad koondada ala parimad spetsialistid, kellel on nii teadmised, oskused kui kogemused.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon (ESTA) kutsub üles avaldama oma seisukohti ja arusaamu erialasektsioonide moodustamise vajadusest ja tööpõhimõtetest oma kodulehe foorumis aadressil www.eswa.ee.

Uudised saatis
Astrid Ojasoon, *ESTA tegevjuht*

Juhtumiplaan kui töövahend juhtumikorraldusliku töömeetodi kasutamisel

Marina Runno, sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

Sotsiaalhoolekande seaduse § 29¹ täpsustab kohaliku omavalitsuse kohustust isikule abi osutamisel, isiku vajaduste hindamist ja vajadustest lähtuva abi osutamist juhtumikorralduse põhimõttel.

Juhtumikorralduse põhimõtte rakendamise eesmärk on tagada, et abi vajav isik saaks temale sobivaimad teenused ning tema probleemidega tegeleks algusest lõpuni üks inimene. Juhtumikorralduse abil on võimalik tagada ressursside optimaalne kasutamine.

Juhtumikorralduse põhimõtet tuleb rakendada multiprobleemsete juhtumite korral, kui isik vajab iseseisva toimetuleku parandamiseks pikaajalist ja mitmekülgset abi, mis tähendab näiteks mitmesuguste sotsiaalteenuste või -toetuste määramist.

Juhtumikorraldaja otsustab praktilise töö käigus iga konkreetse juhtumi puhul eraldi, kas on vajalik ja otstarbekas rakendada juhtumikorralduslikku töömeetodit või saab probleemi lahendamiseks kasutada teisi sotsiaaltöö meetodeid. Erandina sätestab sotsiaalhoolekande seaduse § 29² alaealisele isikule juhtumiplaani koostamise kohustuse, mida on vaja arvestada enne alaealise suunamist asenduskoduteenusele või perekonnas hooldamisele.

Juhtumikorralduslikku töömeetodit on juba pikemat aega kohalikes omavalitsustes (edaspidi KOV) rakendatud ning paljudes

omavalitsustes oli juhtumite dokumenteerimiseks kasutusel KOV määrusega kehtestatud dokumenteerimise vormid. Sotsiaalhoolekande seaduse § 29¹ lõige 5 näeb ette sotsiaalministri poolt juhtumiplaani vormi kinnitamise, mis tagab juhtumi ühtse dokumenteerimise ning on oluline nii KOV-ide vahel kui ka teiste osapooltega tehtavas võrgustikutöös.

Juhtumi dokumenteerimise alused, soovitud hindamise läbiviimiseks ja näidismuudatus juhtumi dokumenteerimiseks töötas sotsiaalministeeriumi tellimusel 2006. a välja TÜ Pärnu kolledž. See materjal on koondatud „Juhtumikorralduse käsiraamatusse“, mis on kättesaadav sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee/est/pages/index.html.

Ministri määrus

Sotsiaalministri määrusega nr 24 6. maist 2008 kehtestatud juhtumiplaani vormi töötas läbi KOV sotsiaaltöötajatest koosnev töögrupp ning seda vormi on tutvustatud maavalitsuste sotsiaal- ja tervishoiuosakondade juhatajatele. Määrusega kinnitatud juhtumiplaani vormi tuleb kasutada alates 2008. a 19. maist alustatud juhtumite korral. Varasemast ajast töös olevate juhtumite korral ei pea juhtumite dokumenteerimist ümber vormistama, kuid tuleb jälgida, et töös olevate juhtumite kohta oleks siiski olemas dokumenteeritud hinnang isiku abivajaduse kohta ning probleemide lahendamist käsitlev tegevuskava, et juhtumit oleks võimalik lahendada juhtumikorralduse põhimõttel.

ESF programmi meetme 3.1 „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed” raames on 2008–2009. aastal kavas jätkata koolitusi KOV sotsiaaltöötajatele, ohvriabi töötajatele ja rehabilitatsioonimeeskonna spetsialistidele juhtumikorralduse võrgustikutöö, sh juhtumiplaani täitmise tutvustamiseks.

Sotsiaalhoolekande seaduse järgi on juhtumikorraldaja sotsiaalvaldkonnaga tegelev ametnik (sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja, sotsiaalnõunik vm ametinimetusega sotsiaalametnik) või KOV poolt volitatud isik. Juhtumikorraldaja paneb kirja juhtumiga seotud asjaolud juhtumiplaanis, mida on soovitatav täita elektroonselt. Juhtumiplaan koostatakse ühele isikule, kuid tegevuskavas võib tegevusi planeerida ka kogu perele või teistele asjaosalistele. Näiteks kui juhtumi käsitlemist alustatakse lapse probleemide kaardistamisest, siis koostatakse juhtumiplaan lapsele. Juhtumiga seotud võrgustikuliikmete – pere-liikmete, koolikaaslaste, töökaaslaste jt – andmed dokumenteeritakse juhtumiplaanis juhtumit kirjeldavas osas.

Juhtumiplaani vorm koosneb kolmest osast

I osa sisaldab isiku, juhtumikorraldaja, juhtumi registreerimisega ja isikuandmete töötlemisega seotud andmeid ning isiku nõusolekut andmete töötlemiseks.

Kuna KOV sotsiaaltöötajad kasutavad oma igapäevatöös sotsiaalinfosüsteemi (SIS), kuhu märgitakse isiku ja tema perekonna, sh lapsi puudutavad isikuandmed ning KOV poolt määratud toetused ja teenused, siis ei ole mõistlik sotsiaaltöötajate töökoormust veelgi suurendada andmete korduva ülesmärkimisega. Seega tuleks andmed sisestada kombineeritult, sidudes SIS-s olevad isikuandmed juhtumiplaaniga, st juhtumiplaanis tuleb viidata SIS olevatele andmetele.

Juhtumiplaani täites tuleb isikule selgitada, millised toimingud võivad osutada vajalikuks seoses isikuandmete töötlemisega, sh milliseid isikuandmeid juhtumi korraldamisel viidakse edastada juhtumi lahendamisesse kaasatud võrgustikuliikmetele, teenuse osutajatele või uuele juhtumikorraldajale. Nõusolek isikuandmete töötlemiseks on vajalik tulenevalt isikuandmete kaitse seadusest, mille kohaselt on isikuandmeid lubatud töödelda vaid isiku nõusolekul, kui seadus ei sätesta teisiti (isikuandmete kaitse seadus § 10 lg 1). Isikuandmete kaitse seaduse § 12 reguleerib nõusoleku andmist ja kehtivust täpsemalt.

Juhtumiplaani II osa koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja varem koostatud hindamiste loetelust. Hinnangu isiku abivajadusele annab ja märgib juhtumiplaani juhtumikorraldaja vastavalt temale teadaolevale informatsioonile. Et anda objektiivne hinnang isiku abivajadusele, peab juhtumikorraldaja eelnevalt koguma informatsiooni, mis kirjeldab isiku iseseisvas toimetulekus esinevaid takistusi ja probleeme ning annab ülevaate inimese sotsiaalsest võrgustikust ja seastetest suhetest. Selle info saab juhtumikorraldaja isikult, kuid see võib laekuda ka teistelt abivajaduse märkajatelt, nagu sotsiaal- ja ametnikevõrgustiku liikmetelt või mõnelt teiselt.

Abivajaduse hindamiseks tuleb juhtumit eelnevalt kirjeldada, st neid suhteid ja olukordi, mida on vaja konkreetse isiku abivajaduse hindamiseks ja juhtumi korraldamiseks.

■ Suhted sotsiaalvõrgustiku liikmetega:

vaja on märkida suhted pereliikmete ja lähedastega, olenemata sellest, kas elatakse koos või eraldi. Näiteks laste puhul tuleb kirjeldada suhteid lahus elavate vanematega või eaka isiku puhul tema suhteid lastega juhul, kui lapsed elavad eraldi, kuid suhted püsivad. Vajadusel märkida ka suhted koolikaaslastega, õpetajaga, tööandjaga jne.

■ **Majanduslik olukord:** kirjeldada, kuidas isik tuleb toime oma sissetulekute ja majandusliku planeerimisega, (näiteks arвете tasumisega, sh eluasemekulude tasumise korraldamisega, toidu ja esmatarbekaupade soetamisega, lapse arengu vajalike kulutuste planeerimisega jne).

■ **Eluase ja elukeskkond:** hinnata tuleb eluaseme tingimusi (arvestades seejuures isiku arvamust) ja seda, kas isik vajaks eluaseme kohandamist, elukoha muutmist, millised on tema elukeskkonna positiivsed ja kahjulikud tegurid.

■ **Tervislik seisund ja elustiil:** märkida teadaolevad faktid isiku tervisliku seisundiga seotud toimetuleku kohta teda ümbritsevas keskkonnas; lisada inimese enda hinnang oma tervislikule seisundile ning vajadusel kaebused tervisliku seisundi suhtes.

■ **Töötamine ja õppimine:** kirjeldada, milliste tegevustega on isik hõivatud ja kuidas ta nendega toime tuleb, milliseid oskusi sooviks arendada, milliseid õppimise variante on kaalutud ja kas on saadud abi Tööturuametilt vastavate teenustena.

■ **Muu teave:** märkida isikut ja tema toimetulekut iseloomustav info abivajadusele hinnangu andmiseks, mida ei olnud võimalik paigutada muude punktide alla. Näiteks harrastused, sõltuvusprobleemid vms.

Juhtumikorraldaja analüüsib kõigilt osapooltelt saadud kirjeldusi probleemide ja olukorra kohta ning kirjutab objektiivsetel faktidel tugineva kokkuvõtte, milles annab hinnangu isiku abivajadusele.

Juhtumiplaanis märgitakse isikule varem läbi viidud hindamised ja koostatud hindamisdokumendid, iga hindamisdokumendi koostaja ja kontaktandmed, hindamise aeg või hindamisdokumendi kehtivuse aeg ning lisainfo hindamise kohta, mis võib anda ülevaate isiku abivajadusest ja juba osutatavatest tegevustest/teenustest.

Juhtumiplaanis loetletakse järgmisi hindamisvahendeid: täisealise isiku hooldusvajaduse hindamine, puuetega laste hooldus- ja sotsiaalteenuste vajaduse hindamine, lapse ja perekonna hindamine, individuaalne töötamisplaan, isiklik rehabilitatsiooniplaan, geriaatriline hindamine, kriminaalhoolduse riskihindamine, muud hindamised.

Juhtumiplaani III osa moodustab tegevuskava. Tegevuskava koostamisel tuleb seda teha koos isikuga, kellele tegevuskavas tegevusi planeeritakse, aga ka spetsialistidega teistest valdkondadest, kuna kohaliku omavalitsuse poole pöördunud inimene võib vajada abi ja teenuseid mitmest valdkonnast (nii sotsiaal-, tööturu-, haridus- kui ka tervishoiuteenuseid).

Abivajaduse hindamise tulemuste alusel püstitatakse eesmärgid, mis olenevalt isikust peavad silmas kas kujunenud olukorra muutmist või olukorra säilitamist stabiilseks. Juhtumikorraldaja ülesanne on aidata isiku vajadustest lähtudes leida sobivaimad võimalused seatud eesmärkide saavu-

tamiseks, mis tähendab seda, et tuleb koostada igale isikule sobiv teenuste pakett.

Tegevuskavasse märgitakse isiku probleemid, mis juhtumikorraldaja koos inimese ning võrgustiku liikmetega on eelnevalt juhtumi kirjeldamise käigus välja selgitanud ja kaardistanud. Tegevuskava koostamisel on oluline arvestada isiku enda sisemiste ressurssidega ja võimalike juhtumi lahendamist takistavate teguritega. Tegevuskava elluviimise ajakava koostab juhtumikorraldaja eelnevate kokkulepete alusel koos isikuga ja teenuse osutajaga. Elluviimise aeg peab olema kooskõlas planeeritud tegevuste ja teenuste mahuga. Kui tegevuskava koostatakse lapsele, kes on suunatud asenduskoduteenusele või perekonnas hooldamisele, siis on kohaliku omavalitsuse juhtumikorraldajal kohustus igal aastal lapse juhtumiplaan, koos tegevuskavaga üle vaadata ja vajadusel täiendada.

Juhtumi lõpetamisel peab juhtumikorraldaja tegema järeelhindamise, mis annab ülevaate isiku probleemi lahendamise käigust. See kujutab endast ülevaadet eesmärgi saavutamise kohta ehk isiku hetkeolukorra kui ka muutuse protsessi hindamisest. Juhtumikorraldaja märgib, kuivõrd reaalne tegevuskava oli, milliseid takistusi ja raskusi esines juhtumi lahendamise käigus alaeesmärkide ja üldeesmärkide saavutamisel.

Juhtumiplaani koostamine on loov tegevus, sest nii nagu iga inimene on ainukordne, on ka iga juhtum isesugune. Samas kindlustab ühtne juhtumiplaani vorm parema võrgustikutöö erinevate institutsioonide vahel ning võimaldab fikseerida isiku juhtumiga seotud andmed ja säilitada need edasiseks töötlemiseks. Info talletamine võimaldab järgmistel juhtumikorraldajatel saada ülevaade varasematest hindamistest. Samuti võimaldab juhtumiplaani koostamine juhtumikorraldajal oma töö eesmärgi täpsemalt fokuseerida.

Sotsiaalministri määrusega kehtestatud juhtumiplaani vorm ning määruse eelnõu juurde kuuluv seletuskiri on kättesaadav sotsiaalministeeriumi kodulehel aadressil www.sm.ee.

Vabäühenduste Fond aitab ühendustel kasvada

Vabäühenduste Fond asutati 2007. aasta sügisel, eesmärgiga tõsta Eesti kodanikuühenduste tegutsemisvõimekust ning suurendada nende rolli ja mõju ühiskonnas. Norra, Island ja Liechtenstein rahastavad toetuskeemi Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna finantsmehhanismide raames. Programmi vahendab Avatud Eesti Fond.

Maris Jõgeva, programmi koordineerija, Avatud Eesti Fond

Vabäühenduste Fond erineb paljudest teistest rahastamisprogrammide oma rõhuasetusel – fond toetab projekte, mille abil saavad ühendused võtta ette midagi olulist enda arendamiseks. Valdkondlikud programmid enamjaolt ei võimalda toetust arendustegevusele, kuna rahastajad näevad kasusaajatena eelkõige ühenduse sihtrühmi ja väldivad kokkulepetes projekti läbiviijale tarvilikke kulutusi.

Milleks panustada vabäühenduste tegutsemisvõimekusesse?

Ühiskonna ootused kolmanda sektori organisatsioonidele on küllaltki kõrged: teenusepakkujana peab ühendus olema professionaalne ja stabiilne, eestkõnelejana häälekas ja kuuldav, probleemilahendajana kiire ja paindlik reageerija, avaliku sektori partnerina asjatundlik ja koostööaldis. 2005. aastal läbi viidud kodanikuühiskonna arengut analüüsiv laiapõhjaline uuring tõi aga välja, et Eestis aina suureneb lõhe käputäie nn eliitühenduste vahel, kes oskavad oma seisukohti väljendada, eesmärkide eest seista, tegevust läbimõeldult planeerida ja end ka rahaliselt kindlustada ning nende vahel, kellel sellist võimekust ning oskusi ei ole. Kuigi ühenduste kaasamine otsuste tegemisse on kujunemas tavaks, ei ole mitte kõik mittetulundusühendused valmis keerulistes ja bürokratilikes kaasamisprotsessides osalemiseks. Ka kolmanda sektori tegevuse läbipaistvus vajab parandamist, et tõsta nende usaldusvärsust partnerina poliitika kujundamises või teenuse pakkujana.

Riikidevahelised demokraatia taseme võrdlused on andnud madala hinnangu Eesti inimeste poliitilisele osalusele ja osalisdemokraatiale. Tugevad ja kaasavad kodanikuühendused on üheks võimaluseks osalustaset tõsta, seda kindlasti mitte ainult reitingutulemuste, vaid ka inimeste elukvaliteedi parandamiseks.

Vabäühenduste Fond rahastabki tegevusi, mis aitavad ühendustel muutuda kaasavamaks, professionaalsemaks, häälekamaks ja usaldusväärsemaks. Toetust saab küsida näiteks järgmise iseloomuga projektidele:

- liikmete, töötajate või juhtide koolitamine nii vabatahtlike kaasamiseks, eestkostetegevuse tõhustamiseks kui ka pakutavate teenuste arendamiseks
- strateegiate, tegevuskavade, kontseptsioonide, rahastusplaanide jms väljatöötamiseks
- demokraatia, hea valitsemise, säästva arengu või võrdõiguslikkuse põhimõtete levitamisele ning vabäühenduste rolli tunnustamisele suunatud teavitustegevusteks
- koostöövõrgustike loomiseks ja tugevdamiseks
- ühenduste sihtrühmade, tegevuspiirkondade või -valdkondade laiendamiseks
- ühenduse liikmete ja avalikkuse paremaks kaasamiseks täiendavate võimaluste leidmiseks
- väiksemate võimalustega ühiskonnagruppide eestkostetegevuse ning aktiivse osalemise parandamiseks
- vabäühenduste ja kodanikuühiskonna arenguvõimaluste uurimiseks ja analüüsimiseks.

Oma vajadusi teab iga organisatsioon ise kõige paremini. Mõne jaoks on esmatähtis mõelda läbi järgnevat aastate tegevused ning motiveerida passiivseks jäänud liikmeid aktiivselt osalema. Teine teab oma liikmete või juhtide koolitusvajadusi, et nad muutuksid julgemaks ja oskuslikumaks ühenduse huvide esindamisel, läbirääkimistel, klientidega suhtlemisel. Kolmanda jaoks on aeg küps laiendada oma tegevuspiirkonda, suurendada liikmeskonda või kaasata tegevustesse enam vabatahtlikke. Mõni väiksem organisatsioon võib kõige enam vajada raamatupidamisprogrammi. Oluline on, et taotleja hindaks ausalt oma senist tegevust ja kaaluks võimalusi edasiseks arenguks ning põhjendaks taotluses oma vajadusi ning valikuid.

Fondi toel on käivitunud olulised algatused sotsiaalvaldkonnas

Vabaühenduste Fond toetab projekte eeskätt kolmes valdkonnas: demokraatia ja kodanikuühiskonna areng, keskkond ja säästev areng ning sotsiaalne integratsioon ja kohalik areng. Sotsiaalse integratsiooniga tegelevate projektide rahastamise eesmärk on tugevdada kodanikuühendusi, kes soovivad etendada jõulisemat rolli valusate sotsiaalprobleemide lahendamisel. Teine eesmärk on soodustada algatusi, mis kasvavad avalikkuse osalust ja loovad paremaid võimalusi haavatavamatele ja tõrjutumatele sotsiaalsetele gruppidele Eesti ühiskonnas.

Esimeses kahe voorus on sotsiaalvaldkonnas tegutsevatest ühendustest toetust saanud näiteks Sihtasutus Maarja Küla kogukonnas elamise teenuse hetkeseisu kaardistamiseks, selles vallas töötajate koolitamiseks ning teenuse pakkujate vahel koostöövõrgustiku loomiseks. Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon alustas projekti organisatsiooni kvaliteedijuhimissüsteemi väljatöötamiseks ja rakendamiseks. MTÜ Eesti Reumaliit koolitab allorganisatsioonide juhte, võtmeisikuid ja liikmeid meeskonnatöö, läbirääkimise, kommunikatsiooni ning maine teemadel. Tallinna Puuetega Inimeste Koda on alustanud projektiga, mille eesmärk on tugevdada pealinna puuetega inimeste organisatsioonide võrgustikku ning suurendada ühingu suutlikkust osaleda kohaliku invapoliitika kujundamises,

teiseks tõsta kohaliku võimu esindajate hulgas teadlikkust kodanikuühiskonnast ning selgitada puuetega inimeste organisatsioonide eesmärke ja ressursse. Vabatahtlike ühendus „Kilpkonn“ arendab ja toetab laste hoolekandeametuste vabatahtlike võrgustikku koolituste ja ühistegevustega ning kodulehe loomisega. Need on vaid mõned näited, mis loodetavasti mõjuvad innustavalt.

Soovitused taotlejatele

Senine kogemus on näidanud, et tihti taotlejad eksivad esitatava projekti rõhuasetusega, suunates harjumuspäraselt projekti tegevused ainult sihtgruppide vajadustele. Vabaühenduste Fondi kande idee on aga selles, et iga projekt peaks looma uut väärtust ka taotleja enda tarbeks, nii et rahastust võiks taotleda just sellistele algatustele, mis muudavad ühenduse paremaks sihtgruppide vajaduste esindajaks või probleemide lahendajaks. Teiseks tuleks hoiduda mõttest kasutada projektitoetust igapäevase teenusepakkumisega kaasnevate kulude katmiseks: näiteks päevakeskuse ülalpidamiskulude maksmiseks või ringijuhendaja palkamiseks tuleks leida pigem püsivamaid rahastusvõimalusi. Samas on igati õigustatud projektid, mis peavad silmas ettevalmistavaid tegevusi teenuse käivitamiseks, läbirääkimisi võimalike rahastajatega, klientide vajaduste analüüsimist, töötajate koolitamist ning koostöö edendamist osapoolte vahel. Hea projekti tunnuseks on selle kaasav iseloom, nii et tasub mõelda, kuidas kaasata ühingu tegemistesse enam liikmeid, aruteludesse sihtgruppide esindajaid, kutsuda linna või valla esindajad ühise laua taha või teha koostööd teiste samalaadsete ühingutega.

Kolmas taotlusvoor on avatud

Vabaühenduste Fondi kolmanda vooru taotluste esitamise tähtaeg on 23. september. Toetust saavad taotleda oma väikeprojektile avalikes huvides tegutsevad mittetulundusühingud ja sihtasutused 20 000–100 000 kr või suurprojektile 100 000–500 000 kr ulatuses. Enam informatsiooni programmi ja taotlemise tingimuste kohta, aga ka taotluse esitamiseks vajalikud vormid ja juhised leiab Avatud Eesti Fondi veebilehelt www.oef.org.ee/norra. Küsimuste korral võib alati helistada tel 631 3791 või kirjutada e-posti aadressil maris@oef.org.ee

Kuidas Eestis narkomaania probleemi lahendatakse

Uute teenuste arendamist takistab avalikkuse tõrjuv suhtumine sõltlastesse

Aljona Kurbatova

Tervise Arengu Instituut

Eestis on hinnanguliselt 13 800 süstivat uimastisõltlast, kellest suurem osa elab Tallinnas või selle lähistel ja Ida-Virumaal (Uusküla jt 2005). Narkomaania muutus Eestis eriti teravaks probleemiks seoses HIV epideemiaga, mis sai alguse süstivate uimastisõltlaste rahvastikurühmas 2000. aastal. Samas tuleb meeles pidada, et süstivad narkomaanid on üksnes osa probleemist, kuigi selle kõige valulisem ja nähtavam osa.

Paljudel meist on kindel arvamus, et uimastisõltlased on kõiges ise süüdi. Kui doos jääb saamata, tekivad näiteks heroini süstijal tugevad võõrutusnähud. Ei ole raske ette kujutada, et sellises seisundis inimene on valmis milleks tahes, hankimaks uut, peaaegu silmapilkselt kõiki ta piinu lõpetavat uimastiannust.

Narkomaania ei ole omaette probleem, vaid on väga tihedalt seotud teiste sotsiaalsete probleemidega nagu töötus, vaesus jpt. Sõltuvusse langenud inimene vajab nii hoolekande- kui tervishoiuteenusid. Uimastisõltuvus ei ole paraku midagi sellist, mida on kerge ravida: võõrutus ja tagasipöördumine ühiskonda kestab sageli aastaid ning nõuab asjaosalistelt suurt pingutust.

Sõltuvus ning sellest vabanemine

Kliinilise definitsiooni kohaselt on uimastisõltuvus haigus, millele on iseloomulik nõrgenenud kontroll uimastite tarvitamise kestuse, koguse ja viisi üle, tähelepanu keskendamine muudelt eluvaldkondadelt narkootikumide hankimisele ja tarvitamisele ning nende tarvitamine, hoolimata negatiivsest mõjust inimese organismile ja mõtlemisprotsessile (RHK-10). Selle haiguse ravimiseks on mitmeid viise ning ravi ei ole lihtne, ometi on võimalik ka kõige suuremast sõltuvusest vabaneda.

Buchanan ja Young eristavad nelja faasi, mida uimastisõltlane peab läbima, et naasta ühiskonda selle täisväärtusliku liikmena. Esimeses, **kaootilises faasis** puudub uimastitarvitajal kontroll elu üle ja tahtmine midagi muuta. Teises, **ambivalentses faasis** on küll soov uimasti tarvitamine lõpetada, aga vanad harjumused hoiavad veel kinni ning libastumine on kerge tulema. **Tegutsevas faasis** on inimesel juba siht silme ees, et oma elu muuta ja uimasti tarvitamine lõpetada ning viimases, **kontrollitud faasis** omab inimene kontrolli uimasti üle või on selle tarvitamise täielikult lõpetanud. Alles pärast nende faaside läbimist võib alata ümberorienteerumine ning reintegratsioon ja seegi protsess võib kesta aastaid. On ülimalt oluline, et endine sõltlane looks kiiresti uue elukorralduse, mille keskmes ei ole uimasti (Buchanan ja Young 2000).

Uimastisõltlast saadab tihti ühiskonna ja ka lähedaste halvustav ja diskrimineeriv suhtumine. Valdavas enamuses riikides ning kahjuks ka meil kuulub sõltlane ühiskonna tõrjutud liikmete hulka. Täielikuks tervenemiseks peab sõltlane mitte üksnes vabanema füüsilisest ja psüühilisest sõltuvusest, vaid ületama ka sotsiaalse tõrjutuse.

Sõltlase teekond uimastitest vabanemisel ei kulge ühesuunaliselt, seda saadavad väiksemad

ja suuremad tagasilangused. Kuni sõltlane ei ole lõplikult vabanenud tõrjutu staatusest, on tagasilangus võimalik. Olukorras, kus inimesel puudub eluase, haridus, töökoht ja lähedaste toetus, võivad uimastid tunduda ainsa lahendusena (Allaste ja Kurbatova 2007).

Abiteenuste hetkeseis Eestis

Uimastisõltuvuse abiteenuste süsteemi tervikuna võib vaadelda kui eri sihtrühmadele suunatud ning erinevate ravieesmärkidega teenuste koordineeritud võrgustikku, mis sisaldab mitmeid elemente alates uimastisõltlase motiveerimisest uimastivabaks eluks ja lõpetades tema integreerimisega ühiskonda töövõimelise liikmena (UNODC 2003). Mõni riik, nagu näiteks Holland, rõhutab enam teenuseid kahjude vähendamiseks, samas näiteks Rootsi, millele on iseloomulik nn karskusele suunatud uimastipoliitika, keskendub raviteenustele.

Eestis lähtub abiteenuste arendamine “Narkomaania ennetamise riiklikus strateegias aastani 2012” sätestatud eesmärkidest. Riikliku strateegia järgi vastutab teenuste korraldamise eest sotsiaalministeerium, kes on delegeerinud teenuste rahastamise oma haldusala asutusele Tervise Arengu Instituudile. Sotsiaalministeeriumi ja Tervise Arengu Instituudi peamised partnerid teenuste rahastamisel ning eeskätt arendamisel on kohalikud omavalitsused. Kui veel viis aastat tagasi ei tahtnud enamus kohalikke omavalitsusi kuulda sellest, et ka nemad peavad võtma vastutuse probleemi lahendamise eest, siis tänase seisuga on Tallinna eeskujul mitmedki omavalitsused asunud tegelema mitmesuguste abiteenuste arendamisega, sh ravi- ja nõustamiskeskuste loomisega.

Uimastisõltlase ravi ja sotsiaalse taastumise protsessis võib eristada järgmisi etappe: 1) esmase kontakti loomine uimastisõltlasega ja tema motiveerimine ravile pöördumiseks; 2) ravi ja rehabilitatsioon; 3) postrehabilitatsioon (sh sotsiaalsete toimetulekuoskuste taastamise programmid ning toetatud elamise programmid). Nendevaheline seos ning eri meetodikate osatähtsus varieerub riigiti.

Esmase kontakti loomine, motiveerimine ja kahju vähendamise teenused. Kaootilises faasis viibiv uimastitarvitaja ei ole veel valmis ise ravile pöörduma, vaid vajab selleks eelnevalt näiteks motiveerivat nõustamist. Selle tulemusel võib tal tekkida soov loobuda uimastite tarvitamisest või ta üritab saada olukord oma kontrolli alla näiteks asendusravi abil (Allaste ja Kurbatova 2007).

Kaootilise ja ambivalentse faasi puhul on kõige olulisemad kahjude vähendamise teenused. Sõltlane kas ei tunnista probleemi või ei ole veel võimeline sellest üle saama. Lääne-Euroopa riikides laialt rakendatavad kahjude vähendamise, sealhulgas madala läve teenused, näiteks süstlavahetus, tänavatöö (*outreach-work*) ja nõustamine, märgivad uimastisõltuvusega isikute abisüsteemi esimest ehk kontakti loomise etappi, mille käigus muudetakse uimastisõltlasele kättesaadavaks vajalikud vahendid ja info (Allaste ja Kurbatova 2007).

Süstlavahetuse ja nõustamise ning tänavatöö programme hakati Eestis rakendama 1997. aastal, riik hakkas teenust rahastama 2001. aastal. Seisuga 2008 on Eestis nõustamiskeskusi ja süstlavahetuspunkte juba 36. Nõustamiskeskustes (mida vahel nimetatakse ka madala läve keskusteks) ja süstlavahetuspunktides luuakse sõltlasega esmakontakt, püütakse võita ta usaldus ning teda motiveerida raviks ja rehabilitatsiooniks. Maailma Terviseorganisatsiooni hinnangul on kahjude vähendamise teenused efektiivsed siis, kui süstlavahetuse ja nõustamisega on kaetud 60 % kõigist süstivatest uimastisõltlastest. Aprillis 2008 Maailma Terviseorganisatsiooni ja ÜRO Uimasti- ja Kuritegude Keskuse poolt avaldatud välishindamise raportit „HIV-i ja AIDS-iga võitlemine Eestis“ autorite hinnangul on süstlavahetuse programmidega kaetud Eestis väga hea ning võrreldav teistes Euroopa riikides saavutatud parimate tulemustega. Vastavate teenustega on Eestis kaetud kuni 46% uimastisõltlastest.

Võõrutus- ja asendusravi. Tegutsevas faasis viibiv sõltlane on motiveeritud sõltuvusest loobumiseks, kuid ta vajab pidevat toetust ning juhtimist mitmesuguste ravi- ja rehabilitatsiooniteenuste kasutamise juurde.

Opiaadisõltlaste ravis on kaks peamist suunda: võõrutus- ja asendusravi. Asendusravi korral viiakse sõltlane illegaalselt heroiinilt üle legaalsele raviainele. Eestis levinuimad asendusravimid on metadon ja buprenorfiin. Asendusravi võib kesta aastaid, selle eesmärk on stabiliseerida sõltlase tervislik seisund ning taastada tema igapäevane toimetulek. Peamisteks asendusravi pakkuvateks asutusteks on hetkel Tallinnas AS Wismari Haigla, AS Lääne-Tallinna Keskhaigla, OÜ Tervisekeskus Elulootus ning Ida-Virumaal AS Aasa Kliinik (Sillamäe), OÜ Corrigo (Jõhvi, Kiviõli) ja OÜ Narva Sõltuvuste Ravikeskus.

Maailma Terviseorganisatsiooni soovitude kohaselt peab asendusraviga olema haaratud vähemalt 30% kõikidest süstivatest opiaadisõltlastest (WHO 2002). Esmapilgul tundub, et sellest võiks järeldada, et HIV levimuse peatamiseks peaks Eestis olema asendusravi teenusega haaratud ligi 4200 süstivat sõltlast (kolmandik 13 800 süstivast sõltlasest). Hetkel saab Eestis asendusravi ligi 1000 klienti. Ravivajaduse objektiivse väljaselgitamise teeb keeruliseks asjaolu, et paljud meie 13 800 süstivast sõltlasest on sõltuvuses mitte opiaatidest, vaid amfetamiinist ja fentanüülist, mille tõttu asendusravi ei ole nende jaoks sobilik. Võõrutusravi ülesanne on võõrutusnähtude leevendamine ehk võõrutusseisundi ravi, mille käigus narkootiline aine väljutatakse organismist ja inimene vabaneb selle füüsilisest toimest. Võõrutusravi pikkus sõltub uimastisõltlase seisundist ning võib kesta kahest nädalast kuni kuue kuuni. 2008. aasta seisuga on peamisteks võõrutusravi teenuse pakkujateks Eestis AS Wismari Haigla ja AS Lääne-Tallinna Keskhaigla, 2008. aasta alguses avas ukseid Kohtla-Järvel asuv OÜ Hospital, mis samuti pakub sõltlastele võimalust narkootikumidest loobuda.

2004. aastani võisid lapsed saada statsionaarset eriarstiabi vaid Tallinna Lastehaiglas, kus narkootikumide tarvitavate laste arvu kiire kasvu tõttu loodi 2001. aasta oktoobris võõrutusraviks neli voodikohta. 2004. aastal hakkas osaühing Corrigo pakkuma endise Jõhvi Lastehaigla ruumides lastele ja noorukitele sõltuvusravi. Jõhvi laste ja noorukite ravikeskuses ja Tallinna Lastehaigla uimastisõltuvuse ravi üksuses tegeldakse nii ambulatoorse kui statsionaarse raviga, mille käigus toimub ka individuaalne, grupi- ja pereteraapia.

Riigi ja omavalitsuste toetatud võõrutusravi kohtade arv ei ületa 2008. aasta lõpu seisuga 100 piiri. Mitmes Eesti piirkonnas on tasuta ravikohti vähe vähesus või ravivõimalused üldse puuduvad.

Sotsiaalne rehabilitatsioon. Teiste riikide praktika näitab, et ravitulemused on paremad rehabilitatsioonikeskuste kaasamisel ehk siis, kui raviprotsess läheb sujuvalt üle rehabilitatsiooniks. Sellist lähenemist nimetatakse ka sotsiaalseks rehabilitatsiooniks, mis rõhutab uimastisõltuvuse psühholoogilisi ja sotsiaalseid põhjusi ja tagajärgi.

Rehabilitatsiooni kestus sõltub uimastitarvitaja individuaalsetest vajadustest. Taastumisprotsessi edenedes väheneb tervishoiuteenuste tähtsus ning põhirõhk langeb sotsiaalsetele ja psühholoogilistele võtetele, nagu uute hoiakute kujundamine, eluviisi muutmine, enesekontrolli ja stressiga toimetuleku õpetamine, alternatiivsete tegevuste kasutuselevõtt jm.

Rehabilitatsiooniga tegeldakse Eestis peamiselt kahes vormis – päevakeskustes ja kinnistes asutustes. Päevakeskusesse suunatakse võõrutusravi edukalt lõpetanud patsiendid, kel on kodu ja pere, kuid puudub õppimis- või töökoht. Kinniste keskuste, sh rehabilitatsioonitalude klientideks on tavaliselt sõltlased, kellel puudub lähedaste toetus.

Eestis pakuvad rehabilitatsiooniteenust peamiselt mittetulundusühingud. Täiskasvanutele on kokku kuni 60 statsionaarse rehabilitatsiooni kohta (nt SA Sillamäe Narkorehabilitatsioonikeskus, MTÜ AIDSi Tugikeskus, MTÜ Narva Narkomaanide ja Alkohoolikute Rehabilitatsioonikeskus „Sind ei jäeta üksi“, MTÜ Lootuse Küla jt), lisaks kümnekond nõustamiskeskust. Rehabilitatsiooni saanud narkosõltaste arv jääb vahemikku 350–400 aastas, mis moodustab ~2,7% süstivatest sõltlastest. Lähima kolme aasta riiklik prioriteet on nii võõrutusravi kui ka rehabilitatsiooni võimaluste suurendamine Eestis, et katta nende teenustega vähemalt 10% sõltlastest.

Hetkel puuduvad enamuses rehabilitatsiooniasutustes kohad naistele, kuid mitmed teenusepakkujad on näidanud valmidust seda teenust arendada ning riik toetab neid algatusi. Esimesena on naiste rehabilitatsiooniga alustamas Ida-Virumaal asuv OÜ Hospital. Uimastisõltuvusega lastele pakkus pikka aega ainsana statsionaarset rehabilitatsiooniteenust Tallinna Laste Turvakeskus. Turvakeskuses õpitakse, toimub rühmatöö, antakse toimetulekuõpetust, tegeldakse loovtööga jne. Ida-Virumaal rakendus esimene alla 18-aastaste laste statsionaarse rehabilitatsiooni programm 2004. aastal (OÜ Corrigo, Jõhvi laste ja noorukite ravikeskus).

Postrehabilitatsioon. Kontrollitud faas tähistab füüsilisest ja psüühilisest sõltuvusest vabanemist. Samas võib sellesse faasi jõudnud inimene viibida ka pikaajalisel asendusravil, mis võimaldab tal oma sõltuvust kontrollida, kuigi ta ei ole veel uimastitest täielikult vabanenud.

Samuti võib endine sõltlane vajada mitmeid tugiteenuseid ehk nn postrehabilitatsiooni teenuseid. Postrehabilitatsioon on kõige raskemini määratletav uimastiabiteenus, sest mõnikord käsitatakse selliseid teenuseid ka rehabilitatsiooniteenustena – tugigrupid, eneseabi grupid, sotsiaalsed programmid –, mis aitavad endistel uimastisõltlastel omandada uusi oskusi ja naasta tööturule, korraldada vajadusel isikut tõendava dokumendi vormistamist, võimaldada toetatud elamist, sotsiaalnõustamist ja õigusabi. Tänapäevase seisuga on postrehabilitatsioon kõige nõrgem teenuste valdkond ning vajab enim arendamist. Vaid vähesel määral on (endistele) sõltlastele kättesaadavad tööhõiveprogrammid, täiesti välja arendamata on nn toetatud elamise võimalused. Lähiaastatel peaks riik koostöös kohalike omavalitsustega järjest rohkem panustama nende teenuste arendamisse. Vastasel juhul muutub küsitavaks ka ravi ja rehabilitatsiooniteenuste tulemuslikkus.

Lõpetuseks

Narkomaan ei ole mugav ega lihtne klient. Tema esimene ja kõige suurem mure on hankida raha järgmise uimastidoosi jaoks, seejärel on ehk mahti mõelda ka söögist ja muust elamiseks hädavajalikust. Puhast süstal oleks küll tore, aga tihti nad isegi ei tea, kuhu tuleks selle järele minna, või siis ei tundu see olemasolevate teadmiste valguses kuigi olulisena. Siia lisandub hirm. Hirm politsei ees, hirm, et teised saavad teada, sest uimastisõltlaste seas on hulgaliselt ka n-õ korralikke inimesi, kelle sõltuvusest nende lähedastel (veel) aimu ei ole.

Mitmed uimastisõltlased nendivad, et on korduvalt proovinud loobuda, kuid see ei ole õnnestunud. Tihti on põhjuseks kurb tööde, et nad ei ole teadlikud sellest, kust abi saada. Seda informatsiooni ei ole ka spetsialistidel, kelle poole uimastisõltlased oma muredega pöörduvad – kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatel ja perearstidel. Seetõttu on tähtis, et objektiivne ja asjakohane informatsioon narkomaania abiteenuste kohta jõuaks iga spetsialistini, kellega uimastisõltlane kokku puutub.

Riigi ja kogu ühiskonna seisukohalt on oluline, et võimalikult paljud sõltlased oleksid haaratud abiteenustega. Eeskätt sõltlaste abistamiseks on loodud mitmed madala läve keskused – kohad, kuhu narkomaan võib politseid kartmata alati tulla. Lisaks süstadele ja

näiteks kuumale supile jagatakse seal nõu, kuidas oma elu vähehaaval taas rööpasse seada, miks on vaja end HIV suhtes testida ja kus seda teha ning palju muud. Mida rohkem sõltlasi on nende tegevustega seotud, seda suurem on tõenäosus, et neil õnnestub pöörduda tagasi normaalse elu juurde.

Kuigi Eestis rakendatakse mingil määral kõiki abiteenuseid, puudub terviklik uimastisõltlaste ravi- ja rehabilitatsioonisüsteem. Peamine puudujääk on, et valdav enamus uimastite abiteenuseid – süstlavahetus, nõustamine, asendusravi, võõrutusravi – keskendub füüsilisele ja psüühilisele sõltuvusele, mitte uimastitarvitaja sotsiaalse keskkonna muutmisele. Sõltuvusest vabanemiseks vajab endine sõltlane sotsiaalse toimetuleku oskusi, haridust või täiendõpet, eluaset ja töökohta. Selleks oleks vaja arendada riigi, kohalike omavalitsuste ja spetsialistide koostöös sotsiaalseid programme, mis aitavad endistel uimastisõltlastel omandada uusi oskusi ja naasta tööturule, korraldada vajadusel isikut tõendava dokumendi vormistamist, saada toetatud elamist, sotsiaalnõustamist ja õigusabi.

Uute teenuste käivitamine ei ole lihtne ettevõtmine. Protsessi aeglustab avaliku arvamuse, riigi ja kohaliku omavalitsuse mõne ametniku liialtki kriitiline ja subjektiivne suhtumine narkoprobleemi. Mitmed kohalikud omavalitsused ei kiirusta uimastisõltlastele keskuste rajamisega, sest kohalikud elanikud on sellele vastu. Peaaegu iga kord, kui kavandatakse ravi-, rehabilitatsiooni- või nõustamiskeskus seotakse konkreetse aadressiga, hakkavad kohalikud elanikud selle vastu protestima, lähtudes sellest, et teenus on küll vajalik, aga «mitte meie hoovis» (Allaste jt 2005). Ometi on nii lääneriikide kui ka Eesti senine kogemus tõestanud, et nõustamiskeskuste loomisega ei kaasne kuritegevuse tõusu piirkonnas. Vastupidi, sõltlased oskavad hoida kohta, kus neile abi pakutakse, ning väärtustada inimesi, kes püüavad neid aidata.

Lõpetuseks võib öelda, et kuigi narkomaania on keeruline probleem, on sellest võimalik ühiste pingutustega jagu saada. Tuleb vaid võtta omaks seisukoht, et see on ühiskonna, mitte üksikisiku probleem. Selleks et probleem lahendada, peab riik tegema tihedat koostööd omavalitsustega, tervishoiuasutustega ning mittetulundusühendustega. Iga omavalitsus peaks teadma, mis toimub tema territooriumil, kus asuvad probleemsed piirkonnad ning millised on peamised probleemid.

Kui kohalik omavalitsus või mõni sotsiaalasutus on otsustanud hakata sõltlastega aktiivselt tegelema, siis lähemat informatsiooni olemasolevate teenuste kohta ning personalile mõeldud koolitustest saab Tervise Arengu Instituudist (www.tai.ee).

Kasutatud allikad

Allaste, A.-A., Lagerspetz, M. (2006). Taking control by losing control? Patterns of heroin addiction in Estonia. *NAT Nordic Studies on Alcohol and Drugs* Vol 23, 77–96

Allaste, A.-A., Lagerspetz, M., Kurbatova, A. (2005). Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti Ühiskonnas. Tallinn: Valgus

Allaste, A.-A., Kurbatova, A. (2007). Sõltuvus ja sellest vabanemine. Eesti Inimarengu Aruanne 2006. Ühiskondlikku Leppe Sihtasutus. Tallinn 2007.

Buchanan, J., Young, L. (2000). Problem drug use, social exclusion and social integration: the client speaks. Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime (2003). Drug Abuse Treatment and Rehabilitation: A Practical Planning and Implementation Guide. New York.

Narkomaania ravijuhis (2001). Eesti Psühhiaatrie Selts.

RHK-10. Psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioon. Kliinilised kirjeldused ja diagnostilised juhised. WHO 1992, Tartu Ülikool 1999

Butler, W. E. (2003). HIV/AIDS and Drug misuse in Russia: Harm reduction programmes and the Russian legal system. International Family Health, London

Uusküla, A., Abel, K., Rajaleid, K., Rüütel, K. Talu, A., Fischer K., Boborova, N. (2005). HIV levimuse ja riskikäitumise uurimise kahe linna (Tallinna ja Kohtla-Järve) süstivate narkomaanide seas. Tervise Arengu Instituut, Tartu Ülikool ja Imperial College London. www.tai.ee/failid/S_stivate_narkomaanide_HIV_levimuse_uurimus_2005.pdf (18.08.2008)

World Health Organisation. Report of a WHO/EURO Mission to Estonia 16–19 December 2002 to evaluate Estonia's HIV/AIDS programme (December 2002).

Arne Grønningstæter: Kõige tåhtsam on eetikaalane teadlikkus

Eetikakoodeks peab muutuma elavaks dokumendiks, mille üle pidevalt arutletakse ja millega igal sotsiaaltõtajal on isiklik suhe.

Arne Grønningstæter

- Vördlevate Euroopa sotsiaaluuringute MA.
Aastatel 1977–1985 töötas sotsiaaltõtajana Oslo linnavalitsuses, 1985–1992 täiskohaga Norra Sotsiaaltõtajate Assotsiatsioon (president 1989–1992), 1993–1995 Norra Tõolisliikumise rahvusvahelise solidaarsuse komitee peasekretär, alates 1995 kuni tänaseni sotsiaal- ja tööuuringute instituudi Fafo teadur ja programmijuht.
- Norra Sotsiaaltõõ Assotsiatsiooni eetika komitee liige alates 1993; IFSW alalise sotsiaaltõõ eetika komitee liige alates 1997 (kokkukutsuja 2001–2008); Norra sotsiaal- ja humaritaarteaduste eetikakomitee liige alates 2006.
- Uurimisvaldkonnad: haavatevate rühmade elutingimused ja sotsiaalteenuste osutamine; sotsiaalteenuste eetika ja väärtused; HIV/AIDS ja sotsiaalpoliitika.
- Alates 1995. a on osalenud mitmes koostõõprojekti koos Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi uurijatega.

Miks on eetikal sotsiaaltõõs nii suurt rolli?

Eetika on tåhtis igas elukutses. Ma pole pãris kindel, et õe, õpetaja või ajakirjaniku eetika põhimõtted erineksid mårkimisvããrselt sotsiaaltõtaja omadest. Et aga sotsiaaltõtajal tuleb ette vããga komplitseeritud olukordi, kus kerkivad õles rasked eetilised kũsimused, siis on talle hea eetikaalane teadlikkus hãdavajalik, sest see lãbib kõike, mida ta teeb. Ega ilmaasjata ei õtle IFSW eetikakoodeks, et sotsiaaltõõs on eetika põhjapaneva tåhtsusega.

Mida tãhendab olla eetiline?

Eetika kujutab endast suuresti teooriaid

selle kohta, kuidas tuleks kãituda. Aga ma ei arva, et sotsiaaltõõ puhul saaks kehtestada kindlaid reeglid: alati jããb alles pinge erinevate huvide vahel, seetõttu on olulisem, et oleks mingi alus, millele toetudes saaks sotsiaaltõtaja iseseisvalt langetada oma tõõsse puutuvaid otsuseid.

Kas see puudutab ainult suhteid klientide ja kolleegidega või ka õhiskonnaga?

See puudutab kõike. Nt Norra eetikakoodeksi on õks lause selle kohta, mida võib kutsuda nn loku lõõmiseks. Õhelt poolt mõeldakse selle all kohustust mitte vaikida, kui mårkad, et nãiteks sinu tõõkohas

tehakse midagi valesti. Kuid sotsiaaltöötajal lasub ka kohustus edastada avalikkusele teavet ühiskonna kitsaskohtadest, mis talle töös silma jäävad. Minu käest on küsitud, et kas sedaviisi rääkides ma ei aja segi eetikat ja poliitikat. Aga mõnes mõttes ongi eetika sama, mis poliitika – mõlemad on seotud arusaamaga sellest, mis on aus ja õiglane. Eetika mõjutab kõike, mida me teeme.

Seega, kui klient ei saa talle vajalikku teenust, siis on tegemist eetilise küsimusega.

Jah, muuhulgas ka eetilise küsimusega, kuna inimestel on õigused ja kohustused. Sotsiaaltöö määratluses on inimõigused ja sotsiaalne õiglus tähtsal kohal. Õigluse taotlemine ei hõlma mitte ainult õiguse saavutamist oma kliendile, vaid ka õiglase ühiskonna ülesehitamist. Selles mõttes pole võimalik tõmmata selget piiri poliitika ja eetika vahel, kuna eesmärgid, mille nimel töötatakse, põhinevad väärtustel. Sotsiaaltöötaja peab olema klientide eestkõnelejak, edendama õiglast ühiskonda.

Ühiskonna mõjutamise kõrval tuleb siiski järgida eetikanõudeid ka igapäevases klienditöös?

Jah, loomulikult, eetika hõlmab ka sotsiaaltöötaja käitumist klientide ja kaastöötajatega. Kui ma lugesin Tartus kursust sotsiaaltöö tudengitele ja palusin neil tuua näiteid olukordadest, millel on eetiline mõde, siis nimetatigi näiteks huvide konflikti lapse hooldusõiguse jagamisel või konfidentsiaalsuse nõudest kinnipidamist juhul, kui sotsiaaltöötaja saab teada kliendi sooritatud kuriteost. Huvide konflikti kohtab igal sammul ja on vaja eetilist alust selleks, et selliseid küsimusi lahendada.

Milliste juhtumitega veel tuleb kokku puutuda?

Norra eetikakomitee on pidanud menetle-

ma mitmeid kaebusi, mis polegi niivõrd seotud eetiliste dilemmadega, kui igapäevase suhtlemisega. Palju kaebusi laekub lastevanematelt, kes leiavad, et sotsiaaltöötaja on neid ebaõiglaselt kohelnud või eiranud konfidentsiaalsuse nõuet. Sageli aga kurdetakse hoopis selle üle, et sotsiaaltöötaja on olnud ebaviisakas, kohelnud klienti halvasti, pole pidanud temast lugu. Ma arvan, et kui küsida teenuste tarbijatelt, milliseid eetilisi probleeme on nad kohanud, siis kuuleb täiesti teistsuguseid lugusid, kui neid oleks rääkinud sotsiaaltöötajad. Kliendid tahavad, et neid ära kuulataks ja nähtaks neis inimesi, mitte juhtumeid. Uurijana olen aastate jooksul intervjuerinud paljusid teenuste tarbijaid. Huvitav, et oma abisaamise kogemusest rääkides jõuavad nad sageli ühe ja sama looni. Nad alustavad sellest, et on tänu-likud osutatud sotsiaalteenuse eest, mis neid aitas, kuid üsna pea hakkavad jutustama, nagu ma seda kutsun „õudusjuttu“. Nad räägivad, kuidas neid diskrimineeriti, ei kuulatud, ei usutud, isegi eluohtlikke olukordi ei võetud tõsiselt. Seejärel teevad nad uue pöörde, üteldes, et lõpuks neil vedas, sest nad kohtasid inimest, kes neid mõistis. Minu jaoks see on väga paljuütlev, et kui „õuduslood“ räägivad sellest, kuidas inimest ei märgatud ega võetud tõsiselt, siis positiivsetes lugudes koheldakse inimest isiksusena, mitte mingi haiguse või sotsiaalse probleemi kandjana. Võib-olla ongi see üks suurimaid väljakutseid – olla võimeline nägema stressirohkes argipäevas inimesi, mitte juhtumeid.

Takistavad stress ja suur töökoormus?

Jah, kui ollakse stressis, sest on palju tööd ja palju kliente, siis on lihtne hakata keskenduma kõige teravamatele, ilmsematele asjadele. See on osa probleemist. Üks Norra õhtuleht intervjueris sotsiaaltöötajaid ja sotsiaaltöö teenuste tarbijaid. Kui sotsiaaltöötajad pidasid võimaliseks tööd

saama ligikaudu kolmandikku oma töötutest klientidest, siis klientidest hindas oma võimalusi tööd saada kõrgeks tervelt kolm neljandikku. Osaliselt oli selline erinevus sotsiaaltöötajate ja klientide hinnangutes arusaadav – kui sotsiaaltöötaja kogeb päevast päeva pettumusi, siis ta suhtumine muutub negatiivseks ja ta lakkab klientidesse uskumast. Kui me aga tahame motiveerida inimesi tööle asumale, siis tuleks oma suhtumist korrigeerida. Selge see, et osa küsitluses osalenud töötutest oli liiga optimistlik, aga neile oli seda ellujäämiseks vaja. Teenuste tarbijad peavad heaks sotsiaaltöötajaks sellist, kes märkab nende võimeid, leiab täiendavaid ressursse ega samasta inimest tema probleemiga.

Kas siinkohal võiks rääkida klientide jõustamisest?

Jõustamine on kahtlemata vajalik kontseptsioon, kui seda ei kasutata väärsti ütlema, et inimene peab oma elu eest ise hoolt kandma ja distantseerimaks ennast abivajajast. Ka Norra sotsiaaltöö eetika alusdokumendis toonitatakse, et sellega tuleb olla ettevaatlik.

Mis teemasid teie eetikakoodeks veel käsitleb?

Põhivaldkonnad, mida see katab, on võimu ja sundmeetmete kasutamine, konfidentsiaalsus, lokulõõmine, jõustamine. Kuna eetikaküsimused on niivõrd keerulised, siis selle asemel et anda konkreetseid juhtnõure, diskuteerime pigem selle üle, kuidas selliste teemadega tegelda. Eelmist, paarkümmend aastat tagasi koostatud Norra eetikakoodeksit kritiseeriti palju selle eest, et see oli liiga reeglitekeskne ega aidanud inimestel teha teadlikke valikuid. See andis meile suuna uue eetikadokumendi koostamisel. Me isegi ei kutsu seda eetikakoodeksiks, vaid eetikapõhimõteteks või eetika alusdokumendiks. Kui vaadata rahvusvahelist eetika alusdokumenti, siis

on see samuti välja kujunenud soovist kokku leppida mõningates olulisemates põhimõtetes, mida peaks arvesse võtma, ning lõpuks tuuakse ka mõned reeglid. Norra eetika alusdokument on sarnase ülesehitusega, aga reeglite asemel on arutelu.

Kuidas on võimalik saada eetiliseks sotsiaaltöötajaks?

Kui sa pole eetiline, siis sa polegi sotsiaaltöötaja. Seepärast arvan, et eetikal peab olema keskne koht sotsiaaltöö õpetamises. On mitmeid viise, kuidas seda saavutada – kas integreerides eetika igasse õppeainesse või korraldades eraldi kursuseid. Kuigi esimene viis tundub mõistlikumana, on ka

Kliendid räägivad, kuidas neid diskrimineeriti, ei kuulatud, ei usutud, isegi eluohtlikke olukordi ei võetud tõsiselt. Seejärel aga ütlevad, et lõpuks neil vedas, sest nad kohtasid inimest, kes neid mõistis.

eraldi kursused vajalikud, muidu upuvad eetikaküsimused kergesti teistesse teemadesse. Sotsiaaltöötajate hulgas on üsna ka levinud nn praktikalembus – väärustatakse küll head sotsiaaltöö praktikat, aga ei mõelda sellele, et on tarvis tunda ka sotsiaaltöö teooriaid ja neid rakendada. Sotsiaaltöötaja käitumist mõjutab suurel määral see, kas ta juhindub kohustuste eetikast, tagajärje eetikast, vooruste eetikast vm eetikasüsteemist. Tingimata ei pruugigi erineda see, mida inimene lõpuks teeb, küll aga see, mida ta mõtleb, kavandades oma käitumist. Nende vaatenurkade vahel ei valitse tingimata vastuolu, nad võivad teineteist täiendada ning neist leiab abi olukorra lahendamiseks. Seega on eetika õpetamisel oluline tutvustada sotsiaaltöötaja-

jatele ja tudengitele teooriaid. Mõnikord me alahindame seda, kui võrd mitmetahuline sotsiaaltöö on. Selle tõttu ongi vaja head haridust, sest juhtumid on niivõrd keerulised, et oma tegutsemisega võib sotsiaaltöötaja põhjustada suurt kahju inimestele, nagu võib teha ka palju head. Nii et ilma teoreetilise aluseta ja analüüsi-võimeta ei saagi head sotsiaaltööd teha. Inimesel võivad olla küll head kavatsused, aga on vaja ka teadmisi.

Kuidas eetikaalane teadlikkus areneb?

Ma arvan, et eetiliseks ei saa kasvada üksinda, vaid ainult suheldes teiste inimestega, nt arutledes eetikaküsimusi kolleegidega oma töökohas. Kui sotsiaaltöötaja töötab üksinda, siis võiks ta osaleda mõnes foorumis, suhelda teiste paikkondade sotsiaaltöötajatega, et saada innustust oma töö taseme hoidmiseks. Siin muidugi jõuame jälle selleni, et inimesed on niivõrd hõivatud, et neil on raske leida aega foorumiteks ja kokkusaamisteks. Stress on sotsiaaltöös paratamatu. Ka Norra sotsiaaltöötajad, keda on ühes omavalitsuses 10–20, mitte 1–2 nagu Eestis, kannatavad pingete ja ülekoormuse all. Määravaks pole isegi mitte juhtumite arv ühe töötaja kohta, vaid probleemide keerukus: alati jääb tunne, et sa pole kõike vajalikku teinud, et teha tuleks palju rohkem.

Enda eest hoolitsemine on samuti osa sotsiaaltöö eetikast?

Arvan küll. Kui tahad teha tõeliselt head tööd, siis tuleb leida aega kriitiliseks reflekteerimiseks, üksteise professionaalse arengu toetamiseks, tegemaks paremat tööd. Arvan, et ESTA võiks olla eetikaalaste diskussioonide käimalükkajaks. Kõige tähtsam, mida ESTA saab eetika küsimustes teha – on pakkuda inimestele võimalusi aruteludeks, mis aitaksid neil mõtestada oma tööd.

Ja kuidas on isiklike väärtushinnangu-tega?

On väga oluline teadvustada oma isiklike väärtushinnanguid. Kui arutasin tudengitega homoseksuaalsuse teemat, siis mitmed tunnistasid, et isiklikult ei kiida nad seda heaks. Kuid ükski eetikakoodeks, olgu rahvusvaheline või rahvuslik, ei luba diskrimineerida inimesi nende seksuaalse sättumuse alusel. Kui sotsiaaltöötaja taunib homoseksuaalsust, siis on tal küll õigus isiklikele arvamusele selles küsimuses, kuid seda enam peab ta ennast jälgima, et mitte kohelda kedagi diskrimineerivalt. Sedalaadi küsimusi tuleb ette pidevalt. Nt rassismi kohta võib öelda, et kõik inimesed on mingil määral rassistid ehk me kõik kasvame üles oma ettekujutustega teisest kultuurist pärinevatest ja teistsuguse nahavärviga inimestest, need on meis väga sügavalt juurdunud. Aga eetika üle arutledes me n-õ katsume oma seesugused hoiakud läbi.

Kuidas menetletakse juhtumeid Norra eetikakomitees?

Kui keegi esitab kaebuse, siis selle menetlemine võtab küllaltki palju aega – komitee liikmed ei kohtu sagedamini kui kord kuus. Teavitame sellest kaebuse esitajat ja palume temalt volitust juhtumiga tegelemiseks. Seejärel saadame kirja isikule, kelle kohta kaebus laekus, ja palume temalt selgitust. Mõnikord tuleb kirju mitu korda edasi-tagasi saata. Uurime välja mõlema osapoole arvamuse ja siis koostame juhtumi kohta seisukoha. Väga harva saab öelda, et tegemist oli kas vale või õige käitumisega. Saab küll tõmmata paralleele eetika alusdokumendiga, kuid sageli ei ole võimalik ühest hinnangut anda, kuna tuleb arvesse võtta paljusid aspekte. Sel juhul esitame vastuse arutlevas vormis. Kui juhtum on väga huvitav, siis me analüüsime seda Norra sotsiaaltöö ajakirja veergudel. Haruharva, kui on tege-

mist väga ränga eksimusega, toome juhtumi avalikkuse ette, kuid enamikul juhtudel teeme oma seisukoha teatavaks ainult kaebuse esitajale ja isikule, kelle kohta kaebus esitati.

Küllaltki raske on, kui peab tulema välja kaebusega

Jah, ja seda sõltumata sellest, kas kaebuse esitab kaastöötaja või klient, kes kardab, et võib teenusest ilma jääda. On olemas ka teised kaebuse esitamise mehhanismid. Kui inimene leiab, et kohaliku sotsiaalosalakonna otsus oli väga ebaõiglane, saab ta kaevata nt maavanemale või õiguskantslerile.

Tunduv osa kaebusi lahendataksegi sel viisil, võib-olla ka selle tõttu, et neid võimalusi teatakse rohkem, kui meie eetikakomiteed. Mõnes mõttes me oleme oma kolleegidele valvekoeraks, mis ei lase meil olla päris erapooletud. Seetõttu ongi Norra eetikakomiteesse kaasatud inimesi ka väljastpoolt sotsiaaltöö eriala.

Ma siiski ei arva, et kaebuste lahendamise oleks kõike tähtsam eetikasse puutuv töö. Olulisim on eetikaalase teadlikkuse tõstmine, mida võib ka nimetada ennetustööks. Kuigi ka kaebuste menetlemine on üks võimalus eetikaalase teadlikkuse tõstmisel.

Kas te osutate abi ka sotsiaaltöötajale, kes satub eetilisse konflikti?

Jah ja ei, kuna mõnes mõttes on meil olemas õigusabisüsteem inimesele, kes satub konflikti töökohal, seda abi ei osuta eetikakomitee. Kuid inimesed saavad meile helistada ja nõu küsida, telefoninumbri ja meiliaadressi leiab Norra sotsiaaltöö ajakirjast. Ka siis, kui meedia on sotsiaaltöötaja tegevust halvast valguses näidanud, saab eetikakomitee appi tulla.

Eriti kui on tegemist olukorraga, kus sotsiaaltöötajal on sisemised kahtlused, kas ta tegi õiged otsused ja tegutses eetiliselt. Niisugusel juhul on väga oluline saada

tagasisidet kas oma kolleegidelt või eetikakomiteelt.

Mida te teete Norras sotsiaaltöö eetika edendamiseks?

Korraldame seminare üle riigi, kohtume sotsiaaltöötajatega. Andsime välja käsiraamatu näidisjuhtumitega, mida inimesed saavad oma töökohas arutada. Ilmutasime ka plakati väljavõtetega eetika alusdokumendist. See on minu meelest päris hea idee, kuna tuletab sotsiaaltöötajale meelde kohustuse juhendada nendest põhimõtetest. Julgustame sotsiaaltöötajaid riputama plakati oma vastuvõturuumi seinale, et ka kliendid neid põhimõtteid loeksid ja saaksid vajadusel sotsiaaltöötajale märku anda, kui ta nendega vastuollu satub.

Turule orienteeritud ühiskonnas muutub kvaliteedikontroll väga tähtsaks ja eetika ongi sotsiaaltöö kvaliteedikontrolli üks osa lisaks sellele, et ühine eetilise alus on osaks sotsiaaltöötaja identiteedist. On märkimisväärne, et esimeseks Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni ettevõtmiseks oli eetikakomitee asutamine ja eetika-koodeksi väljatöötamine. Sotsiaaltöö professionaliseerumise seisukohast on sellele eetiliste aluste rajamine esmatähtis.

Olete Eesti eetikakoodeksiga tuttav?

Jah, mul on see olemas ingliskeelses tõlkes. Ütleksin, et see järgib rahvusvahelist eetikakoodeksit: teemad, mille üle arutletakse, on samad.

Aga ma arvan, et suurim väljakutse, mis on alati seotud sedalaadi dokumentidega, on muuta see dokument elavaks nii, et inimesel tekiks sellega isiklik suhe ja et see ei seisaks sahtlis, vaid et selle üle pidevalt arutletaks. Eetikaalase teadlikkuse edendamine peab olema esiplaanil.

Küsis Regina Lind

GLBT-inimeste¹ ebavõrdne kohtlemine Eestis

Kadi Ilves, Tartu Ülikool

2007. aastal viis TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi teadlaste rühm läbi kvalitatiivse uurimuse Eestis elavate GLBT-inimeste ebavõrdse kohtlemise kogemuste uurimiseks ning nende probleemide teadvustamiseks ühiskonnale. Uurimus teostati Euroopa Komisjoni toel võrdsete võimaluste aasta raames sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna tellimisel². Eestis kuni 2007. aasta kevadeni tehtud uuringute (vt nt Kotter 2002) ning selle teema kajastuste põhjal Eesti meedias võis arvata, et heteroseksuaalsetest inimestest seksuaalse orientatsiooni poolest erinevad inimesed kannatavad diskrimineerimise all. Need asjaolud tingisid vajaduse uurida põhjalikumalt GLBT-inimeste olukorda.

Uurimuse eesmärk

Uurimuse eesmärk oli välja selgitada, mida räägivad ja kuidas hindavad GLBT-inimesed Eestis, lähtudes oma igapäevaelu kogemustest, kas neil on teiste inimestega võrreldes võrdsed õigused, võrdsed võimalused ja võrdne kohtlemine. Kuna ebavõrdse kohtlemisega ilmutab ühiskond survet teatud käitumisviisi või elulaadi esindajatele oma orientatsiooni muutmiseks, siis uurisime ka seda, kuidas GLBT-inimesed hindavad ühiskondlikku survet Eestis ja tolerantsuse taset.

Uurimuses osalejad, andmekogumise ja -analüüsi protseduurid

Uurimisrühma juhtis Judit Strömpl ning lisaks artikli autorile osalesid selles Agnes Alvela, Agnes Parmas, Kadri Soo ning Beata Šahverdov-Žarkovski. GLBT-inimeste poolt osales 30 ennast gei, lesbi, biseksuaali või transseksuaalina³ identifitseerinud inimest. Neist 15 oli mees- ja 15 naissoost, 22 eesti ja 6 vene rahvusest ning kaks pikemat aega (üle viie aasta) Eestis elanud välismaalased⁴. Andmed kogusime poolstruktureeritud individuaalsete ja paarisintervjuudega, mis toimusid eesti ja vene keeles. Uurimuse teostamisel lähtusime fenomenoloogilisest teooriast, analüüsimeetoditena kasutasime temaatilist ja narratiivi analüüsi. Narratiivides väljendub see, kuidas jutustaja tajub temale olulisi fenomene ja sündmusi (vt Kohler Riessman 1993, Ezzy 2002).

Ülevaade olulisematest tulemustest⁵

Andmeanalüüsi käigus joonistusid välja narratiivid, mida võib pidada sellele sihtrühmale tüüpilisteks. Narratiivid jaotusid nelja kategooriasse, mis omakorda jagunesid teemadeks. Kategooriad pealkirjastasime sinna kuulunud narratiivide teemade järgi: 1) üldised narratiivid, 2) personaalsed lood, 3) homoseksuaalsuse seletused ja 4) sõnum Eesti ühiskonnale.

Üldised narratiivid

Esimese narratiivide kategooria moodustasid lood, milles vastajad hindasid Eesti olukorda võrdsete õiguste ja võimaluste osas, jutustasid oma kogemustest seoses ebavõrdse kohtlemisega ning iseloomustasid Eesti ühiskonna sallivuse taset. Vastajate arvates tähendavad teiste inimestega **võrdsed võimalused** samu võimalusi tööks, õppimiseks, eraeluks. **Võrdseid õigusi** seostati iseendaks olemisega teiste inimeste keskel, võimalusega rääkida

¹Lühend geide, lesbide, biseksuaalsete ja transseksuaalsete inimeste nimetamiseks.

²Uurimuse lõpparuandega on võimalik tutvuda sotsiaalministeeriumi kodulehel aadressil <http://www.sm.ee/est/HTMLPages/GLBT-inimesteEbavordnekohtlemineEestis/Sfile/GLBT-inimeste%20ebavordne%20kohtlemine%20Eestis.pdf>

³Vt kasutatud mõistete seletusi täpsemalt uurimuse lõpparuandest.

⁴Vt meetodi ja valimi kohta täpsemalt uurimuse lõpparuandest.

⁵Uurimuse lõpparuandes kasutame tulemuste tutvustamisel hulgaliselt vastajate tsitaate, mis käesolevas ülevaateartiklis ruumi kokkuhoiu eesmärgil on välja jäetud. Nendega tutvumiseks vt uurimuse lõpparuannet.

tõtt endast ja oma eraelust. **Võrdsete võimaluste puudumine** väljendub ebavõrdses kohtlemises. Isiklikest diskrimineerimise kogemustest oli osalejatel raske rääkida, mistõttu alustati valdavalt kellegi teise kogemuste kirjeldamisest. Võrdsuse puudumine tuleb vastajate hinnangul eriti ilmsiks igapäevaelu olukordades, milles heteroseksuaalsetel inimestel tavaliselt raskusi ei esine: näiteks elukaaslase haiglas külastamine, jõustruktuuridelt abi saamine rünnaku või halva kohtlemise korral, lapse kasvatamise õiguse saamine vms. Arutlustes ebavõrdse kohtlemise teemal ilmnedid erinevused eestlaste ja venelaste vahel. Venelased seostasid sõna diskrimineerimine eelkõige rahvusküsimusega ja arvasid, et GLBT-kogukonda kuulumine aitab neil end tunda aktsepteerituna ja integreerituna. Kõik vastajad olid kriitilised Eesti seaduste suhtes, väites, et osa neist (nt perekonnaseadus, lastekaitse seadus jms) sisaldavad homoseksuaalseid inimesi diskrimineerivaid sätteid. Siiski, seaduste ja muude aktide analüüsimisel selgus, et enamasti aktid ise otseselt diskrimineerivaid sätteid ei sisalda ja igapäevaelus esinev GLBT-inimeste eristav kohtlemine võib olla põhjustatud asjaomaste instantside ja/või ametnike hoiakutest ja vääristatud seadusetõlgendusest. Vastajate seas oli ka neid, kelle arvates Eestis puudub ebavõrdne suhtumine GLBT-inimestesse. Nad küll kirjeldasid enda või tuttavate mõnitamist, kuid hindasid neid väheolulisteks üksikjuhtumiteks. Kõige kriitilisemalt hindasid võrdseid õigusi ja võimalusi Eesti ühiskonnas välismaalastest osalejad. Nende arvates ei vasta nõrgemate ühiskonnaliikmete, nagu GLBT-inimeste, riigi toetuse ja kaitseta jätmise demokraatliku riigi kuvandile, mille poole Eesti püüdleb. **Sallivuse** all mõisteti ühelt poolt hoolivust ja heakskiitu, teisalt aga mitte-väljategemist. Sallivus väljendub erinevatele arvamustele ja eksisteerimise vormidele elu- ja sõnaõiguse andmises ning nende tunnustamises võrdväärsena. Märgitakse, et Eestis seostatakse sallivust pigem mitte-sekkumise ja rahulejätmisega, ka ükskõiksusega. **Sallimatus** väljendub halvas suhtumises ja arvamuse avaldamises nähtuste või inimeste kohta, millega/kellega isiklikult seotud ei olda ning mida seetõttu ei mõisteta. Respondentide hinnangul avaldub sallimatus eelkõige grupis – üksikud inimesed tänaval ei väljenda seda, kuid grupis ühiselt arvamust avaldades samad inimesed (nt *skinheadid*) väljendavad. Osalejad kõnelesid ka **sallimatusest GLBT-inimeste endi seas**. Eriti puudutas see transseksuaale ja biseksuaale, kelle suhtes näidati üles mittemõistmist. Nende esindajad väljendasid omakorda teatud mittemõistmist „tavaliste“ homoseksuaalsete inimeste suhtes, kelle mured ei ole võrreldavad n-õ vales kehas elamisega kaasnevate probleemidega. **Eesti ühiskonna tolerantsusele 10 palli süsteemis pandud hinded** varieerusid 2 ja 8 vahel, kus suurem number näitas suuremat sallivustaset. Kõrge hinde puhul tundus olevat määrava tähtsusega isiklike kokkupuudete puudumine sallimatuse ilmingutega, aga ka lähedaste aktsepteeriv suhtumine hindajasse. Madala hinde andjad ei pidanud Eesti ühiskonda kõrgelt arenenud ühiskonnaks. Tuleviku suhtes oldi siiski positiivselt häälestatud, kuigi sallivuse suurendamiseks arvatakse kuluvat palju aega. Hinnet mõjutas see, missuguse riigiga võrreldes vastajad Eesti tolerantsust hindasid. Venemaaga võrreldes arvatigi, et Eestis on olukord hea, seevastu lääne riikidega võrreldes hinnati Eesti olusid negatiivseks. **Ühiskonnas levinud stereotüübid** mängivad tähtsat rolli suhtumises homoseksuaalsetesse inimestesse. Suureks probleemiks pidasid uurimuses osalejad väärarvamust, nagu oleksid GLBT-inimesed ohtlikud lastele ega tuleks lapse kasvatamisega toime. Homoseksuaalsust tõlgendatakse sageli hälbena, mis automaatselt toob endaga kaasa ka teisi hälbeid või seab kahtluse alla isiku hoolivuse, vastutus-tundlikkuse ja korrektsuse laste suhtes. Teine alusetu stereotüüpne kahtlus puudutab kuritegelikku maniakaalsust, mida inimesed samuti homoseksuaalsusega seostavad.

Personaalsed lood

Sellesse kategooriasse kuuluvad narratiivid, mis kõnelevad uurimuses osalejate seksuaalse identiteedi kujunemisest, perekonnaliikmete ja sõprade reaktsioonidest lapse, õe/venna või sõbra omapärasele seksuaalsele identiteedile ning mõtestavad lahti „kapis“ olemise tähend

duse. Neis lugudes väljendasid osalejad kõige selgemalt enda homoseksuaalsusega seotud probleeme, sh ebavõrdset kohtlemist. Narratiivides ilmsesid mõningad erinevused mees- ja naisvastajate vahel, samuti erinevat etnilist päritolu ja vanuses osalejate vahel. Arvati, et poisid teadvustavad endale varem ja selgemalt oma seksuaalset identiteeti kui tüdrukud. Gei-mehed rõhustasid asjaolule, et nad olid küllaltki varajases teismeeas veendunud enda seksuaalses orientatsioonis ning kindla tõdemuseni jõuti esimese seksuaalvahekorra kaudu. Naised vastupidi tõid välja, et järjekindlalt prooviti ennast sobitada ühiskonnas kehtiva normiga, mis eeldas, et partneriks peaks olema siiski meesterahvas. Nii meeste kui naiste puhul esines lugusid, kus ei määratletud end homo-, vaid biseksuaalsena. Identiteedi kujunemisele avaldab erilist mõju **lähedaste inimeste suhtumine**. Intervjuude käigus selgus, et paljud intervjuueeritavad eelistasid oma vanemate eest homoseksuaalset orientatsiooni varjata ning tunnistasid hirmu olla vanemate, sugulaste ja ka sõprade poolt hüljatud. Suhtes vanematega hinnati ebameeldivaks, kui vanemad näevad homoseksuaalsuses eelkõige seksuaalset tungi ja mitte armastussuhet. Samuti selgus intervjuudest, et vanematega oma seksuaalsest orientatsioonist ei räägita. Selle asemel loodetakse, et vanemad taipavad seda ise. Paljud osalejad jutustasid, et vanematele on eriti oluline, et laste „kummaline“ seksuaalne orientatsioon ei saaks tuttavatele ja sugulastele teatavaks, mistõttu palutakse neil Prideparaadil mitte osaleda või end tundmatuse ni maskeerida. Enese orientatsiooni varjamise teema on väga oluline, sest just selle kaudu saame teadmisi inimeste tegeliku ebavõrdse kohtlemise kohta. Vastajate hinnangul sunnib tugev heterosurve ja ühiskonna tauniv suhtumine valetama, mida on osalejate hinnangul väga raske taluda. Osa vastajatest ei tunnista endalegi, et ta tegelikult varjab oma seksuaalset sättumust, tuues põhjenduseks põhimõtte, et intiimelust ei räägita. Ka uurimuses osalenud välismaalastest vastajad eelistasid Eesti ühiskonnas enda orientatsioonist mitte rääkida, kuigi sünnimaal on nad avalikult ”kapis” väljas. Intervjuude põhjal võib järeldada, et suuremates linnades nagu Tallinn või Tartu on homoseksuaalsetel inimestel võimalik elada ilma riskita sattuda üldise viha objektiks. Inimesed, kes elavad väikelinnades, eriti vene kultuurikeskkonnas, on sügaval ”kapis” ning on sunnitud täisväärtusliku elu elamiseks kodukohast lahkuma. **Seadusemuudatustest** kõneldes peeti kõige olulisemaks **kooselusuhte seadustamise** võimaluse loomist kahe samast soost inimese vahel. Selline seadus annaks muuhulgas pärimisõiguse, kahasse laenusaaamise võimaluse jms. Osalenud mehed oleksid rahul tsiviilpartnerlusseaduse vastuvõtmisega, naiste jaoks aga see lahendus ei sobi, sest see ei võimalda defineerida samasooliste kooselu perekonnana, vaid tehinguna. Üheks olulisimaks valdkonnaks, kus Eestis ei ole tagatud samasooliste paaride võrdsed võimalused, on **lapsevanemaks olemine** koos, perena. Lapsendamine seostati abielu sõlmimisega ja avaldati arvamust, et kui kõigil oleks võrdne õigus abielluda, kaoks ka lapsendamise probleem. Kunstliku viljastamise puhul on sündiva lapse ema ametlikult ikkagi üksikema ning tema elukaaslasel pole võimalust last adopteerida, mis ühtlasi tähendab, et tal puuduvad seaduse järgi lapsevanema õigused ja kohustused lapse suhtes.

Homoseksuaalsuse seletused

Kolmandasse gruppi kuulusid narratiivid, milles vastajad seletasid homoseksuaalsuse ja homofobia põhjusi. Lugudest ilmses, et homoseksuaalsust peetakse kas täielikult või osaliselt **geneetiliselt ettemääratuks**, st et „geiks sünnitakse”. Seda kinnitab vastajate hinnangul näiteks nende kasvamine heteroseksuaalsete vanemate perekonnas. Homoseksuaalsuse puhul saab vastajate hinnangul valikust rääkida vaid seoses otsusega n-õ kapis välja tulla või vastupidi, varjatuks jääda. Samuti rõhutati asjaolu, et ei saa ”panna” ennast kedagi armastama ega ka valida armumist vastas- või samasoolisse inimesse. Esines ka arvamusi, et tegelikult on enamik liike looduses biseksuaalsed, sealhulgas ka inimesed, ning biseksuaalsus ei ole mingi looduse väärareng (selle kohta vaata nt Kon 2002). Intervjuudes tulid kõneks ka põhjust, miks on Eesti inimesed ja ühiskond **homovaenulikud**. Vene rahvusest

vastajad leidsid, et negatiivne suhtumine homoseksuaalsusse pärineb nõukogude ajast, kui ei sallitud teistsugune-olemist. Eestlased pidasid olulisemaks individuaalseid ja kodust saadud väärtushinnanguid. Üheks homofoobia põhjuseks peeti ka puudulikke teadmisi nähtuse olemusest. Vastajad juhtisid tähelepanu kahte tüüpi hirmudele. Esiteks kardetakse, et homoseksuaalsuse käsitlemine meedias põhjustab homoseksuaalsuse levimist. Osalejate arvamus ses küsimuses olid üsna vastandlikud. Ühest küljest peeti seda lausa valeks, kuid samas arvati, et samasoolistele orienteeritud käitumise (nt suudlevad tüdrukud) demonstreerimine võib populariseerida homoseksuaalsust noorte hulgas. Teiseks suureks hirmuks on see, et geide pere lastest kasvavad samuti geid. Mõlemad hirmud sunnivad „normaalseid“ inimesi käituma homovaenulikult, et end ja oma lapsi „kaitsta“.

Sõnum Eesti ühiskonnale

Neljanda kategooria moodustasid sõnumid, mida osalejad soovisid intervjuude vahendusel Eesti ühiskonnale edastada. Peamine sõnum, mida GLBT-inimesed üksmeelselt rõhutasid, kõlab „**elage ise ja laske teistel elada**“. Rohkem GLBT sihtgruppi puudutavate sõnumitena esitati järgmisi⁶:

- Laske „kapist“ välja tulla!
- Lubage GLBT-inimestel legaalselt elada!
- Tolerantsus on kasulik kõigile.
- Pädevaid spetsialiste koolidesse, tervishoiuasutustesse ja politseisse, meediasse rohkem vastutustundlikke ja tarku ajakirjanikke!
- GLBT on täiesti tavalised inimesed.

Kokkuvõte ja järeldused

Eelnevalt kirjeldatud tulemused kinnitasid GLBT-inimeste ebavõrdset kohtlemist Eestis, mis ilmneb nii riiklikul, ühiskondlikul kui individuaalsel tasandil. Peame eriti oluliseks rõhutada kolme õppetundi, mille uurimusest saime. Esiteks võib oluliseks tulemuseks pidada GLBT-inimeste hinnangutes ilmnenu tugevat heteronormatiivsuse mõju. Teiseks väärrib väljatoomist, et GLBT-inimesed on väga erinevalt informeeritud enda õigustest ja võimalustest. Osa vastanutest ei pidanud enda ebavõrdset kohtlemist probleemiks, vaid arvas, et ei väärigi paremat. Teise osa vastajate teadlikkus enda õigustest ja neid reguleerivatest seadusaktidest oli heal tasemel. Respondendid olid ühel meelel selles, et Eestis peavad toimuma muutused GLBT-inimestele võrdõiguslikkuse tagamiseks. Muutuste algataja suhtes jagunesid arvamusel üldiselt kaheks: ühed vastajad nägid probleeme üksikindiviidide hoiakutes ja väärtushinnangutes, teised aga riikliku regulatsiooni puudujääkides. Vastavalt nähti ka muutuste algust ühelt poolt üksikindiviidis, kes peaks olema avatum ja siiram ning avalikustama oma seksuaalse orientatsiooni, millele ühiskond reageerib sallivamaks muutmiseks. Teisel poolt arvati, et muutuste algatajaks peaks olema riik, seadustades samasooliste paaride abielu. Niimoodi tunnustab riik samasooliste armastuse, tagab neile võrdsed õigused ja sellest tuleneva heaolu ja sellega muudab teisi kodanikke sallivamaks. Kolmandaks ja eriti oluliseks uurimuse tulemuseks peame GLBT-inimeste hinnangutel põhinevat teadmist Eesti ühiskonna tolerantsustaseme kohta. Osalejate arvates valitseb Eestis näiline sallivus, mille taga peituv ükskõiksus ja mittemärkamine on ohtlik kõigile siin elavatele inimgruppidele. Hädavajalik on eesmärgipäraselt tegelda sellise sallivuse tähenduse arendamisega, mis üksnes ükskõikselt välja ei kannata teistsuguseks olemist, vaid soosib igati vastastikust hoolivust.

Viidatud allikad

- Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis. Practice and innovation*. Allen & Unwin.
 Kohler Riessman, C. (1993). *Narrative Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
 Kon, I. S. (2004). *Kuuvalgus koidikul. Omasooarmastuse palged ja maskid*. Tallinn: Ilo.
 Kotter, L. (2002). *Sexual orientation discrimination in Estonia*. Kogumikus: Platovas, E. (toim). *Sexual orientation discrimination in Lithuania, Latvia and Estonia*. Vilnius: Lithuanian Gay League, 55–82.

⁶ Vt sõnumite sisu selgitusi täpsemalt uurimuse lõpparuandest.

Prostitutsiooni nõudlusest

Kristiina Luht
sotsiaalministeerium

Kui räägitakse prostitutsioonist, keskendutakse enamasti prostitutsiooni kaasatud naistele. Oluliselt vähem teame inimestest, kes on valmis seksi eest maksma ja sellega prostitutsiooni levikule kaasa aitavad. Nende inimeste käitumise põhjuste väljaselgitamine on väga oluline, sest teisiti ei ole võimalik vähendada prostitutsiooni ja sellega kaasnevaid probleeme.

Teiste maade uuringud

Seni suurima prostitutsioonistjate uuringu Põhjamaades viis 2004. a läbi Taani sotsiaalse haavatavuse uurimise instituut.¹ Küsitleti 6350 meest, kellest 14% oli kunagi elu jooksul seksi ostnud. Peamiseks ostmise põhjuseks oli soov „proovida, mis asi see on“ (60%), teisel kohal oli soov olla seksuaalses vahekorras, ilma et sellega kaasneksid kohustused ja pühendumus (36%), kolmandaks öeldi „see võimalus lihtsalt avanes“ (30%). Ainult 8% väitel polnud neil muid võimalusi seksuaalsuhteks. Mida nooremana esimene prostitutsioonikontakt aset leidis, seda suurema tõenäosusega sai mehest regulaarne seksioostja. Mida vanemana mees esimest korda prostitutsiooniga kokku puutus, seda vähem tõenäoline oli korduvkontakt. Uurijate hinnangul omab seega suurt tähtsust noormeestes prostitutsiooni suhtes õigete hoiakute kujundamine, et esimest kontakti kunagi ei tekiks.

Ka Norra ja Suurbritannia uurijate järgi on esimene seksi ostmise kogemus paljuski juhuslik: mees sattus olukorda, kus oli võimalik seksi osta, nt ta oli riigis, kus prostitutsioon oli legaalne ja seda pakuti aktiivselt. (Prieur ja Taksdal 1989, O'Connell Davidson 1998) Kui mees poleks sellisesse olukorda sattunud, ei oleks tal pruukinud kunagi oma elus prostitutsiooniga kokku puutuda.

Suurt rolli mängib teiste meeste mõju: teatud meestegruppide puhul (nt meremehed, sõdurid) minnakse bordelli kogenud kaaslaste mahitusel ja see on osa gruppi kuulumisest, kusjuures surve vastata grupi ootustele on suur. (*ibid*). Näiteks 19. sajandi lõpus oli Soomes bordellis käimine meeste rituaalne toiming. (Häkkinen 2006)

Soomes on seksitööstuse (erootikatelefonid, prostitutsioon, striptiis jms) kliente mitmel korral uuritud, 1995. a küsitleti 2622 meest ja naist. 10% meestest ja 0,6% naistest oli maksnud seksi eest. (Lammi-Taskula 2006) Ilmes seos vaimse heaolu ja prostitutsiooni tarbimise vahel: seksioostjatel esines oluliselt rohkem depressiivsust ja ärevust, ka alkoholi ja narkootikumide tarvitasiid nad enam kui mittekliendid.

Rootsi Seksuaalhariduse Liidu kliinikus on uuritud meeste seksuaalset sundkäitumist, mis sisaldas ka prostituutide külastamist. (Hedlund 1999) Enamiku kliinikus käinud meeste jaoks oli seks midagi mehaanilist, see ei olnud seotud teise inimese läheduse otsimisega.

¹ <http://www.vfcudsatte.dk/page90.asp>

Paljudele meestele ei pakkunud kogetud seksuaalaktid naudingut, kuid tekitasid naise vastupanu murdmise tunde ja see paelus neid. Nende meeste seksuaalsuses oli peidus vaenulikkus naiste vastu, nad kartsid lähedust ja vältisid seda prostituutide sagedase külastamisega.

Stockholmis tänavaprostituutide juures käivate meeste küsitlusest selgus, et 50 mehest 32 ei olnud kunagi teinud HIV'i testi, kuna leidsid, et selleks puudub igasugune põhjus. (Lantz 2006) Kondoomi kasutamist peeti teorias heaks kaitseks HIV'i nakatumise vastu, kuid vähem kui pooled kasutasid prostituudiga seksides kondoomi. 42 mehel 50-st oli seksuaalsuhe lisaks ka abikaasa või tüdruksõbraga (kellega enamasti samuti kondoomi ei kasutatud).

Huvitav fakt, mida pea kõik uuringud on tuvastanud – seksi ostavad enamasti abielus või paarisuhtes olevad mehed, mitte ebaatraktiivsed üksikud mehed, kes muidu seksuaalsuhetest ilma jääksid (nagu tavaliselt oletatakse). (Häkkinen 2006, Näre 2006, Kuosmanen 2006, Coy 2007, Elliott jt 2002)

Nõudlus Eestis

Märtsis tutvustasime esimest uuringut Eesti seksiootjatest. (Eespere 2007) Eesmärk oli välja selgitada, kuidas ostjad ise oma käitumist põhjendavad, kas nad näevad oma tegevuse kaugemaid tagajärgi, ning selle info põhjal leida võimalusi nõudluse vähendamiseks. Uuringu käigus viidi läbi süvaintervjuud viieteistkümne 21–43-aastase meessoost seksiootjaga. Kuigi kvalitatiivse uuringu tulemusi ei saa üldistada kõikidele Eesti seksiootjatele, annab see siiski huvitava pildi nende mõttemaailmast ja väärtushinnangutest.

Intervjueeritud ei näinud seksi ostmises ja prostitutsioonis enamasti enda (ja ka ühiskonna) jaoks probleemi. Nende arvates oli tegemist normaalse nähtusega, millega võitlemist peeti mõttetuks. Seksi ostjad pidasid loomulikuks, et osa naisi on alati meeste jaoks raha eest kättesaadavad. Mitmed küsitletud käsitasid seksi ostmist tavalise tarbimisena ega seostanud mingite moraaliargumentidega. Korduvalt toodi esile majanduslikku kasu – prostituudi juures käimist peeti odavamaks ja seega kasulikumaks kui püsisuhte olemasolu.

Tasuline seks oli sageli osa meelelahutusest. Sõprade surve mängis suurt rolli, seltskonnaga bordelli minekut mainisid mitmed. Sageli ajendas esimest korda prostituudi juurde minema romantiline arusaam prostitutsioonist ning soov teada saada, "kuidas see kõik on". Esmakordse prostituudi juures käimise põhjusena nimetati ka arvamust, et kõik mehed teevad seda või on vähemalt korra elus teinud, seega peeti seda normaalseks käitumiseks. Küsitletutest oli enamusel püsipartner olemas ja kõik rõhutasid oma võimalust saada ka tasuta seksi. Müüt, et prostitutsioon on meeste jaoks hädavajalik ja lausa paratamatu, ei leidnud seega kinnitust.

Suhtumine prostituutidest naistesse oli erinev. Osa meeste jaoks oli tegemist naistega, kellega suhtlemisel kehtivad enam-vähem samad reeglid, mis teistegi naistega suhtlemisel. Osa jaoks oli prostituut tarbeese ning rahaga omandati ajutine õigus tema üle. Sellised mehed soovisid domineerida, nad kasutasid prostitutsiooni tavapärastest käitumisreeglitest ja seadustest üleastumiseks.

Seksi ostmisest rääkides kasutasid intervjueeritavad väga erinevaid ja vastuolulisi põhjendusi. Näiteks arvati, et prostituudilt saab seksi, mida tavapartnerilt ei saa, kuid samas selgus, et püsipartnerile ei oldud oma soovist üldse teada antudki. Seega ei olnud püsipartneri keeldumine prostituudi juurde mineku põhjuseks, pigem võiks rääkida suhtlemisprobleemidest

perekonnas või paarisuhetes. Mõningatel juhtudel oli oma naisega räägitud, kuid naise suhtumine mehe soovi oli olnud negatiivne. Prostituudi puhul seda hirmu ei olnud. Mõned mehed suhtusid väga konservatiivselt naise seksuaalsusesse ja pidasid mõningaid tegevusi „korraliku“ naise jaoks sobimatuteks. Prostituudi juures käimist võrreldi ka eneserahuldamisega, meestele meeldis, et ei pidanud teise poole tunnetega arvestama.

Nõudlust ning uute tarbijate tekkimist mõjutab kahtlemata teenuse kättesaadavus. Mitmed respondendid tõid välja asjaolu, et nad ilmselt ei oleks prostituudi juurde läinudki, kui seda võimalust poleks nii pealetükkivalt pakutud. Kuigi reklaamiseaduse järgi on prostitutsiooni reklaamimine keelatud, vahendatakse prostituutide kontakte nii trüki- kui võrgumeedias. See jätab mulje, nagu oleks tegemist aktsepteeritud meelelahutusega.

Seksi ostjate isiklikud kogemused erinesid märgatavalt sellest, kuidas intervjueritavad prostitutsiooni kui nähtust mõtestasid. Näiteks teoorias peeti prostituute hüperseksuaalseteks naisteks, kes n-ö töö ja lõbu ühendavad. Samas seksi ostjate isiklike kogemuste kirjeldustes ei esinenud ühtegi säärast naist. Osaliselt oldi teadlikud naiste sotsiaalsetest ja majanduslikest probleemidest ning isegi oletati, et ega keegi tegelikult prostituut olla ei taha. Uuringus osalenud meeste mõtteavaldused olid väga vastuolulised.

Kokkuvõtteks

Kokkuvõtlikult võib öelda, et peamisteks seksi ostmise põhjusteks on vahelduse ja meelelahutuse otsimine. Ostjad ei teadvusta endale prostitutsiooni kaasatud naiste probleeme ega oma tegevuse negatiivseid tagajärgi. Vastutust ei saa aga panna ainult ostjatele: kui ühiskonnas on levinud teatud käitumist aktsepteeriv hoiak, siis nii käitutaksegi. Ilmselgelt on üheks nõudluse kestmise alustalaks ekslik mõtteviis, et prostitutsioon on meeste vajalik ja et kõik mehed käivad bordellis, kuigi mitte ükski meeste (seksuaal)käitumist uuriv teadustöö seda ei kinnita. Kuna aga ühiskonnast tulevad sõnumid kinnitavad prostitutsiooni tarbimist kui normaalset tegevust, lähevad mehed normile vastamiseks katsetama (mida kinnitas ka Eesti uuring). Kui prostitutsiooni ei peetaks sõnas ja pildis nii normaalseks ja paratamatuks, väheneks ehk ka nõudlus selle naisi ruineeriva ja meeste suhtlemisraskusi süvendava nähtuse suhtes.

Viidatud allikad

- Coy, M.** (2007). Young women, local authority care and selling sex. *British Journal of Social Work*.
- Eespere, K.** (2007). Prostitutsiooni varjatud pool: räägivad seksi ostjad. Sotsiaalministeerium. <http://www.sm.ee/est/pages/index.html> (05.05.2008)
- Elliott, K., Eland, H., McGaw, J.** (2002). Kerb crawling in Middlesbrough: an analysis of kerb crawler's opinions. Safer Middlesbrough Partnership Unpublished.
- Hedlund, E.** (1999). Experiences with Treatment of Men with Compulsory Sexual Behaviour. Kogumikus: Keeler, L., Jyrkinen, M. (toim.) Who's Buying? The Clients of Prostitution. Helsinki: Finnish Ministry of Social and Health Affairs
- Häkkinen, A.** (2006). Prostituutide kliendid - ajalooline perspektiiv Soomes. Kogumikus: Seksiosstjad. Kes nad on? Tallinn: Sotsiaalministeerium
- Kuosmanen, J.** (2006). Prostituutide meessoost kliendid Rootsis. Kogumikus: Seksiosstjad. Kes nad on? Tallinn: Sotsiaalministeerium
- Lammi-Taskula, J.** (2006). Seksitööstuse kliendid Soomes. Kogumikus: Seksiosstjad. Kes nad on? Tallinn: Sotsiaalministeerium
- Lantz, I.** (2006). Punter – prostituutide kliendid Stockholmis. Kogumikus: Seksiosstjad. Kes nad on? Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Näre, S.** (2006). Tegevusvabaduse pooldamine seksibaari klientide diskursuses. Kogumikus: Seksiosstjad. Kes nad on? Tallinn: Sotsiaalministeerium
- O'Connell Davidson, J.** (1998). Prostitution, power and freedom. Michigan: The University of Michigan Press.
- Priour, A., Taksdal, A.** (1989). Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex. Oslo: Pax Forlag a/s.

Jüri Gümnaasiumi tugispetsialistid soovivad tõhusamaid mõjutusvahendeid lastele ja lastevanematele

Meedias räägitakse järjest rohkem laste probleemidest koolis: sassis suhted koolikaaslastega ja kodused mured, käitumis- ja õpiraskused. Uus olukord nõuab koolilt valmisolekut, et reageerida väljakutsetele. Ka siis, kui on tööle palgatud mitmest tugispetsialistist koosnev meeskond, on mõningate juhtumite lahendamine keeruline. Kooli tugispetsialistid ja juhtkond oskavad kooli probleeme kirjeldada ja pakkuda välja lahendusi. Mõnikord asuvad lahendused hoopis väljaspool kooli. Ajakirja Sotsiaaltöö ettepanekul toimunud vestlusingis arutlesid nendel teemadel Jüri Gümnaasiumi direktor **Maria Tiro**, sotsiaalpedagoog **Nele Altof**, eripedagoog **Katrin Koger**, psühholoog **Kaisa Valentin** ja arendusjuht **Piret Tamme**.

Nagu ma aru saan, on Jüri Gümnaasiumi tugispetsialistid kõik suhteliselt hiljuti kooli tööle asunud. Millega olete jõudnud tegelda?

Nele: Sotsiaalpedagoogina on mul põhiliselt tegemist käitumisraskustega või madala õpiedukusega õpilastega; koolikohustuse mittetäitjatega; õpilastega, kellel on probleeme suhtlemisel kaasõpilaste, õpetajate ja koduga. Peamine tegevus on suhete klapitamine ja vestlemine. Suhtlen ka sotsiaalametiga jt asutustega väljaspool kooli. **Katrin:** Esialgu pidin Nelele appi tulema. Õpetajad said võimaluse saata minu juurde käitumishäiretega lapsi, kes segavad tundi. Alguses oli selliseid lapsi palju, nüüd on jäänud kõvasti vähemaks. Asemele on tulnud õpiraskustega lapsed alates esimesest klassist ja ka suuremad.

Kas käitumisraskustega õpilaste arv vähenes selle tõttu, et paranes nende käitumine?

Maria: Olukorda parandas see, et õpetajad hakkasid õpilasi eripedagoogi juurde kirja panema. Üldjuhul ei taha õpilane oma klasrikaaslastest lahkuda. Ka muud probleemid hakkasid eripedagoogi abiga laheneda. Kui käitumisraskustega õpilane ei tööta tunnis kaasa, siis tekivad tal lõpuks ka õpiraskused. Palju on neid, keda on vaja aida-

ta seoses nende erivajadustega või kui teki-
vad õppimises suured lüngad.

Katrin: Sellisel juhul otsin, kust lapsele tuge leida. On ka lapsi, kellel on raske klassi melus keskenduda. Nemad teevad minu juures kontrolltöö ära ja lähevad klassi tagasi.

Millega psühholoog tegeleb?

Kaisa: Alguses kattus minu töö suuresti sotsiaalpedagoogi omaga. Olid käitumisprobleemidega õpilased ja sellised, kes ei saanud tunnis hakkama. Viimasel ajal on põhiliseks tööloiguks kujunenud õpilastevahelised suhted. Eriti algklassides on palju lapsi, kes ei saa omavahel läbi, viin nendega läbi koostööringe. Mõned lapsed tulevad arutama oma perekonna suhteid. Kui lapsel on tõsisemad probleemid, siis julgustan teda pöörduma linna psühhiaatri või psühholoogi poole.

Kuidas te tunnete, kas teie ülesanded osaliselt kattuvad või täiendavad teineteist?

Katrin: Täiendavad, sest enamikul käitumisraskustega lastest on ka õpiraskusi. Kui ma tulin tööle, siis ilma sotsiaalpedagoogi käest saadud infota oleksin pidanud rohkem vaeva nägema. Pean ju lapse tausta teadma.

Kaisa: Puutume lastega kokku eri olukordades. Kui Nele või Katrin on minu poole pöördunud lapsega varem tööd teinud, siis vahetame infot.

Nele: Koostöö käigus võib selguda, et mõni laps, kes võib-olla peaks minu juures olema, on psühholoogi juures või vastupidi. Kohe ei oskagi öelda, millist abi oleks vaja. Töö käigus tuleb see välja ja sel juhul saab töö ümber korraldada.

Maria: Õpetajad ju ka ei oska alati lapse vajadusi hinnata. Tugispetsialistide tööloigud täiendavad üksteist. Igaühel on oma eripära, aga kõik algab siiski sellest, et laps vajab tuge. Väga olulised on ka töötaja isiksuseomadused, see, kuidas ta lapsega kontakti saab. Kui näiteks psühholoogilist abi vajav laps tahab oma muresid arutada hoopis sotsiaalpedagoogiga, siis ei ole me seda keelanud. Tulemuslik on töö siis, kui mõlemad pooled on teineteise suhtes avatud. Vahel tuleb laps siiski suunata Rae valla alaealiste komisjoni, kui kooli abist ei jätku.

Piret: Moodustati ametikohad, koolitati töötajaid. Te kõik olete pädevad omal alal, teete koostööd, aga ikkagi esineb probleeme. Kas on ehk seadused ajast maha jäänud?

See ei puuduta ainult Jüri Gümnaasiumit, ka Tervise Arengu Instituudi lastevõrgustiku koolitustel tuli välja, et meetmed on küll olemas, aga need ei toimi. Sa võid ju noore alaealiste asjade komisjoni saata, aga reaalselt sealsed mõjutusvahendid ei rakendu.

Maria: Alaealiste komisjonil võiks olla rohkem erisuguseid mõjutamise vahendeid. Kui määrata ÜKT, siis peab olema ka inimene, kes selle täitmist jälgib. See nõuab palju individuaalset tööd. Päriskeruline on üldse lapsi kohale saada. Meil on praegu üks 12-aastane poiss, kellel on väärtemenetlusi nii palju, et alaealiste komisjon otsib võimalust teda kusagile mujale kooli saata. Aga me ei leia talle vabariigis sobivat kooli. Orissaare ei võta ja nii ongi ainus valik Puiatu, sest enamik internaatkoole on mõeldud terviseprob-

leemidega lastele. Kust võtta sellist kooli, kuhu me mitte lihtsalt et saadaks lapse ära, vaid kus ta saaks ka abi, saavutaks tulemusi õppimises ja käitumises?

Nele: Seaduses on ÜKT kohta kirjas, et seda saab rakendada ainult lapse nõusolekul. Kui ta ei soovi, kas ta siis ei peagi seda tegema?

Katrin: Lapse õiguste kaitsmine on tore, kuid selle kõrval peaksid olema ka seadused, mis seavad piire. Lapsed nii väga vajavad neid piire, oma tegudega nad neid katsetavadki.

Maria: On lapsi, keda „ei morjenda“, kui nende käitumishinne on kaks, mingi mõjutusvahend pole ka direktori käskkiri. Heal juhul esimesel korral, kui lapse materjalid politseisse saadetakse, ta veel mõtleb, aga hiljem muutub see rutiiniks. Ta muudkui käib alaealiste komisjonis, aga asi ei parane: ikka vargused, suitsetamine või joomine. Ja lõpuks seisamegi selle ees, et hakkame talle uut kooli otsima.

Katrin: Ju see mäng enne uue kooli leidmist on liiga pikaks venitatud. Lastakse lapsel liiga alla käia ja ka õppimine läheb käest ära. Sellisest august välja ronimine on suurelegi inimesele raske, rääkimata lapsest.

Maria: Kui on pere, kellele saab toetuda, siis kuidagi ikka õnnestub last aidata, aga kui ei, siis on täielik tühjus. Ka alaealiste komisjonile lapsevanem iga kord lubab, aga lubadus kehtib ainult järgmise hommikuni, kuni laps jätab jälle kooli tulemata või juhtub midagi muud.

Piret: Nendega saab siiski individuaalselt töötada. Minul on küll vähe tunde (arendusjuhi töö kõrvalt õpetan lastele inglise keelt), aga ma ei ole kokku puutunud ühegi lapsega, kes oleks tõeliselt paha. Ka nende lastega, kellega on pahandusi olnud, saaksin hakkama, kui mul oleks 3–4 õpilast klassis.

Maria: Kooli on vaja ka abiõpetajaid. Meil käis tänavu üks ema koos lapsega, kellel oli tugev nägemispuue. Suures klassis ei jõua õpetaja sellise lapsega tegelda. Tal oleks vaja abiõpetajat, aga naabervallas,

Joonistas ja tüdrukuga vestles Karina Käär

LÕIGUKE MÕTTEID TUTTAVALT TÜDRUKULT:

13. a tüdruk, kes on õppinud kahes pealinna koolis ning olnud terviseprobleemide tõttu ka koduõppel, jagab oma mõtteid koolist, kus oleks hea ja turvaline õppida: „Kool peaks olema väike ja rahulik. Õpetajad ei ole siis närvilised. Tähtis on, et saadakse omavahel hästi läbi – nii lapsed omavahel, õpetajad lastega kui ka õpetajad omavahel. Kui kool on piisavalt väike, saab õpetaja ise õppimist segavate probleemidega hakkama. Minu eelmine kool oli suur ja seal oli ka käitumisprobleemidega lapsi ja selliseid, keda kiusati. Kiusamise põhjuseks võib olla vaesus, teistest erinevus. Suures koolis on vaja eraldi spetsialiste laste probleemidega tegelemiseks.“

kust see laps pärit, öeldi, et lapsevanem lahendagu ise oma probleem. Kui lapsevanem ei taha saata esimese klassi last kodunt ära Tartusse ega Tallinnasse erikooli, siis mida ta peab tegema? Töölt koju jäädes pole tal võimalik peret toita.

Piret: Üks asi on teenuse kinnimaksmine, aga teine see, et ei ole inimesi, kes tahaksid seda tööd teha.

Maria: Õige, spetsialiste pole võtta. Logopeedi oleme otsinud mitu aastat, alles tänavu sügisest on lootus, et inimene tuleb.

Piret: Haridus, mida kõrgkoolid annavad,

oma sisult ja tasemelt ka erinev.

Katrin: Mul on TLÜst bakalaureuse kraad eripedagoogikas, aga kui loetleda eripedagoogi ülesandeid, siis tegelikult ei ole ma ülikoolist saanud oskusi selle töö tegemiseks. Praktika jõuab kätte kolmandal aastal ja siis alles hakkad õppima. Päris eripedagoogiks saab alles magistriõppes. **Nele:** Sotsiaalpedagoogi hariduse saan siis, kui lõpetan magistrantuuri. Seaduse järgi on sotsiaalpedagoogi ametikoht ette nähtud ainult erikoolis, tavakoolis sellist nõuet ei ole. Ma leian, et kooli sotsiaalpedagoogi töö on midagi sotsiaalpedagoogi ja sot-

siaaltöötaja vahepealset. Ainult sotsiaalpedagoogikast lähtuv käsitlus ei kata seda töövaldkonda, on tarvis laiemat käsitlust. Tegelikult on vaja, et oleksid paigas kvalifikatsiooninõuded.

Piret: Olukord on muutunud ja võib-olla tuleks üle vaadata koolis töötavate spetsialistide ametikohad ja kvalifikatsioon.

Maria: Üldhariduskoolide personali miinimumkoosseisus on ette nähtud ainult psühholoog iga 600 õpilase kohta.

Kvalifikatsiooninõuded on olemas logopeedidel, eripedagoogidel ja koolipsühholoogidel, aga sotsiaalpedagoogidel mitte. Ja pikendatud puhkus on ette nähtud põhikoolis ja gümnaasiumis küll logopeedile, eripedagoogile ja koolipsühholoogile, aga mitte sotsiaalpedagoogile ega sotsiaaltöötajale.

Katrin: Koolis võiks olla ka tegevusterapeut, kes oskaks last suunata, tema eripära märgata.

Maria: Oi-oi, sa lähed juba liiga kaugele! Meie volikogu majanduskomisjoni esimees ütleb väga õigesti, kui ta kooli eelarvele alla kirjutab (ta kirjutab alla peaaegu kõigele, väga vastutulelikult antakse raha igasuguste ametikohtade, ürituste ja tegevuste tarvis), et miks kool peab tegema lastevanemate tegemata tööd?

Piret: Me jõuame tagasi lastevanemateni.

Maria: Mõnel algklassi õpilasel lõpevad tunnid kell üks või kell kaks. Pärast pikapäevarühma, mis töötab kella kuueni, ootab ta kella kaheksani, kuni ema või isa talle järele tuleb. Tal on ammu riided seljas, pikutab tooli peal valvuri juures ja iga viie minuti tagant helistab, et „ema, kas sa juba tuled“. See on nii masendav! Ja seda ei juhtu mitte üks kord, vaid palju kordi. Kui ikka mõni laps on pidevalt hoolitsuseta, mustalt riides, pole piisavalt süüa saanud, keegi ei ole kontrollinud, kas tal on õpitud ja kooliasjad kaasas, siis selles peres midagi lonkab. Rääkimata sellest, millised on ta suhted kodus, kas vanematel on küllalt aega, et lapsega rahulikus toonis asjad läbi arutada ja toetada teda, ükskõik, mis ka ei juhtuks.

Piret: Tegelikult on ju näha, et need kõige probleemsemad lapsed, 6.–7. klassi omad, on sündinud Eesti Vabariigi algusaastatel, kui vanemad rabsid ööpäev läbi tööd teha, ja ongi tulemus käes.

Katrin: Vanemad lükkavad lapse kooli, et las kool kasvatab. Koolile tuleks anda rohkem õigusi.

Piret: Ütlen veel kord: see on ühiskonna probleem. Need lapsed kasvavad suureks ja edasi algab nende tööelu, kus tööandja on valmis parema meelega ise rohkem tööd tegema, kui palkama inimest, kes ei allu distsipliinile, ega oska midagi. Üks pois ütlis mulle, et isa võtab ta tööle, aga isa ju ka ei jõua kõike tema eest ära teha!

Maria: Kahjuks sellele poisile isa annabki liiga palju õigusi, ja mitte ainult koolis, vaid ka politseiga suhtlemisel. Aga ega asi üldiselt nii nutune ka ei ole, enamik lapsi on toredad ja saavad ise hakkama ja vanemad toetavad neid. Me räägime kindlasti väiksemast osast, kes tervise või muude probleemide tõttu vajab erilist tuge.

Katrin: Kui ma kuulasin üliskoolis kasvatuseduse loenguid, siis mõtlesin, et tegelikult neid peaks pidama kõigile lapseootel naistele.

Piret: On viimane aeg hakata tegelema lastevanematega. Sotsiaalministeeriumiski on seda arutatud. Kasuvanemaks ei saa, kui ei ole läbitud vastavat koolitust, aga vanemaks saab. Ainult kas selleks koolituseks ka raha leitakse...

Millised tööalased küsimused ei ole veel siiani seadusega küllaldaselt reguleeritud?

Piret: Nele kunagi ütles, et sotsiaalpedagoogina tal pole ametlikku alust õpilase kodu külastamiseks või vanematele helistamiseks, kuigi see on tema töö.

Nele: Nii ma siis tegelengi nende lastega. Aga niikaua, kuni see ei ole seadusega sätestatud ja kui mõni lapsevanem leiab, et ma olen talle alusetult helistanud, võib ta selle peale kaevata.

Maria: Aga ei ole ju ka kirjas, et seda ei tohi teha?

Nele: On öeldud, et helistada tohib klassijuhataja ja lapsevanem. Samamoodi vajaks

täpsustamist andmete kasutamine.

Piret: See on jällegi tõlgendamise küsimus, millised andmed on konfidentsiaalsed. Osa inimesi ütleb, et isegi õpilaste nimesid ei tohi kooli kodulehele üles riputada. Ma saan aru, et hinded on konfidentsiaalsed, aga miks nimed?

Katrin: Juhul kui laps tuleb kooli mingisuguse diagnoosiga, siis lapsevanemal on õigus seda mitte avaldada, mis teeb meie jaoks raskeks lapsele lähenemise.

Maria: Minul oli juhtum, kus üks tüdruk kahtlaselt palju puudus, aga vanemad kirjutasi talle iga kord tõendi. Alles siis, kui jõudsid kätte riigieksamid, rääkisid vanemad, et laps põeb epilepsiat ja pingeolukorras ütleb tal tervis üles.

Mis ettepanekud teeksite seadusandjale?

Maria: Mina võtaks esimesena ette selle, mida me ise siin püüame teha – pakkuda koolitusi lastevanematele. Need võiksid olla kohustuslikud ja lastevanematele tasuta. Mitte ühekordset koolitust, vaid tervet tsükli, mis kestaks niikaua, kuni on näha, et peres või lapsel asjad paranevad.

Katrin: Koolitus peaks algama juba siis, kui laps on emaülas.

Piret: Oleme arutanud, et vanemaid peaks ka laste kooliminekuks ette valmistama, rääkima, mis last koolis ees ootab, ja võimalikest ohtudest. See aitaks ka klassikollektiivi luua.

Maria: Ennetustööd peaks tegema, aga selle kohta pole mingeid seadusi ega raha. Klassijuhatajat ei saa ju kohustada kõike tegema, see on ka selge.

Piret: Tugiteenustele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Rohkem abiõpetajaid, tasandusklasse ja muid abi võimalusi, siis saaks lastest ka asja.

Maria: Haridusministeerium on ühe sammu tänavu astunud. Kui koolidele välishindamine läbi viiakse, siis järgnevad sellele kindlasti kokkuvõtted ja soovitusel ja võib-olla täiendatakse ka seadusi.

Katrin: Mina pooldan rangemaid piire. Laps peab mõistma, et kui ta midagi teeb, kas või eirab koolikohustust, siis on sellel tema jaoks halvad tagajärjed.

Piret: Ja edasi järgneksid kõik need meetmed, mis lapsi distsiplineeriks.

Maria: Võiks panna ÜKT-d tegema, et ta ei tahaks enam alaealiste komisjoni sattuda, aga siis peab olema ka inimene, kes suudab teda nt koristama panna.

On teil ikka kasu sellest, et koolis on mitu tugispetsialisti?

Nele: Kuna on nii palju perekondi, kellel on probleeme, millega nad ei oska, ei saa või ei taha tegelda, siis on vaja üle vaadata, millised spetsialistid koolis töötavad ja mida nad seal tegema peaksid.

Maria: Tugispetsialistidest on kasu küll. Neli aastat tagasi oli meil ainult psühholoog. Töö oli siis esiteks üheplaanilisem ja abi sai osutada palju vähem. Nüüd ma tunnen, et mingi süsteem hakkab välja kujunema, saab valida, kelle poole laps oma probleemiga peaks pöörduma, et saada kvalifitseeritud abi. Tegelikult ei saa Rae valla üle üldse nuriseda. Koos sotsiaal-ametiga on võimalik leida lahendused, isegi kui on tegemist väga raskete juhtumitega, nagu tänavu. Selge, et raskete teemade puhul ei tule lahendused poole aastaga, mõnikord isegi aastaga. Praktika näitab, et saab küll aidata, kui inimesed lõpuks endale ligi lasevad.

Mis lahendusi olete oma koolis välja töötanud, mida võiks ka teistele soovitada?

Maria: Tahame uuest õppeaastast tööle panna tugikeskuse, mis hakkaks koordineerima kogu tugiteenuste alla kuuluvat tegevust. Sinna kuuluvad ka parandusõppe õpetajad ja pikapäevärühma kasvatajad, kes tänases vestlusringis ei osalenud. Ka huvitegevus on üks lapse toetamise võimalusi. 800 õpilasega koolis ongi vaja tervet meeskonda, seda tööd ei tee ära ühe inimesega.

Nele: See ei ole nii, et mõtled valmis mingi lahenduse ja see töötabki, probleemide lahendusviisid leitakse töö käigus.

Katrin: Tahame teha sellise tugikeskuse, kus kogu tugisüsteem on koos ühes koridoris ja laps teab, et see on see koht, kus teda ära kuulatakse ja kust ta abi saab.

Kaks aastat tööd sotsiaalpedagoogina

Heaks võimaluseks probleemide lahendamiseks on kooli ümarlaud, millest võtavad osa õpilasele olulised inimesed ja ka laps ise.

Elle Voolma

Käina gümnaasiumi sotsiaalpedagoog

Sotsiaalpedagoogina Käina gümnaasiumi tööle asumine oli minu jaoks täiesti uus väljakutse. Olen sotsiaaltöö taustaga inimene, lõpetanud Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö eriala bakalaureuse kraadiga ja töötanud omavalitsuses sotsiaaltöö alal kaksteist aastat. Minu arvates on meil täna laias laastus kahesuguseid sotsiaalpedagooge: ühed pedagoogilise baasharidusega ja teised sotsiaaltöö baasharidusega. Sellest ka kaks veidike erinevat lähenemist sotsiaalpedagoogi tööle.

Tööle asudes olin valmis selleks, et kõik hädasolijad ja abivajajad tuleb ise üles leida ja avastada teed ning meetodid, kuidas seda teha. Üllatuseks oli, et huvi minu kui sotsiaalpedagoogi vastu oli suur ning vestluste ja vaba suhtlemise mõjul hakkasid kujunema teemad ees ootavaks tööks. Päris mitmed appihüüdvad õpilased tunneb ära, kui koolis tähelepaneliku pilguga ringi käia. Suur abi on olnud toetavatest õpetajatest, kuigi kaks aastat tagasi oli nende hulgas ka kahtlejad, et kes ja milleks ma koolis olen.

Sotsiaalpedagoogi tööülesanded

Juhtkond on väga targasti lahendanud sotsiaalpedagoogi tööruumi küsimuse. Mul on omaette tööruum maja teises otsas, kaugel õpetajate toast ja juhtkonna ruumidest. Teistes oludes ei kujuta ma seda tööd ettegi. Minu kabineti uks on vahetundide ajal alati

avatud, kui ma just ei pea kellegagi eravestlust. Sellest on palju kasu, sest uksele koputamine on raske.

Kokkuvõtvalt on minu tööülesanded järgmised:

- Töö koolikohustuse eirajatega, õpi-, käitumis- ja kohanemiskustega õpilastega ning koolivägivalla ja sotsiaalse tõrjutuse probleemidega.
- Võrgustiku loomine, töö koordineerimine ja infovahetuse tagamine. Õpilaste ja võrgustiku tagamine.
- Teiste tugispetsialistide koostöösse kaasamine.
- Koolisisese ümarlause töö kavandamine ja koordineerimine.
- Osalemine koolielu puudutataval koosolekul.
- Kooli seisukoha esindamine alaealiste komisjonis.

Tähtis on head märgata

Suurema osa minu igapäevasest tööajast võtavad regulaarsed individuaalsed vestlused õpilastega nende probleemidele lahenduste leidmiseks. Viin need läbi positiivses võtmes, leides eelmisest kohtumisest möödunud ajast alati midagi head, millele toetuda. Keegi on öelnud, et kurjusesse usume kohe, headusesse alles pärast järelekaalumist. Üldjuhul hätta sattunud lapse põhi-probleem ongi madal enesehinnang. Nad ei

saa positiivset tagasisidet ja kogevad sageli ebaõnnestumisi. Ometi on meil kõigil omad tugevad küljed ja head omadused. Nende ülesleidmine pole kerge, aga on võimalik, ja nende kaudu on võimalik saavutada usalduslik kontakt lapsega ja tema perega ning sellele järgnevas koostöös hakkavad probleemid laheneda.

Sotsiaalpedagoogina saan ka ise palju positiivset tagasisidet õpilastelt, lastevanematelt, õpetajatelt. See innustab.

Koostöö lastevanematega

Täna on meil väga tihe koostöö lastevanematega. Lapsevanem on üldjuhul koostööks valmis ja avatud, aga ta peab olema piisavalt informeeritud ja koolis toimuvaga kursis. Igat juhtumit arutame kooli ümarlauas, kuhu kutsume probleemiga seotud õpilasele olulised inimesed, alati ka lapse enda. Väga palju teen tööd telefonitsi. Tavaliselt lepin vanemaga kokku, milline on temale kõige sobivam suhtlemise viis. Ma ei saa meie kooli põhjal öelda, et mõni probleem oleks teravam kui teine. Võrdselt tuleb ette põhjuseta puudumisi, koolikorra rikkumisi ja koolikiusamist. Enamasti on kõik need omavahel seotud ja ühele järgneb teine.

Minu tööaja jooksul on kindlasti paranenud kooli koostöö teiste instantsidega – omavalitsused, politsei, alaealiste komisjon jt. Minu paremaks käeks on meie kooli teenindav psühholoog – päris oma psühholoogi meil pole.

Puudust tunnen sellest, et liiga vähe on koostööd ja kogemuste vahetamist sotsiaalpedagoogidel omavahel. Huvitav oleks vahetevahel kokku saada ja oma probleeme arutada.

Töö, mida iga päev teen, on väga oluline ja vajalik. Oma varasemale tööle sotsiaalnoorikuna tagasi mõeldes näen, kui oluline lüli töös lastega oli siis puudu. Sotsiaaltöö kohalolek koolis kannab minu meelest preventiivset iseloomu ja on igati toeks nii õpilasele, perele kui ka kogu hoolekandesüsteemile.

P.S. Meie koolis on üle 300 õpilase.

Positiivne õhkkond koolis on riskikäitumise kaitsetegur

2006. aastal meeldis väga koolis käia vaid 15% 11-aastastest, 6% 13-aastastest ja 6% 15-aastastest lastest. Kooliga rahulolu mõjutab kindlasti koolikiusamine, millel võivad mõnikord olla väga traagilised tagajärjed. Üldiselt on kiusatute hulgas rohkem poisse. Võrreldes 2002. aastaga 2006. aastal suurenes kiusatute osatähtsus eelkõige 11-aastaste õpilaste hulgas. Tendents oli poistel ja tüdrukutel enam-vähem sama. Pisut suurenes 2006. aastal kiusatute osatähtsus ka 13-aastaste hulgas, eelkõige tüdrukute osas.

Viimase kahe kuu jooksul vähemalt 2–3 korral kiusatud õpilased (2002 ja 2006).

Aasta	2002	2006
11-aastased	22 %	29 %
13-aastased	21 %	23 %
15-aastased	13 %	14 %

Tervise Arengu Instituut

Regulaarne suitsetamine on õpilaste hulgas pisut vähenenud. Kui 2002. aastal suitsetas vähemalt kord nädalas 3% 11-aastastest, 10% 13-aastastest ja 24% 15-aastastest õpilastest, siis 2006. aastal olid vastavad protsendid 1, 9 ja 23. Samas pole rõõmustamiseks põhjust, sest esimene sigaret proovitakse, eriti tütarlaste hulgas, üha nooremas eas. Uus ja viimaste aastatega ka Eestisse jõudnud riskitegur on **vesipiibu tõmbamine**. Seda oli 2006. aastal proovinud 36% õpilastest, sealhulgas 42% poistest ja 29% tüdrukutest. Vesipiibu teeb ohtlikuks vanemate leebe, mõnikord isegi soosiv suhtumine. **Alkohoolseid jooke** tarvitavad noormehed neidudest rohkem. 2006. aastal tarvitas 15-aastastest poistest üle 1/4 ja tüdrukutest ligi 1/5 vähemalt korra nädalas alkoholi.

Viimastel aastatel on noorukite seas suurenenud **kanepisuitsetamine**: nii 15-aastaste poiste kui ka tüdrukute hulgas on vähemalt korra kanepit proovinute osatähtsus nelja aastaga suurenenud 7–8%. 2006. aastal oli viimasel 12 kuul kanepit tarvitanud 24% 15-aastastest poistest ja 14% sama vanadest tüdrukutest.

Allikas: Statistikaameti analüütilises kogumikus "Lapsed. Children" (2008) tutvustatud rahvusvaheline kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (Health Behaviour in School-aged Children), mille Eestis viis läbi Tervise Arengu Instituut.

Sotsiaaltöötaja koostöö lapsevanemaga

Lemme Haldre
Tartu Laste Tugikeskuse
juhataja,
kliiniline psühholoog,
psühhoterapeut

Iga peretööd tegev spetsialist, olgu ta sotsiaaltöötaja, psühholoog või vabatahtlik tugiisik, teab, et rõõmu pakub koostöö nende lastevanematega, kes on motiveeritud, avatud vastastikusele mõttevahetusele ja valmis uusi käitumisviise proovima. Selline koostöö on eelduseks, et saavutatakse oodatud tulemus.

„Rasked“ lapsevanemad

Sotsiaaltöös ja peretöös, kus on tegemist hooletusse jäetud või väärkoheldud lastega, on aga olukord sageli vastupidine. Nende laste vanemad pole koostööaltid ja näevad oma hädade ning toimetulematuse põhjusi pigem endast väljaspool. Oma lastele suunatud väärtegudes või tegematajätmistes, oma lapse halvas käitumises süüdistavad nad õpetajaid, sotsiaaltöötajaid või teiste perede halbu lapsi. Vahel on pere täiskasvanutel välja kujunenud nn õpitud abitus. Sellisel juhul on lapsevanemal sügavalt juurdunud arvamus, et „minust ei sõltu midagi ja mul puuduvad võimalused midagi muuta“. Harva on sellised vanemad nõus kriitilise pilguga üle vaatama oma võimalusi olukorra parandamiseks. Nende perede probleemid kestavad aastaid ja tihti lõppe-

vad lapse hooldusasutusse paigutamisega. Peretöö tegija tunneb end kirjeldatud olukorras jõuetuna ja mõnikord ka läbikukkununa. Kui selliseid juhtumeid on mitu, võib tekkida läbipõlemine. Läbipõlemise korral süveneb töötaja kurnatus ja väsimus, halvenevad tööalased suhted. Paljudest uuringutest on teada, et läbipõlemise sündroomi tekkimisel võib kaduda nõustaja heatahtlikkus ja aitamissoov, ta muutub küüniliseks ja tundetuks, langeb töötamise efektiivsus, kasvab soov nõustamissuhte lõpetada või klient mujale suunata. Selle tagajärjel tekib suletud ring, kus spetsialistil kujunevad välja samasugused tunded kui tema klientidel: spetsialistile hakkab tunduma, et temast ei olene midagi ja olukorra lahendamiseks puudub igasugune perspektiiv.

Järelikult on tulemusliku peretöö võtmeks lastevanemate koostööle motiveerimine. Oma isiklike töökogemuste põhjal psühholoogina Tartu Laste Tugikeskuses töötades võin öelda, et lapsevanem, kes on motiveeritud koostööle, teeb nõustamise ja teraapia käigus juba ise poole tööst, vajades ainult toetust ja ärakuulamist.

Milliseid lapsevanemaid esineb

Mittemotiveeritud vanemaid on mitmesuguseid. Osa neist on eelpool nimetatud abitud vanemad, kes on kaotanud usu endasse ja oma vanemlikesse võimetes. Sageli on neil madal enesehinnang ja abitustunne ilmneb ka teistes inimsuhetes. Nad võivad küll oma laste pärast muret tunda, kuid ei võta samas midagi ette. Tüüpiliseks näiteks on vanemad, kes elavad küll koos, kuid mees on vägivaldne või kohtleb lapsi vääralt. Ema sooviks, et see nii poleks, kuid ei tee pingutusi, et laste eest välja astuda. Teine tüüp on ükskõiksed vanemad, kes ei näe ega märka, mis nende lastega toimub.

Need vanemad on ise kasvanud peres, kus valitses lähisuhtevägivald, laste suhtes rakendati vaimset, füüsilist või koguni seksuaalset väärkohtlemist. Nende vanemate tundemaailmas puudub üks väga oluline inimlik kogemus – lapse kiindumussuhte täiskasvanuga. Selle kogemusega on raske luua mis tahes inimsuhet. Lapsepõlves kogetud turvaline kiindumussuhe on eelduseks, et samasugune suhe rajatakse ka oma lapsega. Mitteturvaline kiindumussuhe aga soodustab samasuguse suhte kujunemist järgmises põlvkonnas. Kiindumussuhtest on esmakordselt kirjutanud John Bowlby. Bowlby arvas, et lapsega suhete kvaliteet oma vanematega on selleks aluseks, mille põhjal lapsel formeeruvad internaalsed representatsioonid ehk teisisõnu töömudelid iseendast ja teistest inimsuhetest.

Väärkohtlevas peres puudub turvaline kiindumussuhe, selle asemel on laste ja hooldaja vaheline kiindumussuhe vältiv, ambivalentne või eitav. Nende laste vanematel puudub positiivne ettekujutus endast ja ümbritsevast keskkonnast, neil on raske luua lähedasi suhteid ja pöörduda abi järele. Lapsepõlve perekogemuse põhjal on nende siseilmas kujunenud negatiivne töömudel, mis moodustab raamistiku kõigile tegemistele. Raamivateks mõteteks on „olen väärusetu“, „ümbrus on ohtlik“, „ma ei saa hakkama“, „ümbrisevad inimesed ei mõista mind ja neid ei saa usaldada“.

Kolmas tüüp vanemaid on abile avatud, kuid neil puuduvad vanemlikud oskused. Nad ei tea, kuidas oma lapsi distsiplineerida, kiita või premeerida, puuduvad teadmised ja oskused suhtlemiseks eri vanuses lastega.

Esimene faas: kontakti loomine ja teraapiline esmaintervjuu

Vanemate, ühe vanema või kogu pere nõustamisel on väga tähtis esimene kohtumine. Nõustaja all mõtlen siinkohal nii sotsiaaltöötajat, lastekaitsetöötajat ja psühholoogi kui ka kõiki teisi peretöö tegijaid.

Mis toimub esimesel kohtumisel? Selle käigus toimub n-ö teineteise kompamine. Püütakse leida vastust küsimusele, kas spet-

sialisti näol on tegemist inimesega, kellega suudetakse teha koostööd, kas nõustaja suudab säilitada konfidentsiaalsust ja millised on nõustaja reaktsioonid ühele või teisele informatsioonile.

On terve rida sotsiaaltöö kliente, kes iialgi ei jõua psühholoogi vastuvõtule ega psühhoteraapiasse, kuigi vajadus selleks on ilmne. Hea sotsiaaltöö tegija saab empaatilise, järjekindla ja usaldusliku suhte kaudu klienti teraapiliselt mõjutada. On intervjuusid ja vestlusi, mis esimesest korrast alates toimivad kliendile positiivselt ja muutusi esile kutsuvalt. Sellist kohtumist võib nimetada ravivaks intervjuuks või teraapiliseks kohtumiseks. Eriti efektiivne on see lapsevanemate puhul, kellel on jäänud lapsepõlves kogemata turvaline, usalduslik inimsuhe. Väärkohtlevas keskkonnas kasvanud inimestel kujuneb sageli välja hoiak, et kedagi ei või usaldada, vestlusest pole abi ja lubadusi ei pea pidama. Sageli on pereliikmetel teistsugused väärtushinnangud kui sotsiaaltöötajal. Sellest tulenevalt on tähtis leida vanematega suheldes vähemalt mingisugunegi ühisosa. Alustada tuleks neutraalsest või positiivsest, mingil juhul ei tohiks suhte loomise etapis alustada probleemidest.

Esimesel intervjuul võiks võtta pisut rohkem aega sissejuhatavaks vestluseks. Seda eriti kliendiga, kelle suhtes me tunneme, et temaga on kontakti saavutamine raske või siis on juba ette teada, et tema probleemid on tavalistest suuremad. Inglise keeles on väljend *small talk*¹, mis iseloomustab sissejuhatavat vestlust, kus räägitakse alustuseks neutraalsetel teemadel, nagu näiteks ilmast või mõnest põgusast päevasündmusest.

Nõustajal tuleks jälgida, et perel ei oleks liialdatud ootusi, et ta kõikvõimsa isikuna suudab lahendada pere kõik probleemid. Esimesel kohtumisel spetsialist rõhutab, et ema või/ja isa on ise eksperdid, kelle ametinimetuseks „lapsevanem“. Nõustaja püüab pakkuda perele toetust, kuid laste puhul tugineb ta lapsevanemate teadmistele ja intuitsioonile, suhtudes neisse kui võrdväärtetesse koostööpartneritesse. Nõustaja

¹ eesti k. – pealiskaudne seltskondlik jutuajamine

võib ainult avardada vanemate (vanema) vaadet peres või ka väljaspool seda tekkinud olukorrale. Oma elu muuta ja laste eest vastutust kanda saavad ainult lapsevanemad ise. Nõustaja võib tuua näiteid, mida teised perekonnad samasuguses olukorras on proovinud (seejuures konfidentsiaalsust säilitades) või mida ta ise koolitustel on õppinud, kuid ta ei võta endale vastutust ega hakka asendama lapsevanemat. Sellega luuakse vanemas tunne, et tema roll on eriline. Lapsevanemaga ühiselt püütakse leida vastused iga pereliikme vajadustele.

Vanemal lubatakse rääkida oma kogemustest ja katsetustest ka siis, kui nõustajale kohe vestluse alguses tundub, et pere kasvatusemeetodid pole päris sobivad ega efektiivsed. Tähtis on jätkata aktiivse kuulamise kasutamist. Samas peaks esimesest momentist alates lapsevanemate jutust välja noppima positiivseid näiteid, kus vanem tuli hästi toime või leidis hea lahenduse keerulisele olukorrale. Neid näiteid võiks nõustamise juures korduvalt kasutada, esile tõsta ja tunnustamisega kinnistada. Selle tulemusena on võimalik luua raviva iseloomuga kooslus ja tekitada lapsevanemal tunne, et nõustaja rollis isik hoolib oma kliendist.

Tulemusliku teraapilise nõustamistöö eelduseks on ka see, et nõustaja isikliku elu probleemid oleksid lahendatud. Oleks hea, kui abistaja rollis töötava spetsialisti eraelus puuduksid tõsisemad probleemid või siis on ta neile leidnud kohase lahenduse. Ei saa abistada teist inimest, kui oma elu logiseb ja on tulvil lahendamata probleeme.

Nõustamissuhetes toimivad sellised mehhanismid nagu ülekanne ja vastuülekanne. Kui abistaja on optimistlik, tunneb ennast mugavalt ja usub, et kliendi elus on võimalikud positiivsed muutused, siis kandub see üle ka abistatavale. Sama reegel kehtib ka vastupidisel juhul.

Nõustamise käigus on tähtis vältida ühe pereliikme patuoinaks tembeldamist, kellele omistatakse kõik halvad asjad, peret tuleks vaadelda tervikuna omavaheliste suhete kontekstis. Tähtis on nõustaja kohtumine korraga mitme pereliikmega, et võimaldada igal pereliikmel ennast küllaldaselt väljendada.

Teraapilise iseloomuga esmakohtumise põhimõte on seega positiivse iseloomuga suhte loomine, aktiivne kuulamine ning vestlusest positiivsete vanemlike ressurside väljanappimine, millele saaks edaspidises töös toetuda. Töötades vanematega, kellele on lapsepõlves osaks saanud hülgamine või väärkohtlemine, on ülimalt tähtis hoida konfidentsiaalsust, olla järjekindel ja pidada kinni lubadustest.

Teine faas: „lootuse konteksti” loomine

Kohtumiste jooksul võib nõustaja üles ehitada kogu pere olukorrale kas lootuse või lootusetuse konteksti. Nõustajal tasuks nõustamistöö ajal pöörduda mõttes enda poole ja esitada endale küsimus „mis on kõige tähtsam, mis selles peres puudub? Millist oskust või abi see vanem või pere vajab?” Sellest teadmisest tulenevalt toimub ka nõustamisprotsessi juhtimine.

Paljud vanemad ei taju peres toime pandud väärkohtlemise tagajärgi lapse varjatud (tunded, mõtted) ja nähtavas käitumises (agressiivsus, suitsiidikäitumine), samuti ei oska nad näha seost varasemate sündmuste ja lapse hilisema probleemse käitumise vahel. Nõustamise käigus võib tuua näiteid kirjandusest ja teistest ühiskonnas teada olevatest juhtumitest ning püüda leida parallele selle pere lapse väärkohtlemise ja tema käitumise vahel. Nõustamissuhte oleks hea rõhutada vanema kompetentsust, märgata ja tuua esile pere ressursse, mis aitavad olukorraga toime tulla ning julgustada vanemat uuel viisil proovima. Soovitav on keskenduda mitte sellele, mis valesiti, vaid sellele, mida võiks teha teisiti. Vanemat tuleks julgustada väikeste edusammude saavutamisele, näiteks proovides vaadata käitumisprobleemiga last uuest vaatenurgast. Vanemat abistatakse, et ta õpiks nägema lapse käitumises positiivseid erandeid ja neid meeldivaid olukordi omalt poolt juurde tekitama. Motiveeritud lapsevanem on avatud, aga avatud inimene oskab rohkem kuulata oma sisetunnet ning leiab seetõttu kergemini ka vastused oma elu probleemidele.

Sageli pole see siiski piisav, et motiveerida lapsevanemaid oma käitumist muutma.

Lapsevanema toetamine

Peresiseste väärkohtlemise juhtumitega tegelevad psühholoogid ja lastekaitsetöötajad teavad, et sageli on nende laste vanemad ise olnud lapsepõlves väärkohtlemise ohvrid, mistõttu neil puuduvad kriitilistes olukordades vägivaldlaste suhtlemise oskused või nad ei oska oma lapsi kaitsta. Nad on kasvanud peres, mille suhtlemismustrid on tekitanud neis uskumuse, et vägivald (nii verbaalne kui ka füüsiline) on lapse kasvatamise loomulik osa. Ka on seksuaalselt väärkoheldud laste vanematel endil sageli väärkohtlemise kogemus. Mõnikord on lapsena peresiselt väärkoheldud täiskasvanul jäänud saamata ema tugi, ta on kogenud süüdistamist ning ilma jäänud vajalikust kaitstusest ning mõistmisest.

Kokkusaamistel arutatakse, kuidas vanem saaks leida emotsionaalset ja sotsiaalset toetust esmalt endale ja sellega ka oma lastele. Spetsialisti toetus vähendab emotsionaalset segadust ja süütunnet, mis tekib vanematel seoses laste väärkohtlemise ja hooletusse jätmise ilmsiktulekuga.

Lahendamata probleemid ja turvatundeta elu tuleb enamasti lapsepõlvest kaasa täiskasvanuella. Turvatundeta, ärev, stressis, kaitsev ja emotsionaalsete vajadustega vanem on oma lapsele psühholoogiliselt kättesaamatu ega reageeri lapse vajadustele. Turvatundeta hoolitsus on kasvavale lapsele ka suurim arengurisk. On päris selge, et väärkoheldud ja hooletusse jäetud laste vanemate kaasamiseta nõustamis- või teraapiaprotsessi jätkub väärkohtlemine põlvkonnast põlvkonda. Täiskasvanu enda traumatilisi kogemusi läbi töötades on lootust, et ta suudab ka oma last paremini mõista.

Nõustamise käigus arutletakse vanemaga selle üle, millised väärtused valitsesid tema lapsepõlvkodus ja mis sellest on üle kandunud tema praegusesse perekonda. Kogemustele vaadatakse uue nurga alt ja leitakse alternatiive väärkohtlemiseni viinud suhtlemismustritele.

Suurendades lapsevanemate tundlikkust ja

oskusi lapse vajaduste mõistmiseks, kasvab nii vanema kui ka lapse turvatunne ja usaldus, paraneb enesehinnang. Uuringud on näidanud, et emad, kes on rahulolevad, stabiilsete suhetega, on laste kasvatamisel kompetentsemad.

Igasugune sekkumine pereellu tuleb teostada järk-järgult. Pole võimalik muuta kõike korraga ja kohe. Säilitage kliendi jaoks kättesaadavus, arendage usaldavust, olge aktsepteeriv ja empaatiline ning aidake ohjeldada tekkinud ärevust. Tähtis on säilitada vanema eneseväärkus.

Peretöös tuleb alati arvestada, et nõustaja pole pereliige, seega ei saa nõustaja kunagi asendada lapsevanemat. Kui head ka poleks nõustaja ja lapse vahelised suhted, pole kunagi mõistlik vanemaga tema lapse pärast rivaalitseda. Nõustaja saab olla vaid konsultant, suunaja või treener. Vanem peaks teraapia tulemusena tundma, et tal on võimalik toimunud üle saada. Teraapiilistes suhetes on tähtis pere ressursside pidev tuvastamine. Ükskõik kui lootusetuna mõne pere olukord tundubki, on seal alati sotsiaalseid, emotsionaalseid ja materiaalseid ressursse, millele peretöös saab toetuda. Kunagi ei tohiks unustada, et iga kohtumise lõpp peaks olema positiivne või vähemalt neutraalne.

Kokkuvõtteks

Kõigi eelpool nimetatud momentide arvestamisel on lapsevanemaga töötamisel lootust, et nõustamise tulemusena kasvab vanema empaatiavõime lapse suhtes, paraneb võime näha ja hinnata lapse vajadusi adekvaatselt ning püsib motiveeritus õppida uusi toimetulekuoskusi. Keeruliste perejuhtumitega tegeldes on eesmärgiks väärkohtlemise lõpetamine. Väärkohtlevate perede puhul tuleb peretöö tegijatel silmas pidada laste turvalisust. Elule ja tervisele ohtlikust olukorrast tuleb laps kohe eemaldada. Kui vanemaid õnnestub koostööle motiveerida, saab muuta peres seni valitsenud suhtlemismustreid, uskumusi ja hoiakuid lapse ärakasutamise ja väärkohtlemise suhtes, vanemad õpivad looma kontakte ja omandavad efektiivsemaid probleemide lahendamise oskusi. Hea koostöö võib teha imesid.

Ema ja lapse varjupaik sai viieaastaseks

Kati Saira

Tallinna Lastekodu ema ja lapse varjupaiga vanemsotsiaaltöötaja ESTA liige

Juulis täitub Tallinna Lastekodu ema ja lapse varjupaiga viies tegevusaasta. Esimene ema koos kahe väikese lapsega tuli varjupaika 25. juulil 2003. Kogu ööpäev avatud varjupaik pakub ohtu sattunud emadele ja nende lastele turvalist keskkonda ning nende õiguste ja huvide kaitset.

Varjupaigategenus on mõeldud eeskätt Tallinna elanikele, väljastpoolt tulijatele pakutakse peavarju vabade kohtade olemasolul kooskõlastatult isiku elukohajärgse omavalitsusega. Teenust finantseeritakse põhiliselt linna eelarvest. Esimene kuu on teenus kasutajale tasuta, edaspidi tuleb Tallinnasse registreeritud tasuda 17 kr ööpäevas ja väljastpoolt Tallinna tulnutel 34 krooni.

Klientidele kasutamiseks on kokku neli tuba suurusega 16–18 m², mis võimaldab üheaegselt pakkuda teenust seitsmele emale koos lastega (Tallinna sotsiaalteenuse standard lubab paigutada ühte magamisruumi kuni neli täiskasvanut koos lastega, varjupaigas elab ühes toas üldjuhul 1–2 ema lastega), avatud köögiga elutuba ning abiruumid. Varjupaiga asukoht linnaosa keskel võimaldab võrdlemisi kiiresti jõuda igale poole ning teha vajalikke toiminguid. Samas see on küllalt varjatud, et tagada klientidele turvatunne.

Ema ja lapse varjupaiga tegevus

Varjupaigas toimub:

- võrgustikutöö pere ja selle lähedaste, kohaliku omavalitsuse ja teiste teenuse osutajatega
- abivajajate nõustamine õiguslikes ja sotsiaalsetes küsimustes.

Kliendi saabumisel selgitame välja tema andmed ja tutvustame sisekorraeskirja, misjärel sõlmime teenuse osutamise lepingu. Kliendi varjupaika suunamine kooskõlastatakse tema elukohajärgse omavalitsusega. Pärast seda, kui klient on paar-kolm päeva varjupaiga eluoluga tutvunud, leiab aset pikem vestlus vanemsotsiaaltöötajaga. Oma lühikese töökogemuse põhjal võin öelda, et iga klient on erinev, nagu ka tema probleemid, taust ja tulevikuplaanid. Vestluses ei seo ma ennast ühegi nõustamisstiiliga, vaid valin nõustamisstiili vastavalt kliendi olukorrale. Palju on mind aidanud Sotsiaaltöö ajakirjas tutvustatud G. Egan'i (2002) nõustamismudel (Tall 2007). Selle nõustamismudeli tugevaks küljeks pean eesmärgistatust, kliendi tähelepanu suunamist probleemidega toimetulekule ja uute võimaluste leidmisele.

Vestluse ja kliendi taustauuringu andmete põhjal sõlmin kliendiga koostööleppe, mille alusel koostame koos kliendiga tegevuskava vastavalt tema probleemidele ja tulevikuväljavaadetele.

Tegevuskava on universaalne dokument, kuhu märgin kliendiga aru pidades tema probleemid, ressursid, takistavad tegurid, eesmärgid ja tegevused, mida tuleb teha, et need ellu viia. Tegevuskavas kirja pandud eesmärgid, tegevused ja probleemid täpsustavad kliendi olukorda ning selles märgitakse ära ka iga eesmärgi täitmise tähtaeg, mis paneb klienti pingutama olukorrast/probleemidest jagusaamiseks. Algab võrgustikutöö. Kui näiteks varjupaika sattunud ema on töötu ja tema lapsel pole lasteaiakohta, siis esimene samm on leida lapsele lasteaiakoht või mõni muu lapsehoiu variant (nt võttes ühendust kliendi lähivõrgustiku – vanemate, tuttavate, sõpradega), et ema saaks hakata tööle. Oluline on olla kliendile toeks ja mõista tema probleemi.

Igapäevaelu. Ema ja lapse varjupaik on kliendile ajutine kodu, kuhu tullakse pärast tööd ja kust hommikuti minnakse tööle, lasteaeda või kooli. Nii nagu tavalises kodus, elatakse ka siin igapäevast elu – tehakse süüa, käiakse jalutamas, koristatakse, võetakse külalisi vastu, vaadatakse televiisorit ja peetakse sünnipäevi. Rõõmutatakse ja kurvastatakse, naeratakse ja nutetakse.

Teenuse standard näeb ette, et inimene võib varjupaigas viibida nii kaua, kui on vaja tema edaspidise elu korraldamiseks, kuid üldjuhul mitte üle kolme kuu. Ema ja lapse varjupaiga viie aasta statistika näitab, et kolme kuuga leiavad väga vähesed endale uue eluaseme. Keskmine varjupaigas viibimise kestus on 4,5 kuud.

Statistika

Ema ja lapse varjupaiga tegutsemisaja jooksul on seda vajanud 82 ema ja 3 vanaema koos lastega. Lapsi on olnud varjupaigas 128. Kõige sagedamini on põhjuseks, miks ema koos lastega varjupaika satub, eluaseprobleemid (67 juhul), mida on tinginud kas suutmatus tasuda eluasemeteenuste eest või sissetulekute puudus (töötus või sagedane töökohavahetus), kahel korral vajasad varjupaika välisriigist välja saadetud lastega pered. 17 juhul on olnud tegemist perevägivallaga (vaimne, füüsiline või seksuaalne). Muudeks varjupaika sattumist soodustavateks teguriteks on olnud puudulikud sotsiaalsed oskused, abi ja toetust pakkuva lähivõrgustiku puudumine, madal haridustase ja madal enesehinnang.

Rahvuselt on ema olnud 48 juhul venelane, 33 eestlane, kahel juhul armeenlane, ühel juhul valgevenelane ja ühel juhul lätlane. Rohkem kui pooltel varjupaiga täiskasvanud klientidest oli kesk- või keskeriharidus (56), sellest madalam haridustase 22 kliendil, 3 oli kõrgharidus ja 2 kliendi hariduse kohta info puudub. Pärast varjupaigast lahkumist leidis 31 ema uue eluaseme, 13 suundus mõnda teise varjupaika ja 11 sotsiaalmajutusüksusesse, pöörduti ka tagasi koju või asuti elama päritolupere juurde (kumbagi 6 juhtu), 2 ema asus elama

Ema ja lapse varjupaiga viie aasta statistika näitab, et kolme kuuga leiavad väga vähesed endale uue eluaseme. Keskmine varjupaigas viibimise kestus on 4,5 kuud.

tuttavate poole ja üks sai munitsipaalpinna. 15 kliendi edasise elukäigu kohta info puudub. Sellel on mitu põhjust – klient on kas varjupaigast lahkunud, teatamata oma uut asupaika või lõpetati perega majutusleping, kuna klient oli rikkunud lepingu või sisekorraeskirja tingimusi. Varjupaigas viibimise ajal on 7 juhul lapsed emalt ära võetud ja paigutatud Tallinna Lastekodu väikelaste turvakodusse (6) või noortekodusse (1).

Kokkuvõtteks

Klientide hulk ema ja lapse varjupaigas aastatega ei vähene. Seega võib oletada, et ka tulevikus on varjupaigategenus jätkuvalt nõutud. Viis tegevusaastat on alles algus – kindlasti on veel ruumi arenemisele, uuendustele ning muudatustele. Omalt poolt soovin Barbi Pilvre (2008) mõtetele toetudes, et endal oleks rohkem jõudu süstida klientidele energiat, et nad vabatahtlikult loobuksid mugavast ohvripositsioonist ja hakkaksid ISE abisaajast abiandjaks, patsiendist doonoriks, õpilasest õpetajaks, õpipoisist meistriks ja juhendatavast juhendajaks.

Kasutatud materjalid

Tallinna Lastekodu ema ja lapse varjupaiga tegevuskord. (2003).

Tallinna sotsiaalteenuste standard. (2005).

Pilvre, B. (2008) Loomult ohvrid.

Kogumikus: Kala, M. (koost.) Eesti mütoloogiad. Tallinn: Eesti Päevalehe kirjastus, 89–93.

Tall, K. (2007). Nõustamine sotsiaaltöös üksikliendiga (2). Sotsiaaltöö 1/2007, 46–51.

Kodanikkonnal põhinev sotsiaaltöö

Hans van Ewijk, Utrechti Ülikooli (Holland) sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö professor, Tartu Ülikooli külalisprofessor

Enamikus maailma riikides repositsioneerib sotsiaaltöö ennast surve tõttu, mida põhjustavad globaalse ja riikliku sotsiaalmajandusliku poliitika uued suunad ning riikide suurem mobiilsus ja mitmekesisus. Sotsiaalseid elukutseid peetakse osaliselt kattuvateks ning kõikehõlmavatele kontseptsioonidele avatuks. Selle ümberasetumisprotsessi suhtes avaldavad eksperdid erinevaid seisukohti, kus sotsiaaltöö põhiväärtuste ning sotsiaaltöö eetilise, refleksiivse, rõhumisevastase ja/või normatiivse iseloomu rõhutamisel on erinev kaal. On tõepoolest oluline võidelda sotsiaaltööle loomumomase väärtuse ja sellele eetilistes dilemmades isiklike otsuste tegemise jaoks ruumi jätmise eest (Banks 2006), kuid teisalt peaksime otsima uusi või taasavastatud põhiideid ning lahendusi veenva ja tunnustatud sotsiaaltöö jaoks aktiveerivas heaoluriigis.

Mõned sõnad sotsiaaltöö sisu kohta

Mõiste *sotsiaaltöö* on tülikas, sest selle tähendus võib olla erinev, sõltudes riigi, selle ajaloo ja sotsiaaltöö juurtega seotud kontekstist. Arutledes sotsiaaltöö tulevikusuundade üle, on kasulik teha vahet selle mõiste eri tähendustel.

Sotsiaaltöö konkreetse elukutsena. Sotsiaaltöö kui elukutse on rajatud eeskätt juhtumikorraldusele ning seotud (sotsiaal)abi vajajatega. Selle juured on USAs ja Ühendkuningriigis ning ta on sotsiaalsete ametite hulgas kõige lähemal täielikult tunnustatud elukutsele (Payne 2005). Põhimõtteliselt on selline käsitlus olnud sotsiaaltöö taastamise lähtepunktiks nii Eestis kui enamikus Ida-Euroopa riikides.

Sotsiaaltöö sotsiaalsete elukutsete katusena. Hiljuti on sotsiaaltöö traditsiooniline tähendus laienenud ning see püüab hõlmata igasuguseid sotsiaalseid ameteid, nagu nt sotsiaalpedagoogi, kogukonnatöötaja ja noorsootöötaja tegevust. Paljudes ülikoolides annab sotsiaaltöö õppetool või sotsiaalteaduskond laiapõhjalise hariduse, mis hõlmab erinevaid sotsiaalseid elukutseid. Eestis on Tartu Ülikool rajatud sellisele laiapõhjalisele lähenemisviisile, samas kui Tallinna Ülikoolis on sama instituudi sees erinevaid harusid, nagu nt sotsiaaltöö, sotsiaalpedagoogika ja kogukonnatöö.

Sotsiaaltöö majandusharu või sektorina. Tihti viitab sotsiaaltöö kindlale teenuste valdkonnale või majandusharule. Selles tähenduses tähistab sotsiaaltöö sotsiaalteenuseid ning hoolekande, sotsiaalhariduse ja vahel ka sotsiaalhoolduse professionaalseid töötajaid.

Sotsiaaltöö sotsiaalse tegevuse, teadmuse ja uurimise ühisvaldkonnana. Siinkohal on rõhuasetus temaatilisel lähenemisel. Paljudes ülikoolides diskuteeritakse sotsiaaltöö kui teaduse üle. Minu arvates on mõjuvaid argumente sotsiaaltöö tunnustamiseks teadusena. Esiteks on olemas ulatuslik sotsiaaltöö praktikate, sotsiaalsete (sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika) teooriate ning sotsiaalsete (sotsiaaltöö) uuringute kogum. Teiseks on see väga keeruline tegevusvaldkond, mis on seotud inimeste käitumise, tegevuse ja suhetega. Seetõttu võib sotsiaaltööd vaadelda väga suure teadusliku väljakutsena uurijatele. Kolmandaks on tänapäeva teadused pigem multi- kui monodistsiplinaarsed. Tänapäeva teadustel puuduvad dominantid para-

digmad või põhiteooriad, need põhinevad pigem perspektiivide, praktikate ja kontseptsioonide kaleidoskoobil (Kuhn 1962; Mc Comas 1998; Zhao 2001; Gibbons, Limoges ja Nowotny 1996). Neljandaks on sotsiaalteenused üks suuremaid ja kiiremini kasvavaid sektoreid Euroopa Liidus ja seetõttu on nad teadus- ja uurimisvaldkonnana majanduslikult ja strateegiliselt tähtsad (Anxo ja Storrie 2001, Eurostat 2006). Sotsiaalteenused on kindlasti kõrgeltkiidetud „teadmistepõhise majanduse“ osa.

Selles artiklis tähendab *sotsiaaltöö* ühist tegevus- ja teadmiste valdkonda. Mõiste *professionaalsed sotsiaalala töötajad* viitab üldistavale professionaalsele kontseptsioonile ning *sotsiaalsektor* sektoripõhisele lähenemisele. *Sotsiaaltöötaja* tähistab konkreetset sotsiaaltöö elukutset.

Tagasi kogukonda

„Mõtles globaalselt, tegutses lokaalselt“ on kõige täpsem väljend kirjeldamaks globaliseerumist ja lokaliseerimist kui ühe mündi kahte külge. Kapitali, inimeste, tööstuse ja teadmiste mobiilsus esitab rahvusriikidele ja kohalikele kogukondadele uusi väljakutseid. Tegelikult on eluase oma tehniliste vahendite ja liikuvate elanikega kodune baas, mis näiliselt ei ole kohaliku kogukonna ega naabruskonnaga praktiliselt seotud. Seetõttu on üllatav, et enamik poliitikuid ja sotsiaalala eksperte liiguvad kogukondade jõustamise suunas. Selles muutuses on oluline tegur riikliku poliitika ja globaalse ning Euroopa Liidu poliitika mõju. Rahvusriik „tagastab“ sotsiaalse vastutuse turule, kodanikuühiskonnale ja kohalikele omavalitsustele (Ewijk 2007a, Ewijk 2007b). Selline kolmekordne muutus tekitab sotsiaalvaldkonnas uusi võimalusi ja riske. Sotsiaalteenuste erastamise poolt argumenteerivad jõuliselt sellised üleilmsed institutsioonid nagu maailmapank, IMF ja GATTIS ning selle üle on Euroopa Liidus vaieldud juba üle kümne aasta. Sotsiaaltöö ja sotsiaalhoolduse erastamine on täies hoos sellistes maades nagu Ühendkuningriik, Iirimaa ja Holland ning on tungimas ka ülejäänud Euroopasse, isegi Skandinaavia heaoluriikide kantsi. Teine riigi samm vastutusest kaugenemisel on rõhutada kodanikke ja kodanikuühiskonda kui suhtlemise ja hoolimise alust. Tegelikult on hooldus, sotsiaalharidus ja -kasvatus, sotsiaalne tugi ning üksteise eest hoolitsemine tõesti peamiselt kodanike kätes. See on osa meie elust. Küsimus on vaid selles, millal ja mis kujul vajatakse professionaalset abi, tuge ja sekkumist. Selles debatis loobub rahvusriik oma kohustustest ja pigem julgustab kui jõustab oma kodanikke võtma sotsiaalset vastutust. Kolmas nihe leiab aset riigi ja kohalike omavalitsuste vahel. Väidetakse, et riiklik tasand on kodanikest liiga kaugel ja et tõhus ja aktiivne sotsiaalpoliitika ning sotsiaaltöö peaks olema elanikele nii lähedal kui võimalik. Isegi linn on liiga suur, et olla tõhus ja veenev. Piirkonnad ja naabruskonnad, nagu nt väikesed külad, on parimad kohad sotsiaalse toe ja hoolduse osutamiseks.

Eestis on kõik need kolm nihet nähtaval. Riik edendab kodanikuühiskonda ja erastamist ning paneb kohalikele omavalitsustele suurema vastutuse. Mõnes mõttes on probleemid muidugi Lääne-Euroopas toimuvast erinevad, kuna kodanikuühiskond on vähem arenenud ja sotsiaalne struktuur Nõukogude poliitika tõttu osaliselt hävinenud. Sotsiaalsektor alustas uuesti tööd alles 15 aastat tagasi ning selle mõju ja maht on üsna väike võrreldes Ühendkuningriigi või Hollandiga. See tekitab riski viia poliitika liiga drastiliselt turu, kodanikuühiskonna ja kohalike kogukondade tasandile, sest enne detsentraliseerimist on vaja teatud tugevust.

Sotsiaalse vastutuse riigilt kogukondadesse suunamise taga on võib-olla liikumine sotsiaal-majanduslikult perspektiivilt sotsiaalkultuurilise perspektiivi poole. Alles tekkiva heaoluriigi esimene probleem oli vabaduse ja võrdõiguslikkuse tasakaalustamine. Universaalse süsteemi loomine eakate, puudega inimeste, haigete, laste ja töötute jaoks nõuab riiklikke

lahendusi ja riigi poliitikat. 19. sajandi ja 20. sajandi alguse ideoloogiline lahing toimus turu ja solidaarsuse tasakaalu nimel. Nii liberaalid kui kommunistid arvasid, et teatud majanduslik kord on parim viis sotsiaalsete probleemide ületamiseks. „Sotsiaalset“ usuti saavutatavat majanduskonkurentsi või majandusliku solidaarsuse tulemusena. Mõlemad pooled alahindasid seda, et modernne majandus- ja tootmisühiskond tekitab inimkäitumise ja -suhete valdas uusi probleeme. Modernsed heaoluühiskonnad muutsid paljud asjad elus mugavamaks, aga paljudel (noortel) inimestel on väga raske kaasaegses elus leida oma tee, olles ümbritsetud erinevatest ideedest ja seistes silmitsi oma sügavale juurdunud tunnete ja kuuluvusvajadusega (Giddens 1991, Lane 2000, Sennett 2002). Vanadel aegadel korraldati elu sotsiaalse süsteemi järgi: igaüks teadis oma kohta, nii geograafilist asukohta kui sotsiaalmajanduslikku positsiooni. Tänapäeval tundub kõik olevat lahtine. Oma maailma ja kogukonna loomine on inimese enda teha. Seetõttu on sotsiaalkultuurilised tunnused ja probleemid esiplaanil. Kui uurida, mida peavad inimesed kõige olulisemateks sotsiaalseteks probleemideks, on need peaaegu kõik sotsiaalkultuurilised, nagu nt kuritegevus, tervis, väärkohtlemine, agressiivne käitumine, turvalisus, normid ja väärtused. Ka vaesust, kui seda mainitakse, nähakse pädevuste ja sotsiaalse kapitali puudumisena. Sotsiaalkultuurilised probleemid on seotud selliste tunnete, perspektiivide, mustrite, piltide, vahejuhtumitega, mis ei nõua riiklikke lahendusi, vaid kontekstuaalset sekkumist. Minu arvates me oleme jõudnud dominantsest sotsiaalmajanduslikult perspektiivilt sotsiaalkultuurilisele perspektiivile ülemineku lävele ja seetõttu peaksime tulevikus arendama asjakohast sotsiaalkultuurilist poliitikat. Selles mõttes on olukord sellistes riikides nagu Eesti mõnevõrra teistsugune. Sotsiaalmajanduslik solidaarsus on pärast kommunistliku solidaarsuse kokkukukkumist alles arenemisjärgus. Samas liigub Eesti väga kiiresti tootliku ja jõuka riigi poole ning tekitab sellega ka uusi sotsiaalkultuurilisi probleeme, nagu võib iga päev ajakirjandusest lugeda. Eelmise sajandi 80ndatest alates on maad võtnud heaoluriikide ning endiste nõukogude riikide muutumine aktiveerivateks riikideks. Euroopa sotsiaalmudel püüab leida tasakaalu heaolu- ja tööabiriigi vahel, mida vahel nimetatakse ka *aktiveerivaks heaoluriigiks*, et teha selgeks, et sotsiaalne õiglus ja heaolu on siiski põhimõtteliselt modernse riigi osa (ICSW 2005). Seda muutust koos oma positiivse ja negatiivse mõjuga tuleks käsitada kui unikaalset ja muljetavaldavalt üleeuroopalist ühiskondlikku muutust. Tegelikult me elamegi pidevalt muutavas ühiskonnas.

Kohustused ja õigused

See ulatuslik muutus nõuab teatud ühiseid väärtusi. Muutus ilma ühise arusaamata muutuse suunast ja põhimõtetest on määratud läbikukkumisele. Minu arvates on aktiveerivaks (heaolu)riigiks muutumise alused rajatud aktiivse kodanikkonna kontseptsioonile (Marshall 1950, Bauböck ja Rundell 1998, Hoskins ja Jeninghaus 2006). Aktiivset kodanikkonda on peetud demokraatliku sotsiaalpoliitika väärtuspõhise raamistiku aluseks. Aktiivne kodanikkond põhineb kolmel printsiibil:

1. Omavastutuse printsiip, mis väidab, et inimesed peaksid oma elu- ja töötingimuste eest ise hoolitsema ja ise kandma oma käitumise eest täielikku vastutust. Nad peavad täitma oma ülesandeid ja käituma vastutustundlike kodanikena. See ei ole mitte ohjeldamatu, vaid tingimusliku individualismi toetamine, mis põhineb sellistel inimlikel väärtustel nagu eneseväärikus, sündsus ja vastutustunne.
2. Inim- ja sotsiaalsete õiguste printsiip. Sotsiaalsed õigused tähendavad eeskätt ligipääsu haridusele, tööle, eluasemele, tervisele ja tervisele kuuluva keskkonnale ning sotsiaalsele kaitsele. Aktiveeriv riik toetab endiselt neid õigusi, aga teatud tingimustel. Kõige olulisem tingimus on, et inimesed peavad täitma kindlaid kohustusi. Tihti on kohalikud omavalitsused hooletusse jätnud kohustuse pakkuda piisavalt teenuseid ja garanteerida neile lihtne ligipääs. Ligipääsetav süsteem peab olema käepärane (teenuse pakkumine), leitav (infor-

matsoon) ning tõesti ligipääsetav (taskukohane, mõistetav, kättesaadav).

3. Sotsiaalse vastutuse printsiip. Sotsiaalne vastutus tähendab vastutada kogukonna, ümbritsevate inimeste, hoolimise ja toetamise, sotsiaalse õigluse eest. Lääne heaoluühiskonnas on see ehk kõige vähem arenenud printsiip, mille üle aga tänapäeval kõige enam arutletakse.

Kodanikkonnal põhinev sotsiaaltöö

■ Definiitsioon

Mis puutub heaoluriigi muutumisse aktiveerivaks riigiks ning selle mõjusse sotsiaalvaldkonnale, eelkõige sotsiaalteenustele, on hädavajalik repositsioneerida sotsiaalteenused ja sotsiaalala töötajad. Montreali sotsiaaltöö definitsioon on: „Sotsiaaltöö kui elukutse tegeleb sotsiaalsete muutustega, probleemide lahendamisega inimsuhetes ning inimeste jõustamisega, suurendamaks nende heaolu. Toetudes käitumis- ja sotsiaalsete süsteemide teooriatele, sekkub sotsiaaltöö seal, kus toimub inimese ja teda ümbritseva keskkonna vaheline interaktsioon. Sotsiaaltöös on põhjapaneva tähtsusega inimõigused ja sotsiaalne õiglus.“ (IFSW ja IASSW 2005) See definitsioon püüab kohandada sotsiaaltööd kui elukutset tänapäeva ühiskonnaga. Selle esimene probleem on, et see definitsioon ei hõlma tegelikult teisi sotsiaalseid elukutseid, nagu näiteks pedagoogilisi erialasid, mis põhinevad eeskätt sotsiaalharidusel, kasvamise protsessil ja sotsiaalsete pädevuste õppimisel. Selle teine „probleem“ on selliste sõnade rõhutamine nagu *heaolu* ja *jõustamine*, mis on paljude sotsiaaltöötajate jaoks täiesti õiged, aga millel puudub külgetõmbejõud praeguse sotsiaalpoliitika jaoks. Selles mõttes peaks sotsiaaltöö kui kõiki sotsiaalseid elukutseid ja kogu sotsiaaltööd hõlmav ning aktiveeriva heaoluriigiga tihedalt seotud ühine tegevus-, teadmus- ja uurimisvaldkond asetama rõhu sotsiaalselt aktiivsele kodanikkonnale. Seetõttu pakun välja järgmise definitsiooni:

Kodanikel põhinev sotsiaaltöö kui tegevus-, teadmus- ja uurimisvaldkond taotleb kõigi kodanike integreerimist ning toetab ja julgustab omavastutust, sotsiaalset vastutust ja sotsiaalsete õiguste rakendamist.

Siin on võtmesõnadeks integratsioon ühiskonda ja kogukonda, kodanikkond, vastutus ja sotsiaalsed õigused. See ei ole ainult vaidlus terminite üle. See mõjutab selliste kontseptsioonide aktsepteerimist, nagu aktiveeriv kodanikkond, aktiveeriv riik ja sotsiaaltöö kui ühine uurimis-, tegevus- ja teadusvaldkond. Selles tähenduses on sotsiaaltöö normatiivne elukutse, mis põhineb kodanikkonna ideoloogilisel kontseptsioonil, nagu seda on väljendatud ülal. Kõige olulisem on rõhutada, et sotsiaalne toetus on alati olnud kodanike kättes ja peaks seda olema ka tulevikus. Sotsiaalteenused ja sotsiaalala töötajad vaid täiendavad aktiivset kodanikkonda, püüdes tugevdada ja toetada inimesi ja nende mitteametlikke võrgustikke. Kodanikel põhinev sotsiaalne struktuur vajab vahetevahel professionaalset tuge, nt informatsiooni, nõustamise, koolituse, sekkumise, koduhooldusteenuste pakkumise, varjupaiga, sotsiaalse tegevuse ja sotsiaalse sidususe võimaldamise näol. Sotsiaaltöö eesmärk on võimaldada, toetada, tugevdada. See ei ole „ravingsakond“. Sotsiaaltöö kui teadus ja sotsiaalsed elukutsed peaks lähtuma eeldusest, et kodanikud on võimelised oma ja ühiseluga ise toime tulema, kuigi vahetevahel vajavad inimesed, grupid või kogukonnad lisatuge. Teaduse ja professionaali eesmärk on aktiveerida ja toetada inimesi, nende võrgustikke ja kogukondi.

■ Erinevad tsoonid

Laias laastus on võimalik jagada sotsiaaltöö kolmeks tsooniks, kus pakutakse teenuseid ja tegutsevad professionaalsed sotsiaalala töötajad.

Sotsiaalhariduse tsoon. Sotsiaalhariduses on tähelepanu keskpunktis sotsiaalne areng, eelkõige laste ja noorte areng. See algab teenuste pakkumisest, nagu näiteks lapsehoid, noortekeskused, informatsioon noortele ja peredele, nende nõustamine ja kooliga seotud sotsiaaltöö tegevused ning teenused. Järgmine kiht on suuremal sekkumisel põhinevad

noortehoolekande teenused (vaimne tervis, õigus, lastekaitse), millele pääseb enamasti ligi spetsialisti ja/või sõltumatute asutuste suunamisel. Kolmas kiht baseerub eeskätt kogukonnapõhisel lähenemisel. See on suunatud kogu hariduskeskkonna, sealhulgas perekonna, kooli, vaba aja asutuste ja noortehoolekande ning naabruskonna ja tänava tasandile (Tolan, Guerra ja Kendall 1995).

Sotsiaalhoolduse tsoon. Selles tsoonis on peamiseks sihtgrupiks inimesed, kes vajavad pikaajalist hooldust. Rahvusvaheline suundumus on keskenduda hooldustoe pakkumisele, et võimaldada eakatel, puudega inimestel ja vaimse tervise (sotsiaalpsühholoogiliste) probleemidega inimestel oma koju ja naabruskonda elama jääda. See lähenemisviis nõuab sidusat süsteemi alates koduhooldusest kuni aktiveerimise, tervise ja ligipääsetava keskkonna, eluaegsete säästvate majade ning kodanikel põhineva kogukonnanaholduse tugisüsteemideni. Nihe kodupõhisele hooldustoele on tõstatanud uusi juhtimisküsimusi, sest vahel võib mõne inimese tugi ja hooldus olla vägagi kulukas ja keeruline. Selles mõttes on väga oluline sotsiaalhoolduse eriala, mis õpetab hooldamist, tugevdab võrgustikke ja toetab (Moss 2004).

Atraktiivse, turvalise ja kindla kogukonna tsoon. Sotsiaaltöö kolmas tsoon on toetada ja edendada kogukondade turvalisust ja tugevdada ning äratada ellu naabruskonda (Smith 2006, Hardcastle ja Powers 2004, Keller 2003). Tänapäevane kogukonnatöö püüab naabruskonna ja piirkonna tasandil integreerida füüsilist (ehitised, linnaplaneerimine, keskkond), majanduslikku ja sotsiaalset tegevust. See suurendab naabruskonna meeldivust – selle atraktiivsus – kasutades selleks teenuste parandamist, kogukonna koosseisu mõjutamist, keskkonnanäppide ja naabruskonna turvalisuse parandamist ning sotsiaalse sidususe, mitmekesisuse ja osaluse toetamist. See turvalisuse, kindluse ja atraktiivse naabruskonna tsoon viib kokku sotsiaaltöö erinevad erialad, nagu näiteks kogukonnatöö, sotsiaalarengu, kogukonna tekitamise, vaba aja tegevused ja kodanike aktiveerimise.

Sotsiaalala professionaalide ja ülikoolide jaoks on üsna oluline olla teadlik sotsiaaltöö ja sotsiaalsete elukutsete erinevatest tsoonidest, sest sellel on suur mõju sotsiaalsete elukutsete profileerimisele ja erinevate tsoonide jaoks pädevuste algtaseme tagamisele.

■ Erinevad positsioonid

Ümberkujundamispoliitika tekitab sotsiaalala töötajate jaoks teistsuguse infrastruktuuri. Kogukondade ja kodanikuühiskonna tugevdamine erineb ettevõtjate poolt pakutavate sotsiaalteenuste arendamisest. Sihtgruppide, meetodite ja sektorite diferentseerimine tekitab vajaduse konkreetsemate erialade ja uute spetsialistide järele.

Kollektiivne vastutus. Sotsiaaltöö jagamine tsoonideks viitab ühiskonna teatud kollektiivsele vastutusele selle nimel, et luua sotsiaalne maailm. Kodanikud ja kodanikuühiskond on peamine ja kõige suurema vastutusega osapool. Planeerimise ja keeruliste olukordade jaoks vajavad kodanikud toetavat avalikku sektorit ja kvalifitseeritud spetsialiste. See on üks võimalik vaatenurk sotsiaaltööle ja sotsiaalala töötajatele ning minu arvates sotsiaaltöö põhiolemus või põhitegevus. See on üsna universaalne sotsiaalne elukutse, mille esindajad tegutsevad kogukondades nn eesliinil või tänava tasandil.

Ettevõtlus ja sotsiaalteenused turuna. Kodanikel põhinev sotsiaaltöö toetab kodanikke nende sotsiaalsetes suhetes ja sotsiaalsete probleemidega toimetulekul. Teisest küljest on rikastes ühiskondades tekkimas atraktiivsed, turule orienteeritud ja isegi luksuslikud teenused, mis on mõeldud üksikute kodanike vajadustele ja nõudmistele. Uus jõukas eakate põlvkond saab endale lubada luksushooldust, teraapiat ja igasuguseid teenuseid kodus. Paljud perekonnad saavad maksta oma laste huvihariduse, õpiprobleemide korral individuaalse nõustamise, tugiõpetajate, sotsiaalsete vaba aja tegevuste, sotsiaalsete pädevuste koolituse ja igapäevase lastehoiu eest pärast kooli. Paljud omavalitsused on võimelised tasuma sotsiaalkultuuriliste ürituste eest tänavatel ja naabruskonnas, et muuta oma linn või kogukond elavamaks. Nad võivad endale lubada sotsiaalplaneerijaid ja -nõustajaid

naabruskonna restruktureerimiseks. Tugevasti turule orienteeritud sotsiaalsektori teine võimalus on isiklikud eelarved ja kohalike projektide tarvis pakkumiste korraldamine. Selles mõttes on sotsiaalala töötajad ettevõtjad, innovaatorid, juhid, inimesed, kes loovad uusi tooteid ja kombinatsioone sotsiaalteenuste turul.

Spetsialistid. Nii kollektiivne vastutus kui ettevõtlus vajab vahel spetsialiste. Protsentuaalselt on võib-olla üle poole sotsiaalala töötajatest tegelikult tööl tagaruumides, et viia läbi hindamisi, erikohtlemist, osaleda noorte erihoolekande programmides ja psühhiaatrilise abi asutustes. Rikastes ühiskondades suureneb päev-päevalt tööalane spetsialiseerumine.

Sotsiaaltöös ja sotsiaalala töötajate jaoks on oluline olla teadlik nendest positsioonidest, millest igäiks nõuab erisugust hoiakut ja lisapädevusi.

Vaate avardamine, pidepunkt kodanikkonnas

Sotsiaaltöö käsitlemine sotsiaalse tegevuse ja teaduse valdkonnana ning sotsiaalala töötajate nägemine nendena, kes mõtlevad tsoonides ja positsioonides, näitab, et sotsiaaltöö on ühtaegu nii avardumas kui spetsialiseerumas. Erinevate sotsiaalala töötajate koondumine ühe üldise sotsiaaltöö kontseptsiooni alla loob uusi võimalusi sotsiaalse elukutse laiendamiseks ja profileerimiseks. Me vajame kindlasti topeelstrateegiat, mille eesmärk oleks avalikkuse poolt tunnustatud sotsiaalala töötaja ja sotsiaaltöö valdkond ning eelistuste professionaalne eristamine vastavalt tsoonidele, positsioonidele ja baasmetoodikale (nagu nt juhtumikorraldus, sotsiaalpedagoogika, sotsiaalteraapia, kogukonnatöö jne). Sotsiaaltöö kompleksne uurimine ja arendamine on väga huvipakkuv. Oluline on respektierida erinevaid positsioone, tsoone, spetsialiseerumist ja ideoloogiaid ning rõhutada sotsiaalsete elukutsete perekonna ühtekuuluvust ja selle üldist profiili ja kontseptsiooni. Võib-olla on aktiivse kodanikkonna mõistest kasu sotsiaaltöö edasise arengu jaoks.

Tõlkinud Inga Mölder

Viidatud allikad

- Anxo, D. Storrie D.** (toim.) (2001). The Job Creation Potential of the service sector in Europe. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Banks, S.** (2006). Ethics and values in social work. (3d ed.) Houndmills/Basingstoke: BASW, Palgrave.
- Bauböck, R., Rundell, J.** (toim.) (1998). Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship. Aldershot, Brookfield, Singapore, Sidney: Ashgate.
- Eurostat.** (2006). www.ec.europa.eu/eurostat (11.08.2008)
- Ewijk, H. van** (2007 a). Integration and transformation: the need for a citizenship based social work. European Journal of Social Education 12/13.
- Ewijk, H. van** (2007b). Kvaliteetne tööhõive sotsiaaltöötajatele: tunnustuse olemus. *Sotsiaaltöö*, 3/2007, Tallinn, 25–33.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P., Trow, M.** (1994). The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: SAGE
- Giddens, A.** (1991). Modernity and Self-Identity; Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press
- Hoskins, B. J., Jesinghaus, I.** (2006). Measuring Active Citizenship in Europe. Institute for the Protection and Security of Citizens, Brussels: EUR22530 EN.
- IFSW and IASSW** (2005). Ethics in Social Work, Statement of Principles. www.ifsw.org (11.08.2008)
- ICSW – International Council on Social Welfare** (2005). Recommendations on the Future of the European Social Model. Utrecht: ICSW.
- Keller, S.** (2003). Community : Pursuing the Dream, Living the Reality. Princeton: Princeton University Press.
- Kuhn, T. S.** (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press. (2d ed).
- Lane, R.E.,** (2000). The Loss of Happiness in Market Democracies. New Haven&London: Yale University Press
- Marshall, T.H.** (1950). Citizenship and Social Class and other Essays. Cambridge: CUP.
- McComas, W. F.** (toim.) (1998). The Nature of Science in Science Education: Rationales and Strategies. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Moss, P.** (2004). Care Work in Europe. *Workpackage 11, Understanding of Care Work in Theory and Practice*. London: Thomas Coram Institute, London University.
- Sennett, R.** (2002). The fall of public man. New York: Knopf Inc.
- Smith, M. K.** (2006). Community work. *The encyclopaedia of informal education*. www.infed.org/community/b-comwrk.htm. (11.08.2008).
- Tolan, P.H., Guerra, N.G., Kendall P.C.** (1995). A developmental-ecological perspective on antisocial behaviour in children and adolescents: Toward a unified risk and intervention framework. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65, 579–584.
- Zhao, S.** (2001). Metatheorizing in Sociology. Teoses: Ritzer, G., Smart, B. (toim.) *Handbook of Social Theory*. London: Sage, 386–395

„Refleksiivsus“ ja „reflekteerimine“ pole sünonüümid ega vastandu tõenduspõhisele praktikale

Marju Selg
TÜ

Ajakirja Sotsiaaltöö käesoleva aasta esimeses numbris ilmus Kam-shing Yip'i artikli „*Self-reflection in Reflective Practice: A Note of Caution*“ (2006) tõlge „Eneserefleksioon refleksiivses praktikas: manitsus ettevaatlikkusele“, millele lõi fooni Riina Kiige pala „Rohkem refleksiivset praktikat“ (minu esiletõst – M. S.). Artiklid käsitlevad aktuaalset valdkonda, kuid neis on tõlke- ja muid küsitavusi, mille üle tahaksin arutleda.

Kaunikõlalised võõrsõnad „refleksioon“ ja „refleksiivne“ on tulnud Eesti sotsiaaltöösse üsna hiljuti. Praegu levivad need peamiselt tõlketekstide vahendusel ja akadeemilises keskkonnas ega ole veel sotsiaaltöötajate argikeeles kanda kinnitanud. Seepärast on viimane aeg arutleda nende mõistete tähenduse ja tõlkevariantide üle. Lisaks soovin vaidlustada „refleksiivse“ praktika vastandamist tõenduspõhisele praktikale (vt Kiik 2008, 37) ning osutada sotsiaaltöötaja refleksiivsuse (*reflexivity*) ja reflekteeriva praktika (*reflective practice*) seosele tõenduspõhise sotsiaaltööga, nii nagu seda mõistetakse kaasaegses sotsiaaltöö teadmuses.

Kõigepealt ekslikust tõlkest – Yip'i (2006) „*reflective*“ vasteks on toimetus valinud „refleksiivne“ ning sama sõnakuju kasutas ka Kiik (2008)¹. Paraku ei vasta „refleksiivne“ keeleliselt „*reflective*“-le ning eksitab ka sisuliselt, sest esindab teist diskursust. Probleemi selgitamiseks vaadagem põgusalt asja sisu. Reflekteerimine (*reflection*) ja reflekteeriv praktika (*reflective practice*) Yip'i (2006) tähenduses erineb mõnevõrra sellest lähenemisviisist, mida esindavad Kiige poolt viidatud Fook ja Gardner (2007)². Yip kirjutab reflekteerivast praktikast (*reflective practice*), lähtudes spetsialisti (individuaalse) professionaalse arengu diskursusest, mille alusepanijad on meilgi tuntud Schön ja Argyris (eesti keeles vt Pollard ja Triggs 2001). Refleksiivsust Yip ei käsitle, üksnes mainib korra seoses vajadusega arendada enesepeegeldusvõimet suhetes teistega, lähtudes seejuures psühhodünaamilisest paradigmat (Yip 2006, 778; 2008, 39), seega on olemas märgatav erinevus Fook'i ja Gardner'i käsitusviisist. Julgen väita, et „*Reflective practice*“ vasteks sobib „reflekteeriv praktika“ või „peegelduslik praktika“, kuid kindlasti mitte „refleksiivne praktika“, mis, nagu allpool selgub, on sisutihhi mõiste. Variantide kaalumiseks on kasulik vaadata ka Pollard'i ja Triggs'i tõlkeramatut „Reflektiivõpe keskkoolis“ (2001). Osalesin selle käsiraamatu

¹ Valiku kasutada mõistet „refleksiivne“ tegi ajakirja toimetus – Toim.

² Jääb ebaselgeks, millist Fook'i teksti on Kiik tsiteerinud, sest tekstis on viide „Fook (2006)“, mis puudub artikli järel toodud „mõnedes viidetes“ – M. S.

tõlkimisel ja jääme termini „*reflective teaching*“ tõlkimisel „reflektiivõppe“ juurde; miks mitte kasutada sotsiaaltöös termini „*reflective practice*“ vastena „reflektiivpraktika“? Erialakirjanduses levinud ja ka Yip'i poolt kasutatud termini „*self-reflection*“ eesti vasteks sobib hästi „enesepeegeldus“.

Miks siis ikkagi on „refleksiivne praktika“ küsitav? Alustan kaugemalt. 1970. aastatest pärit suunda, mida esindab tõkeloo autor Yip, on sotsiaaltöö tarbeks edasi arendanud ja avaremale praktikakontekstile laiendanud tunnustatud autorid Fook ja Gardner (2007). Nemad eristavad (Fook ja Gardner 2007, 22–39) selgesti spetsialisti või uurija refleksiivsust (*reflexivity*) ja reflekteerivat praktikat (*reflective practice*) ning seostavad mõlemat kriitilise sotsiaaltööteooriaga, postmodernse dekonstrueerimisega ja kriitilise praktikaga (vt ka Fook 2002, Adams jt 2005, Payne 2005 ja 2006, White jt 2006). Kriitiline rõhuasetus on omane ka Yip'ile, kuid temale on tähtis eelkõige kriitiline enesepeegeldus ja -analüüs otseses praktikas, olemata Fooki jt ülalmainitud autorite kombel kriitiline sotsiaalse ebavõrdsuse suhtes ning sotsiaaltöö rolli suhtes ebavõrdsuse taastootja ja põlistajana. Fook jt ülalmainitud autorid pööravad suurt tähelepanu keelele teadmiste ja võimu konstrueerijana ning osutavad, kuidas kasutada diskursuse-uurimise raamistikku, et dekonstrueerida ja mõista võimutsemise ilminguid sotsiaaltöö mõtlemises ja keelekasutuses (vt Fook 2002, 90–92, Fook ja Gardner 2007, 32).

Võtmemõisted, peamiselt Fook'i ja Gardner'i (2007) järgi:

Refleksiivsus (*reflexivity*). Refleksiivne teadlik-olek on üldine, inimeste maailmale omane nähtus, mis tagab paindliku kohanemise kaasaja hilismodernses ühiskonnas (vt Giddens 1994). Refleksiivsuse mõiste tulekut sotsiaaltöösse on mõjutanud ka kvalitatiivne sotsiaaluuring, kus refleksiivsus on uurija professionaalsuse tähtis tahk: see on läbiv seisund, võime end pildile asetada ning jälgida ja hinnata oma mõju uuritavatele ja uurimisprotsessile. Sellega liitub võime teadvustada ka sotsiaalsete ja kultuuriliste kontekstide mõju teadmistele, mida uurimistöö käigus loome. (vt ka Burr 2003, 156–157) Sama kehtib sotsiaaltöö kohta, sest ka sotsiaaltööd tehes osaleme enda mõjuga kõiges, mida teeme, ja seda mõju tuleb teadvustada. Ühelt poolt määrab sotsiaaltöö toimumise kontekst suuresti, mis teadmisi me klientidelt, koostööpartnereilt ja ümbritsevast keskkonnast saame ja kuidas neid tõlgendada. Teiselt poolt mõjutavad meie isik, st meie hariduslik taust, kogemused, eelarvamused jne, kuidas me teadmisi vastu võtame, mida tähtsaks peame ja mida kõrvale jätame. Seejuures on vaja olla teadlik ka reaktiivsusest – jälgida, kuidas maailm on mõjutatud meie uurimis- või sekkumistoimingutest. Kõik see on võimalik tänu inimlikule võimele olla refleksiivne.

Reflektiivsus ehk peegelduslikkus (*reflectivity*) on enda praktika uurimise ja kujundamise meetod, **protsess**, mis tagab **reflekteeriva praktika** (*reflective practice*). Et järgida reflekteerivat praktikata, on vaja mõista refleksiivsuse ideed ja õppida olema refleksiivne. Kriitiline reflekteerimine, mille teeb võimalikuks sotsiaaltöötaja refleksiivsus, on pidev oma praktika uurimise ja kogemuste analüüsi protsess eesmärgiga sügavamalt mõista ennast toimijana ja teadmiste loojana. Reflekteerimise protsess aitab mõista ennast ja oma tegevust laiemates sotsiaalsetes, kultuurilistes ja struktuurilistes kontekstides ja seda, kuidas meie mõtted ja arusaamad on neist määratud. Seeläbi mõistame ka võimusuhteid, ideid, mis neid ülal hoiavad ja oma osa nende konstrueerimises. See ongi reflekteeriv praktika, millest kirjutab ka Yip, kuid tema ei seosta seda refleksiivsusega.

Reflekteerimisprotsess ja refleksiivne olek ei välista, vaid täiendavad teineteist. Reflekteeriva ehk peegeldusliku praktika rakendamine arendab töötajas refleksiivsust. Refleksiivsus omakorda toetab reflekteerimisprotsesse. Viitasin siin üksnes sotsiaaltöötaja individuaalsele arengule, pädevusele ja praktikale, kuid refleksiivsuse ja reflekteeriva praktika ideed on tähtsal kohal sotsiaaltöö supervisioonis, mitmesuguste koostöövormide arendamisel ja – seotuna õppiva organisatsiooni kontseptsiooniga – ka hoolekandeorganisatsioonide juhtimises.

Reflekteeriva praktika ja professionaalse refleksiivsuse arendamisest ja uurimisest on välja kasvanud uus arusaam **sotsiaaltöö tõendus põhisusest**, mille järgi hea sotsiaaltöö tegemiseks ei piisa rangelt teaduslike uurimistulemuste ja teoreetiliste mudelite rakendamisest, neid isegi ei tohi kasutusele võtta ilma reaalsesse konteksti sobitamata ja praktiliste kogemustega integreerimata, st olemata refleksiivne ja järgimata reflekteerivat praktikatava. (Gilgun 2005; Payne 2005, 63–66; Payne 2006, 72–73).

Teemakohast lugemisvara leiab huviline soome keeles STAKES'i ajakirjast „*Sosiaalialan menetelmien arviointi*”. Jan Fook'i artiklid sisaldavad ülevaadet kriitilise reflekteerimise teoreetilistest alustest ja kohast sotsiaaltöös (Fook 2005 a, b). Synnöve Karvinen-Niinikoski tutvustab põhjalikult reflekteeriva praktika arengut Soome sotsiaaltöös ning reflektiivsuse ja professionaalsuse seoseid, käsitledes muuhulgas ka tööjuhendamise rolli (Karvinen-Niinikoski 2005 a, b).

Jätan kokkuvõtte lisamata, seega on teema avatud diskussiooniks.

Viidatud allikad

- Burr, V.** (2003). *Social constructionism*. Second edition. Routledge.
- Fook, J.** (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*. Sage Publications. 43 jm
- Fook, J.** (2005). Kriittinen reflektiivisyys sosiaalityössä. *Sosiaalialan menetelmien arviointi* 2, 22–27.
- Fook, J.** (2005). Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. *Sosiaalialan menetelmien arviointi* 1, 4–10.
- Fook, J., Gardner, F.** (2007). *Practising Critical Reflection. A Resource Handbook*. Open University Press. 45 jj
- Giddens, A.** (1994). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press.
- Gilgun, J. F.** (2005). The Four Cornerstones of Evidence Based Practice in Social Work. *Research on Social Work Practice* 15, 3–9.
- Karvinen-Niinikoski, S.** (2005). Reflektiivisyys ja asiantuntijuus. *Sosiaalialan menetelmien arviointi* 2, 18–21.
- Karvinen-Niinikoski, S.** (2005). Reflektiivisyys suomalaisessa sosiaalityössä. *Sosiaalialan menetelmien arviointi* 1, 11–15.
- Kiik, R.** (2008). Rohkem refleksiivset praktikad. *Sotsiaaltöö* 1, 37–38.
- Payne, M.** (2005). *Modern Social Work Theory*. Third edition. Palgrave. Macmillan.
- Payne, M.** (2006). *What is Professional Social Work?* 2nd Revised edition. Policy Press.
- Pollard, A., Triggs, P.** (2001). Reflektiivõpe keskkoolis. TÜ Kirjastus. Teosest: Pollard, A., Triggs, P. (1997). *Reflective Teaching in Secondary Education*. London: Cassell, tõlkinud Selg, M. jt.
- White, S., Fook, J., Gardner, F.** (2006). *Critical Reflection in Health and Social Care*. Open University Press.
- Yip, K.-s.** (2006). Self-reflection in Reflective Practice: A Note of Caution. *British Journal of Social Work* 36, 777–788
- Yip, K.-s.** (2008). Eneserefleksioon refleksiivses praktikas: manitsus ettevaatlikkusele. *Sotsiaaltöö* 1, 38–42.

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala Tartu Ülikoolis

Judit Strömpl

TÜ sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala programmi juht

Tartu Ülikoolis saab sotsiaaltööd ja sotsiaalpoliitikat õppida sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika osakonnas. Sotsiaaltöö korralduse eriala õpetatakse TÜ Pärnu Kolledžis. Tänavu kevadel kinnitas TÜ õppekomisjon uue väljundipõhise õppekava, mida järgnevalt lühidalt tutvustan.

Tartu Ülikoolis õpetatava sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialale on iseloomulik selle tugev seos sotsioloogiaga. Sisseastuja saab valida kahe peeriala: kas sotsioloogia või siis sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika vahel. Mõlema peeriala eesmärk on anda baasharidus sotsioloogias või sotsiaaltöös ja sotsiaalpoliitikas. See loob eeldused edasisteks magistriõpinguteks sotsioloogia või sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialal ning ühtlasi võimaldab baashariduse omandanutel asuda magistri tasemele vastava haridusega spetsialisti juhendamisel tööle sotsioloogia või sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialal. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika peeriala vastab sotsiaaltöötaja kutsestandardi III astme nõuetele.

Moodulid ja ainepunktid

Õppekava ained on koondatud moodulitesse vastavalt nende sisule ja eesmärgile. Peeriala omandaval üliõpilasel tuleb läbida kaks alusmoodulit, suunamoodul ja erialamoodul (kokku 64 AP¹). Õppekava alusmoodulid on mõlemal peerialal ühised, suuna- ja erialamoodulid erinevad. Alus-, suuna- ja erialamoodulid on kohustuslikud.

Peale kohustuslike ainete on olemas ka valik- ja vabaained. Valikained võimaldavad üliõpilasel erialaselt spetsialiseeruda, lähtudes tema huvidest ning edasiste õpingute ja/või erialase töö vajadustest. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika peeriala valinud üliõpilastele on lisaks reale valikaineid kaks valikmoodulite komplekti (kumbki 16 AP), mis võimaldavad spetsialiseeruda kas kriminaalhooldus- või lastekaitseametnikuks. Valikmoodulite juures on ette nähtud eripraktika (6 AP), mis võimaldab juba bakalaureuseõppes keskenduda eeskätt praktilisele tööle.

Pea- ja kõrvalerialad ning isikupärase individuaalse õppekava koostamise võimalused

Lisaks peerialale on võimalik omandada üks neljast kõrvalerialast, milleks on üldsotsioloogia, rakendussotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika. Kõrvalerialad moodustavad kaks komplekti. Üks komplekt õppeaineid on ette nähtud üliõpilastele, kes õpivad peeriala sama õppekava alusel (vastavalt üldsotsioloogia või rakendussotsioloogia sotsiaaltöö ja sot-

¹ AP – ainepunkt. Bakalaureusetase võrdub 120 AP-ga, st selle piires peab õppur omandama aineid, mis on jagatud kohustuslikeks, valik- ja vabaaineteks. 1 AP tähendab 40 tundi õppetööd, mis sisaldab auditoorset ja individuaaltööd aine piires.

siaalpoliitika peeriala üliõpilastele ning sotsiaaltöö või sotsiaalpoliitika sotsioloogia peeriala üliõpilastele). Teine suuna- ja erialamooduli õppeainete komplekt on moodustatud üliõpilastele, kes omandavad peeriala mõne teise õppekava järgi: nt kasvatusteadust, majandust, psühholoogiat, juurat vm eriala peerialana õppivad üliõpilased võivad valida kõrvalerialaks kas üld- või rakendussotsioloogia või siis sotsiaaltöö või sotsiaalpoliitika ning omandavad sellega unikaalse hariduse. Kõrvaleriala omandamiseks peab üliõpilane läbima kõrvaleriala suuna- ja erialamooduli (kokku 32 AP) ning valima valikainete nimekirjast valikaineid 8 AP ulatuses.

Bakalaureuseõppe üliõpilasel on suurepärane võimalus komplekteerida endale individuaalne õppekava vastavalt oma huvidele. Esimesel aastal tutvub üliõpilane kahe alusmooduli kaudu sotsiaalteadustega kõige laiemas mõttes. See annab talle hea aluse edasisteks valikuteks. Sageli on ülikooli sisseastuja teadmised erialadest üpris abstraktsed ning see, mida ta ühest või teisest erialast teab, ei vasta sellele, mida pakub ülikool. Paljud endised ja praegused üliõpilased ja magistrandid on tunnistanud, et neil tuli vahetada eriala, kuna õpetatav eriala ei vastanud nende ootustele. Käesoleva õppekava alusmoodulid on koostatud arvestusega, et need annavad aluse valikute tegemiseks. Kombineerides peeriala ja kõrvaleriala, saab üliõpilane valida endale kõige sobilikuma variandi erialast. Nt inimene, keda huvitab sotsiaaltöö teoreetiline suund, võib valida sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika peeriala juurde kõrvalerialaks üldsotsioloogia, mis pakub rikkalikke teoreetilisi teadmisi ühiskonnast ja ühiskondlikest protsessidest. Kui sotsiaaltööd ja sotsiaalpoliitikat peerialana omandavat üliõpilast huvitab eeskätt uurimuslik tegevus, siis selleks saab ta omandada teadmisi ja oskusi, valides kõrvalerialaks rakendussotsioloogia. Kui peerialana sotsiaaltööd ja sotsiaalpoliitikat õppijat huvitab pigem sotsiaalpoliitiline analüüs, võib ta valida kõrvalerialaks rakendussotsioloogia, milles on rohkelt aineid uurimis- ja analüüsimismeetoditest, andmebaasidest ja nende haldamisest. Valikute tegemisel konsulteerivad üliõpilasi õppekorralduspetsialist ja programmijuhid.

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava väljundid

Õppekava väljund seisneb teadmistes, oskustes ja hoiakutes, mida üliõpilased on omandanud õppimise ajal. Õppekava läbinud üliõpilane tunneb põhilisi ühiskonda käsitlevaid teoreetilisi ja metodoloogilisi lähenemisi; mõistab ja kasutab õigesti sotsiaalteaduslike mõisteid; valdab erialadiskursust; suudab kriitiliselt hinnata ühiskondlike nähtusi ja protsesse; tunneb sotsiaalteaduslike erialade erisusi ja sarnasusi ning oma eriala piire ja seoseid teiste erialadega; tunneb erialaseks tööks vajaminevaid seadusi; oskab kasutada põhilisi andmekogumise ja analüüsi meetodeid; tegutseb, lähtudes inimõigustest ja sotsiaalse õigluse printsiibist; oskab töötada meeskonnas koos teiste erialade esindajatega.

Lisaks sellele üldisele väljundile oskab sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika peeriala omandanud üliõpilane mõtestada ühiskonna ja indiviidi vahelisi suhteid sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitilise teadmise kontekstis; kasutada põhilisi sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitilise analüüsi meetodeid; käsitleda sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika alast tegevust, lähtudes rahvusvahelistest ja Eesti standarditest ning juhindudes oma erialases tegevuses üldistest väärtustest ja kutse-eesmärgist.

Ühiskonna heaolu sõltub suuresti sellest, missugune on sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö kvaliteet. Professionaalse sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitikaga võib saavutada ühiskonna heaolu, samas kui ebaprofessionaalne sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö võib olla vägagi kahjulik. Need valdkonnad ei sõltu lihtsalt inimese heast soovist aidata abivajajaid, vaid tema teadmistest, oskustest ja üldistest ning erialastest hoiakutest. Sellepärast on põhimõttelise tähtsusega, et sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika valdkonnas töötaksid kõrgelt kvalifitseeritud spetsialistid,

oma ala eksperdid, kes mõistavad ühiskondlikke protsesse, on kursis kaasaja teoreetilise ja praktilise teadmusega, kellel on hea analüüsimisoskus ning kriitiline lähenemine probleemidele, kes otsuste tegemisel lähtuvad tõesti abivajava inimrühma ja kliendi huvidest, oskavad hinnata abivajajate olukorda, erialases tegevuses lähtuvad kutse-eetikast ning on võimust sõltumatud. Bakalaureusekraadiga inimesel ei ole veel kõiki neid teadmisi ja oskusi, mis võimaldaksid tal teha iseseisvalt erialast tööd. Sellise töö tegijal peab olema vähemalt magistrikraad. Nendest nõuetest lähtub ka TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi magistritaseme õppekava.

Iseseisvaks spetsialistiks saab õppida magistrantuuris

Magistriõppe läbinud üliõpilane on pädev spetsialist sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika alal, ta tunneb põhilisi sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika teooriaid, oskab neid omavahel võrrelda ja kasutada igapäevases töös; tunneb sotsiaalteadusliku uurimuse kvaliteedi kriteeriume, oskab neid hinnata ja kasutada igapäevases töös; valdab põhilisi sotsiaalteadusliku andmekogumise ja analüüsimise meetodeid ning oskab neid rakendada igapäevases töös; tunneb sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika väärtusi ning tegutseb vastavalt eriala eetikakoodeksile; oskab kriitilis-analüütiliselt läheneda ühiskondlike protsesside hindamisele; tunneb sotsiaaltöö rahvusvahelise definitsiooniga kehtestatud põhimõtteid, väärtusi ja eesmärke ning tegutseb vastavalt nendele; mõistab sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika rolli ühiskonnas ja oskab seda populariseerida; teadvustab oma rolli ja vastutust ühiskonna arendajana; suudab töötada meeskonnas koos teiste spetsialistidega; oskab juhendada bakalaureuseharidusega ja erihariduseta sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika valdkonnas töötajaid.

Õppekava näeb ette nii bakalaureuse kui ka magistriõppes piisavalt praktikat, et üliõpilane saaks oma teoreetilisi teadmisi võrrelda ja ka rakendada praktilises tegevuses.

Doktoriõpe

Meie instituut annab võimaluse sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistrantuuri edukalt lõpetanud üliõpilastele õppida ka doktorantuuris. Tõsi, formaalselt on doktorantuur küll sotsioloogia erialal, kuid see ei takista soovijat jätkata oma sotsiaaltöö või sotsiaalpoliitikalaste teemade uurimist. Tugevuseks ongi see, et sotsiaaltööst ja/või sotsiaalpoliitikast huvituvale doktorandile pakutakse kõrgel tasemel sotsioloogia teooria ja metodoloogia kursusi, mis on hädavajalikud inimese kui ühiskondliku olendi mõistmiseks. Doktorante juhendavad sotsioloogias, sotsiaaltöös ja sotsiaalpoliitikas kompetentsed õppejõud.

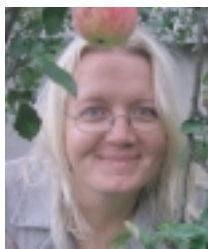
Õpe ja teaduslik tegevus käivad käsikäes

Meie instituudi sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika osakonnas toimub järjekindel kõrgetasemeline teaduslik tegevus. Iga õppejõud osaleb mitmes rahvusvahelises ja kohalikus uurimisprojektiis kas juhi või vastutava täitja rollis. Selline olukord tagab ühelt poolt õppetöö kõrge kvaliteedi (õppejõud ei edasta ainult „raamatutarkust“, vaid tal on ka rikkalikud uurijakogemused), teisalt aga pakub üliõpilastele võimaluse osaleda nendes uuringutes vastavalt oma õppetasele.

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaõppes üritame võimalikult palju kasutada aktiivse ja interaktiivse õpetamise meetodikat: õppimine toimub dialoogis, kohati isegi vaidlustes õppejõududega. Selline õpe arendab kriitilist mõtlemist, loominguilist, refleksiivsust, oskust väljendada ja argumenteerida oma seisukohti ning olla sõltumatu ja kindel oma teadmistes.

Rakenduskõrgharidus – kui kõrge ja kus rakendatav?

Sotsiaaltöö korraldus Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis

Anu Aunapuu
programmijuht

Valter Parve
lektor

Tartu Ülikooli Pärnu kolledž asutati 17. mail 1996 ja see on *alma mater*'i koosseisu kuuluv akadeemiline õppe-, teadus- ja arendusasutus. TÕ Pärnu kolledži eesmärk on anda üliõpilastele rahvusvaheliselt tunnustatud rakenduskõrgharidust ja kraadiõpet.

Õppekava sünd

Sotsiaaltöö korralduse õppekava, millega alustati aastal 1998, ei tekkinud tühjale kohale. Aasta varem alustati TÕ Pärnu kolledžis sotsiaaltöö õpetamist avatud ülikoolis ehk kaugõppes TÕ sotsiaalpoliitika õppetooli sotsiaaltöö õppekava alusel, mis tekitas piirkonnas selle eriala vastu suure huvi. Seetõttu alustatigi ettevalmistusi sotsiaaltöö korralduse õppekava koostamiseks ja eriala avamiseks Pärnu kolledžis.

Eestvedajateks olid Pärnu Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Epp Klooster, nüüdseks meie seast lahkunud Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika õppetooli dotsent Henn Mikkin ja sotsiaaltöö magister Jüri Kotka, kellest pidi saama esimene õppekava eestvedaja. Töögrupis osalesid aktiivselt ka sotsiaalpoliitika õppetooli professor Marju Lauristin ja dotsent Jüri Kõre, TÕ Pärnu kolledži esimene direktor Riina Mürsepp ja dotsent Arvi Kuura, sotsiaaltöö lektor Valter Parve ning sotsiaaltöö dotsent Marju Medar.

Tulemusena valmis originaalne laiendatud õppekava, mis sisaldab lisaks sotsiaaltöö teooriale ja praktikale ka majandusteaduse ja avaliku halduse õppeaineid. Eesmärk on koolitada Eesti omavalitsusasutustele ja muudele avalik- ning eraõiguslikele institutsioonidele spetsialiste, kes suudavad tegutseda sotsiaaltöötajana või sellealase tegevuse korraldajana. Tänapäevaks on tolleaegne diplomiõppekava ümber nimetatud sotsiaaltöö korralduse rakenduskõrghariduse õppekavaks.

Viis moodulit

Sotsiaaltöö korralduse õppekava koosneb viiest moodulist. **Sotsiaalteaduste alusmoodul** õpetab tundma ja analüüsima inimest ühiskonnas ja keskkonnas laiemalt, annab oskuse märgata ja analüüsida sotsiaalseid probleeme. **Majandusteaduste alusmooduli** õppeainetes õpitakse tundma majanduse toimimise põhiluseid nii ettevõtte kui rahvamajanduse tasandil. **Sotsiaaltöö suunamoodulis** saadakse alusteadmised sotsiaalkaitse korraldamise põhiküsimuste, mudelite ja vormide, poliitika erinevate valdkondade, samuti institut-

sioonide, protsesside ja kontseptsioonide kohta. **Sotsiaaltöö teooriate ja meetodite moodsusel ning sotsiaaltöö korralduse erialamoodsusel** annavad põhjaliku ettevalmistuse sotsiaaltöö sekkumismeetmete kasutamiseks nii üksikisiku kui ka ühiskonna tasandil. Lisaks kuulub õppekavasse palju praktikat ja mitmeid valikaineid.

Õppekava täiendatakse ja muudetakse järjekindlalt, et paremini arvesse võtta ühiskonna muutuvaid vajadusi ning tööandjate ja üliõpilastelt saadavat tagasisidet. Alates 2008./2009. õ.a. on kõik Tartu Ülikooli õppekavad väljundipõhised, mis tähendab seda, et õppijale on täpselt teada, millised teadmised, oskused ja hoiakud ta õppekava läbides omandab.

TÜ Pärnu kolledžist saadud hariduse üks eripära on majandus- ja juhtimisainete suhteliselt suur osatähtsus õppekavas.

Õppejõud

Meie õppejõududeks on oma eriala hästi tundvad professionaalid, kellel on pikaajalised õpetamise ja praktilise töö kogemused: Marju Medar, sotsiaaltöö dotsent (PhD) – peamised valdkonnad sotsiaalteenuste korraldus, sotsiaalsete sihtgruppide toimetulek ja rahvusvaheline projektijuhtimine, Valter Parve (MA) – sotsiaaltöö teooriad ja kogukonnatöö, Tiiu Kamdron (PhD) – üld- ja suhtlemispsühholoogia, organisatsioonikäitumine, Dagmar Narusson (MA) – grupitöö meetodid, tervishoiu sotsiaaltöö, Kandela Öun (MA) – statistika ja andmetöötlus, Anu Aunapuu (MA) – lastekaitse ja asendushooldus, hoolekande ja tervishoiu korraldus, Liina Käär – vabatahtliku sotsiaaltöö korraldus, Karin Kiis – klienditöö meetodid, sotsiaalnõustamine, juhtumikorraldus.

Lisaks kolledži õppejõududele õpetavad siin külalisõppejõududena oma ala tunnustatud spetsialistid Tartu Ülikoolist ja teistest Euroopa ülikoolidest. Õppejõud on lülitunud erialasesse teadustöösse, nad on välja andnud mitmeid õppematerjale ning võtnud osa rahvusvaheliste projektide väljatöötamisest, juhtimisest ja rakendamisest, samuti konverentside, seminaride, koolituste ja projektide ettevalmistamisest ja läbiviimisest.

Sotsiaaltöö korralduse osakonna õppejõud püüavad anda oma panuse kogukonna arendamiseks ja pakuvad nõustamist järgmistel suundadel: sotsiaalprojektide ettevalmistamine ja läbiviimise nõustamine ning taotluste ettevalmistamine; sotsiaaluuringute koostamine ja läbiviimine; nõustamine seoses arengukavade, õppeprogrammide ja seaduste väljatöötamisega; nõustamine rahvusvahelise koostöö arendamiseks sotsiaaltöö valdkonnas; rahvusvahelise koolituse ja uuringute vahendamine sotsiaaltöö valdkonnas Eestisse ja väljapoole Eestit.

TÜ Pärnu kolledž kuulub ühendustesse *European Association of Schools of Social Work (EASSW)* ja *European Network for Social Work Training (EuroNST)*. Pidevalt on edasi arenenud sotsiaaltöö korralduse osakonna välissidemed teiste kõrgkoolidega, tänaseks toimib koostöö 14 sotsiaaltööd õpetava kõrgkooliga Euroopa Liidus. Üliõpilased ja õppejõud osalevad aktiivselt Euroopa Liidu üliõpilasvahetuse Erasmus programmides.

Kolledži eripära

Kolledžist saadud hariduse üks eripära on majandus- ja juhtimisainete suhteliselt suur

osatahtsus võrreldes traditsioonilise sotsiaaltöölase koolitusega. Õppetöö praktilises korralduses tähendab see seda, et esimesel kahel semestril õpetatakse mitut ainet koos tudengitega teistelt erialadelt: ettevõtlus, turismi- ja hotellimajandus, veekogude majandamine. Sotsiaaltöö kui nn pehme elukutse arvatakse olevat väga matemaatikakauge, tegelikult on korrastatud mõtlemine hädavajalik tegemaks tööd, mille sisuks on tihti optimaalsete lahendusvariantide leidmine koos toimetulekuraskustesse sattunud kliendiga. Ja nagu vilistlased pärast paariaastast töökogemust kinnitavad – teadmised majanduse toimimisest on sama olulised kui psühholoogia tundmine. Idee järgi peaks meie lõpetanu suutma käivitada või juhtida sotsiaalteenuseid osutavaid asutusi, olema omaavalitsuse sotsiaalvaldkonna tippjuht, tegema kliendi- ja võrgustikutööd. Tegelikult on otse koolipingist direktoritoolile läinud üksikud, enamus alustab (või avatud ülikooli puhul jätkab) oma karjääri ikkagi hättasatunute ärakuulamisest ja see peaks olema loomulik tee edasiliikumiseks: kogemuse kasvades suureneb ka vastutus. Sama kehtib edasiõppimise kohta: osa lõpetajaid jätkab kohe magistrantuuris, teised (neid on enamus) proovivad oma sobivust töös ühe või teise sihtrühmaga ja valivad alles siis uurimiseks sobiva teema.

Sisseastumisvestlustel oleme tudengikandidaatidelt küsinud nende eelistuse tagamaid ja peale traditsioonilise „hea, laiapõhjaline, paljude karjäärivõimalustega haridus” on väidetud ka seda, et TÜ Pärnu kolledž on paraja suurusega: siin jõuab kõiki tundma õppida ja siin saab end ka proovile panna, siin ei kao tudeng massi sisse ära.

Rakenduskõrgharidus tähendab seda, et õppeaja lõpuks on vaja kokku saada 120 ainepunkti, millest üle 20 % kuulub praktikatele. See on üks meie paindlikke võimalusi pakkuda lõpetajatele oskusi praktiliseks tööks, mis ainult loengutele ja seminaridele lootes ehk napiks võivad. Palju oleneb muidugi tudengist endast ja siin oleme eriliselt vaimustatud neist praktikutest, kes avatud ülikooli toel (üks kord kuus pikk nädalalõpp) oma senise töökogemuse süsteemseks teadmiseks vormivad. Need on põnevad ja lektoreilegi õpetlikud kursused, sest üldjuhul tuleb ligi kolmandik tudengeid väljastpoolt sotsiaalvaldkonda.

Pilk tulevikku

Edaspidi suuname peamise tähelepanu sotsiaaltöö korralduse eriala populariseerimisele nii Eestis kui rahvusvaheliselt ja mõttearendusele rakenduskõrghariduse õppekavade edasiarendamise ja õppetöö kvaliteedi tagamise üle, samuti kõrgkoolide vahelisele koostööle. Osaleme sotsiaalministeeriumi ja sotsiaaltööd õpetavate kõrgkoolide koostöökogus, mille eesmärk on arendada sotsiaaltöö teooriat ja praktikat ning edendada koostööd õppekavaarenduses.

Rahvusvahelisel tasandil on järgnevatel aastatel rõhuasetus koostööl publitseerimisel ning õppejõudude ja üliõpilaste mobiilsuse edendamisel.

TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse õpe on jätkusuutlik. Täna on kaitsnud magistrakraadi 12 sotsiaaltöö korralduse eriala vilistlast ja õpinguid magistriõppes jätkab ligi 20 kolledži vilistlast. Täiendkoolitusprogrammide kaudu on end aastatel 2000–2007 täiendanud üle 500 sotsiaaltöö praktikku.

TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse eriala lõpetanuid võib täna kohata edukalt töötamas paljudel tööpostidel: ministeeriumides ja maavalitsustes, omaavalitsustes, teenuseid pakkuvates riiklikes-, era- ja mittetulunduslikes organisatsioonides. Mitmed lõpetajad töötavad edukalt sotsiaaltöölal väljaspool Eestit.

Anname oma parima, et meil omandatud haridusega oleks võimalik teha edukat ja rahuldustpakkuvat tööd ning teenida ühiskonda.

Prantsusmaal hoolekandeesutuste hindamist õppimas

Kaidi-Mari Liping

MTÜ Siksali Arendusseltsi juhataja

kaidimari@siksali.ee

12.–16. maini osales Võrumaa neljaliikmeline delegatsioon Prantsusmaal Agen'is toimunud koolitusel, mille eesmärk oli tutvustada hoolekandeesutustes osutatavate teenuste kvaliteedi hindamise metoodikat Valoris.

Koolitus toimus EL Leonardo da Vinci programmi projekti VALORIS TIQSS raames. Projekti juhtpartner on Prantsusmaa organisatsioon Cedis, mis on üks Valoris-metoodika väljatöötajatest. Eestit esindab projektis MTÜ Siksali Arendusselts. Projektis osalevad ka partnerid Poolast, Hispaaniast ja Šveitsist. Koolitusel osalesid Võru maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja Peep Piirsalu, Sõmerpalu vallavolikogu esimees Aivar Rosenberg, vallavanem Lenhard Ermel ning Siksali Arendusseltsi juhataja Kaidi-Mari Liping.

Koolitus oli eelkõige praktiline: koos kohalike spetsialistidega külastas meie rahvusvaheline projektimeeskond esmalt naistele varjupaiga- ja majutusteenust pakkuvat asutust, mis asus samas hoones majapidamis- ja koristusteenuseid pakkuva sotsiaalse ettevõttega. Kohtusime varjupaiga direktori, sotsiaaltöötaja ja sealsete elanikega ning intervjuerisime neid. Vaatluse ja vestluse kaudu saadud andmete põhjal hindasime hoolekandeteenuste taset Valoris-metoodika alusel.

Valoris – metoodika hoolekandeteenuste hindamiseks

Prantsusmaal on seadusega kehtestatud kohustus, et hoolekandeesutus peab igal aastal läbi viima sisehindamise, millele peab järgnema viie aasta jooksul sama metoodika alusel välishindamine. Valoris on üks riiklikult aktsepteeritud hindamismetoodikatest. Lähtutakse põhimõttest, et iga hoolekandeesutus peab saavutama tõrjutud inimeste integratsiooni kohalikku kogukonda, pakkudes neile väärtust andvaid ja tõstvaid sotsiaalseid rolle. Tähelepanu pööratakse sellele, et hoolekandeesutuste kliendid jätkaksid poolelijäänud haridusteed ning leiaksid endale töökoha.

Teenust tuleb hinnata ligi saja kriteeriumi alusel. Hinnatavad valdkonnad on keskkond, elukvaliteet, teenuste kvaliteet, organisatsiooni juhtimine jt. Iga kriteeriumit hinnatakse 4-palli süsteemis, kusjuures hinded A ja B toovad välja tugevused ning B ja C nõrkused. Muuhulgas peetakse oluliseks, et tagatud oleks teenuse kasutaja privaatsus, temasse suhtutaks austusega, et klientide kaitsmiseks kasutatavad vahendid ja meetodid ei piiraks liigselt nende õigusi ja vabadusi. Hinnatakse, kuidas on tagatud teenuste kasutajate vajaduste rahuldamine ning nende kaasamine asutuse otsustusprotsessi. Keskendutakse isiksuse arendamisele, inimese enesehinnangu ja eneseväärikuse tõstmisele, andes selleks igapäevase võimaluse oma tugevate külgede ja arengupotentsiaali rakendamiseks. Seega peab olema esikohal hoolekandeesutuse klient, mitte asutuse personal. Hinnang antakse institutsioonile, selle toimimisele ning kasutajate vajadustele reageerimisele. Hindamisprotsessi lõpus esitatakse hinnatava organisatsiooni juhtkonnale nii suuline kui kirjalik aruanne.

Hindamisprotsess näeb välja järgmine:

Ettevalmistavas etapis tutvutakse dokumentatsiooniga, asutuse asukohta ja ümbruskonnaga ning kirjutatakse alla konfidentsiaalsusdeklaratsioonile, mille järgi hindamisprotsessi käigus teada saadud kolmandatele osapooltele ei avaldata.

Hindamisel on abiks välishindamise käsiraamat, vaatluskaardid ja muud abimaterjalid. Viiakse läbi intervjuud asutuse juhtkonna, töötajate ja klientidega. Seejärel täidab iga hindamiskomisjoni liige vaatluskaardi iga hinnatava kriteeriumi kohta, märkides sellele tuvastatud faktid ja tähelepanekud. Järgmisena arutab hindamiskomisjon üheskoos kõik kriteeriumid ja tähelepanekud läbi, kusjuures eriti põhjalikult keskendutakse klientide vajadustele ning selle, kas hoolekandeesutuses pakutavad tegevused vastavad asutuse eesmärgile ja kasutajate vajadustele. Järgmise sammuna antakse ühiselt igale käsitletud kriteeriumile hinne. Hinde panemiseks peab hindamiskomisjon saavutama konsensuse. Koostatakse ka soovitusel selle kohta, mida hoolekandeesutus saaks paremaks muuta.

Soovituste põhjal koostatakse **ettepanekud**, mida esitletakse asutuse juhtkonnale koos muude hindamistulemustega nii suuliselt kui ka kirjalikult aruande vormis.

Vasakult paremale: Aivar Rosenberg ja Peep Piirsalu ning võõrustajad Pascal Zuffrey ja Madeleine Lalonde

Näidishindamisel tehtud ettepanekud

Koolituse raames läbi viidud näidishindamise tulemusena tehti külastatud varjupaigale muuhulgas järgmised soovitusel:

- üle värvida hoone fassaad
- riputada majutusruumide ustele elanike nimesildid
- maja koridoris üles seada igale elanikule oma postkast
- sõlmida koostöölepingud erinevate teenusepakkujatega väljaspool asutust (näiteks võimalikud praktika- ja töökohad)
- pehmemendada sisekorraeskirju (üle vaadata külastusajad, õhtul asutusse tagasi jõudmise kellaeg jne)
- konkretiseerida rakendatavaid sanktsioone, st selgitada reeglitest mitte kinni pidamise tagajärgi
- parandada asutuse kommunikatsiooni (näiteks luua koduleht)

Koolitusel saadud teadmistele tuginedes viiakse käesoleva aasta suvel läbi ka Võrumaal ühe hoolekandeesutuse kvaliteedi hindamine. Selleks on välja valitud Sõmerpalu hooldekodu.

Sotsiaaltööst puuetega inimestega Indias

Sandhya Limaye

Tata Sotsiaalteaduste Instituut (India)

Küsitles Regina Lind

Prof Sandhya Limaye (pildil paremal) alustas oma akadeemilist karjääri, uurides perede ja laste heaolu Mumbays asuvas Tata Sotsiaalteaduse Instituudi sotsiaaltöö koolis. Kuna ta on ise kuulmispuudega, siis huvi- tus ta puuetega inimeste probleemidest ning kaitses doktoritöö kuul- mispuudega noorte arenguvajaduste teemal. Pr Limaye'l on teatada üks suur uudis: sellel suvel avatakse Indias esmakordselt magistriõpe puuetega inimeste rehabilitatsiooni alal.

Vestluse juhatab sisse CIF-Estonia president **Galina Kilk** (pildil vasakul): Prof. Sandhya Limaye külastab Eestit CIF programmi raames. Ta on viibinud kolm nädalat Soomes ja on nüüd ühe nädala Eestis. CIF (*Council of International Fellowship* –

Rahvusvahelise Koostöö Nõukogu) on rohkem kui 50 aastat tegutsenud rahvusvaheline sotsiaaltöötajate vahetusprogramm, mille asutas USA-s Natsi-Saksamaalt enne Teist maailmasõda põgenenud dr Henry Ollendorf, kes soovis edendada rahvasteva-

helist läbikäimist ja vastastikust mõistmist ning lugupidamist. Eri riikides toimuvad koolitusprogrammid annavad sotsiaalala spetsialistidele võimaluse tutvuda selles riigis tema erialal tehtava tööga. Elamine võõrustajate kodudes pakub ainulaadse võimaluse näha selle maa argipäeva. CIF korraldab üle aasta rahvusvahelisi konverentse, järgmisel suvel toimub konverents Helsingis. CIF Eesti organisatsioon on vahendanud Eesti sotsiaaltöötajatele koolitusprogramme ja ka ise väliskülalisi vastu võtnud.

Sandhya Limaye: Kultuuridevaheline suhtlemine on küll asi, mida saab CIF programmist õppida: kuigi me kõik oleme erinevad, on maakera üks, nii et teineteise mõistmine on tähtis. Meid oli Helsingis kümme inimest eri maadest. Mõni osaleja ei osanud korralikult inglise keelt, aga ikkagi suudeti end üksteisele arusaadavaks teha. Mõtlen, et kui mõni inimene on veidi häbelik, siis CIF aitab küll suhtlemisoskusi parandada. Ma ei tulnud Soome selleks, et sealset sotsiaaltööd kodumaisele võrrelda. Seda ei saagi teha – probleemid, inimesed, kultuur – kõik on niivõrd erinev. Aga ikkagi saab häid mõtteid, kui vaadata, kuidas on sotsiaalsüsteem korraldatud. Näiteks Soomes ei ole vahet, elad sa linnas või maal, sest kõikjal pakutakse enam-vähem samu sotsiaalteenuseid. Meil saab sotsiaalteenuseid kasutada ainult suurlinnades, Mumbays ja New-Delhis, kaugemale need ei jõua.

Missugune töö ootab Teid ees Indias?
Olen professor Tata Sotsiaalteaduse Instituudi sotsiaaltöö koolis. Selle aasta juunis võttis meie kool vastu esimesi õppureid kaheaastasesse magistriõppesse puuetega inimeste rehabilitatsiooni alal. See on meie jaoks väga oluline sündmus. Indias on ligikaudu 90 mln puudega inimest. Nende vajadusi ja abistamisvõimalusi on üpris vähe uuritud ning seni puudusid meil sotsiaaltööharidusega spetsialistid, kes võiksid puuetega inimeste rehabilitatsiooni korraldada. Indias toimub sotsiaaltöö õpetamine põhiliselt magistri-

õppes, mitte nagu Soomes, kus juba bakalaureusekraadiga lõpetajad suunduvad tööturule. Magistriõppesse sotsiaaltöö õppima tulevad Indias enamasti mõnel muul alal – nt hariduses või tervishoius – bakalaureusekraadi saanud inimesed. Üliõpilaskandidaatidel tuleb läbi teha mitu katset – kirjutada essee, osaleda rühmavestluses ja personaalses intervjuus. Tänavu saime vastu võtta 15 üliõpilast Indiast ja ühe välisstudengi Bhutanist. Temale polnud alguses õppekohta ette nähtud, kuid me tegime erandi, kuna sellesse riiki on haritud rehabilitatsioonispetsialisti hädasti vaja.

Mida Te puuetega inimeste rehabilitatsiooni sotsiaaltöö kursusel õpetate?

Õppekava annab teoreetilisi teadmisi puuetega inimeste ja nende perede probleemidest; põhiteadmised sotsiaaltööst; oskused ja ettekujutuse, kuidas töötada puuetega inimestega neid endid kaasates nii personaalsel, rühma kui kogukonna tasandil; kuidas luua neile paremad võimalused hariduse omandamiseks ja tööhõiveks; kuidas teha võrgustikutööd. Oskusi saab omandada ka õppepraktikal, kus harjutatakse sotsiaaltööd nii linnas kui maal. Õppetöö üheks osaks on uurimisprojekti koostamine. Lõpetaja on võimeline tegema klienditööd igasuguste puuetega inimestega ja nende lähedastega, kaitsma nende õigusi, koolitama neid ja osalema sotsiaalpoliitika väljatöötamises. Õppekava on heaks kiidetud India rehabilitatsiooninõukogu poolt, mis on sotsiaalse õigluse ja jõustamise ministeeriumi juures töötav sõltumatu organisatsioon. See organisatsioon akrediteerib rehabilitatsiooniga seotud erialade (nt ka füsioteraapia, õendus jt) õppekavad ja registreerib spetsialiste.

Kuhu lähuvad tulevased rehabilitatsioonitöötajad tööle?

Puuetega inimeste abistamisega tegeleb Indias arvukalt mittetulundusorganisatioone, kes saavad raha nii valitsuselt kui välissponsoritelt. Aga magistriharidusega sotsiaaltöötajad leiavad rakendust ka valitsusasutustes, haiglates, puude varajase

avastamise ja sekkumise keskustes, eri- ja tavakoolides, kutseõppekeskustes, kogukonnapõhistes programmides ja puuetega inimesi ning nende lähedasi ühendavates organisatsioonides. Näiteks erikoolis tuleb sotsiaaltöötajal tegelda lapsevanemate nõustamisega, sest paljudel vanematel on raske leppida sellega, et nende lapsel on puue. Tuleb aidata lahendada ka perekonna muid probleeme (nt kui perekonnal ei jätku raha lapse operatsiooni jaoks); teha võrgustikutööd; tegelda laste käitumisprobleemidega ja madala õppeedukusega; parandada laste sotsiaalseid oskusi, neid sotsialiseerida. Kui tegemist on noorukitega, siis lisandub ka nõustamine seksuaalküsimustes. Tavakoolis hakkavad nad läbi viima puudeteadlikkuse tunde. Lihtsate võtetega saab asetada tavakooli õpilase puudega inimese olukorda, nt lastes tal proovida sõitu ratastooliga, tõsta esemeid käte abita, kõndida kinniseotud silmadega. Tegelda tuleb ka kaasava hariduse edendamise, luues puudega lastele tingimused toimetulekuks tavakoolis – selleks tuleb ette valmistada nii õpilasi kui õpetajaid. Kogukonna sotsiaaltöötaja korraldab puudeteadlikkuse tõstmisele suunatud aktsioone. Nii näiteks saab rongiga tööle sõitev inimene näha vagunis puudega lapsi maalimas (oleme saanud raudtee juhtkonnalt loa kaunistada sel viisi vagunite seinu) või lugeda plakateid, mis tulevad meelde puuetega inimeste õigusi. Head võimalust teavitustööks pakuvad festivalid: kui seal infot jagada, siis nii mõnelgi inimesel tuleb meelde, et ta tunneb mõnda peret, kellel võiks puuetega inimestele mõeldud sotsiaalteenustest kasu olla. Ka arhitektuuri õpetavates kolledžites õpetame puudeteadlikkust: kui tulevased arhitektid omandavad varakult sellesisulisi teadmisi, ehk oskavad nad puudega inimestega arvestada siis, kui hakkavad linna ruumi planeerima ja hooneid projekteerima.

Kas Teie tegelete ka ise oma instituudis kogukonnatööga?

Koos kahe kolleegiga moodustame puute-

ga inimeste uuringute ja tegevuskeskuse oma instituudi sotsiaaltöö koolis. Meil on palju tööd ja veelgi suuremad plaanid. Lisaks magistrantide õpetamisele on meil käigus projekt, mis keskendub puudeteadlikkuse tõstmisele aktsioonidele kogukonnades. Koostasime ka järelõppekursuse juba töötavatele spetsialistidele, hakkame pakkuma e-õpet ja kaugõpet, juhendama diplomitöid. Üks suur tegevusvaldkond on uurimuste läbiviimine. Minule on see kõige südamelähedasem. Näiteks sellised teemad nagu identiteedi kujunemine puudega noorukitel; laste olukord, kelle õde, vend või vanem on puudega. Kavatsime sellistele lastele pakkuda tugirühmateenust. Plaanid on tehtud viieks aastaks ja uusi ideid tuleb järjest juurde.

CIF-Estonia annab teada:

Taotlusi rahvusvahelises sotsiaaltöötajate vahetusprogrammides osalemiseks 2009. aastal

oodatakse **k.a 1. novembriks**. Info eri riikides toimuvate programmide ja osalemistingimuste kohta leiab kodulehel www.cifestonia.ee

CIF kontaktisikud Eestis on CIF-Estonia president **Galina Kilk** (galinakilk@hotmail.ee, tel 5332 5516) ja sekretär **Raul Kivi** (raul@cifestonia.ee tel 5662 8865)

12.–14. septembrini toimub Lätis CIF-Nordic kohtumine

2009. aasta mais ootab Eesti kümneks päevaks külla 4–5 teiste maade sotsiaaltöötajat, kes võtavad osa CIF-Baltimaade programmist.

Case Plan as a Tool for Case management-based Work Method

Marina Runno, Ministry of Social Affairs

Article 29¹ of the Social Welfare Act specifies the responsibility of local governments for providing assistance to persons, for the evaluation of a person's needs and the provision of assistance according to the needs based on the principle of case management. The aim of implementing the principle of case management is to ensure that the person in need for assistance will receive most suitable services and only one person would be responsible for dealing with his or her problems from beginning to end. Case management is a means for ensuring the optimal use of resources.

The principle of case management shall be implemented in multiproblem cases, in which the person needs long-term and diverse assistance in order to improve the ability to cope independently, which for example, means granting diverse social services or social benefits. In the course of practical work, the case manager makes a decision about each individual case as to whether the work method of case management is necessary and should be applied or the problem can be resolved by other social work methods. As a derogation, Article 29² provides the obligation to prepare a case plan for minors that needs to be considered before referral to substitute home service or foster care. The case plan shall be prepared according to the format established by the regulation of the Minister of Social Affairs.

Unequal Treatment of GLBT People in Estonia

Kadi Ilves, University of Tartu

In 2007, a group of scientists at the University of Tartu Institute of Sociology and Social Policy conducted a qualitative research in order to study the experiences of unequal treatment of gay, lesbian, bisexual and transsexual (GLBT) people resident in Estonia and to increase awareness about their problems in the society. The research was conducted in the framework of the year for equal opportunities by the commission of the Ministry of Social Affairs and was supported by the European Commission. The research confirmed the unequal treatment of GLBT people in Estonia on national and social as well as on individual level. One of the most important outcomes of the research was a strong heteronormative influence evident in the evaluations of GLBT people. Secondly, it is worth mentioning that the level of informedness among GLBT people about their own rights and opportunities is very different. Some of the respondents did not see their unequal treatment as a problem but thought that they did not deserve any better. The other half of the respondents were well informed about their rights and the legal acts regulating these rights. The respondents agreed about the necessity of changes in Estonia in order to guarantee equal treatment of GLBT people. The participants thought that there was a seeming tolerance in Estonia hiding an indifference and non-appreciation that is dangerous to all groups of people living here. It is essential to purposefully develop a kind of tolerance that will not only indifferently suffer differences but will duly favour mutual caring.

Social Work and Social Policy Specialities in the University of Tartu

Judit Strömpl, Social Work and Social Policy Programme Manager, University of Tartu.

In the University of Tartu, social work and social policy are taught at the Department of Social Work and Social Policy at the Institute of Sociology and Social Policy. Social work management is taught at the University of Tartu Pärnu College. In spring 2008, the University of Tartu Academic Affairs Committee approved a new outcome based curriculum. The authors of the curriculum believe that professional social work and social policy are a means for achieving the well-being of a society whereas unprofessional social policy and social work can be very harmful. These fields of activity do not just depend on the persons' desire to help those in need of assistance but also on their knowledge and skills as well as on their general and professional attitudes. Therefore, it is of principle importance to have highly qualified specialists working in the field of social work and social policy. They should be experts in their own field of work who understand social processes, are up-to-date with modern theoretical and practical knowledge, have good analytical skills and a critical approach to problems, whose decisions are really based on the interests of the group of people or the client in need of assistance, who can evaluate the situation of those in need of assistance, base their professional activities on professional ethics and are independent of the authority. Such persons should at least have a Master's Degree. These requirements are also the basis for the University of Tartu Institute of Sociology and Social Policy master study programme.

План случая как инструмент при использовании метода управления случаем. Стр. 7

Марина Рунно, Министерство социальных дел

§ 29¹ Закона о социальном попечительстве уточняет обязанности местного самоуправления при оказании помощи лицу, оценке его потребностей и оказании ему помощи по принципу управления случаем. План случая составляется по форме, утвержденной постановлением министра, для клиентов, нуждающихся в многосторонней помощи. Составление плана является обязательным при направлении ребенка на семейное попечительство или услугу дома, заменяющего семью.

Как в Эстонии решают проблему наркомании. Стр. 12

Алена Курбатова, Институт развития здоровья

По оценкам в Эстонии 13 800 колющихся наркоманов. Хотя в Эстонии предлагаются в какой-то мере все услуги помощи наркозависимым – консультирование, обмен шприцев, отчуждение от наркотиков и заместительное лечение, услуги социальной реабилитации и постреабилитация, мы не можем еще говорить о целостной государственной системе лечения и реабилитации для наркозависимых. Развитию новых услуг препятствует предрассудительное отношение общественности к наркозависимым.

Сотрудничество социального работника с родителями ребенка. Стр.36

Лемме Халдре, Тартуский детский опорный центр

В социальной работе и работе с семьями, где имеет место пренебрежение потребностями ребенка или жестокое обращение, или у ребенка поведенческие проблемы, приходится иметь дело с родителями, немотивированными к сотрудничеству. В ходе терапевтического консультирования можно завоевать доверие родителей, помочь им снова поверить в свои силы и расположить их к сотрудничеству. Какой бы безнадежной ни казалась ситуация семьи, всегда можно найти ресурсы, на которые опереться.

Неравное обращение с ГЛБТ людьми в Эстонии. Стр. 22

Кади Ильвес, Тартуский университет

Исследование, проведенное в 2007 г. институтом социологии и социальной политики в рамках Европейского года равных возможностей, подтвердило, что люди с нетрадиционной сексуальной ориентацией в Эстонии подвергаются неравному обращению. По мнению опрошенных представителей меньшинств, в Эстонии имеется только видимость толерантности, скрывающая безразличие и игнорирование, что представляет опасность для всех живущих тут групп.

Социальная работа, основанная на гражданской инициативе. Стр. 42

Ханс ван Эвийк, Утрехтский университет (Голландия)

В большинстве стран мира социальная работа перемещает свои позиции под нажимом новых направлений глобальной и государственной социальной политики и увеличившейся мобильности и разноликости государств. В этих условиях становится важным понятием основанная на гражданской инициативе социальная работа как сфера деятельности, знаний и исследования, стремящаяся к интегрированию всех граждан в общество, поддерживая и поощряя личную и социальную ответственность, а также правомочность социальных прав.

Специальность социальной работы и социальной политики в Тартуском университете. Стр.51

Юдит Стремпл, Тартуский университет

В Тартуском университете можно учиться социальной работе и социальной политике в Институте социологии и социальной политики. Специальность отличает крепкая связь с социологией. Пярнуский колледж Тартуского университета проводит обучение по управлению социальной работой. Этой весной учебная комиссия утвердила новую программу обучения, основанную на производных обучения, т.е. приобретаемых студентами знаниях, умениях и установках.

KIRJANDUS

Lapsed. Children (2008). Statistikaamet

Analüütiline kogumik annab ülevaate laste ja noorte olukorrast Eesti ühiskonnas. Põhjalikumalt käsitletakse järgmisi teemasid: lapsed õigusaktides (laste õigusi, kaitset ja hooldekannet reguleerivad seadused); laste kasvukeskkond (lastega leibkondade elamis tingimused, emapalga mõju sünditus- ja tööturukäitumisele, sündimus, lastehoiule kulutatud aeg); vaesus ja sotsiaalkaitse (lastega leibkondade eluolu ja sissetulekute struktuur, vaesusrisk, suhteline vaesus laste hulgas); õpilaste heaolu (hariduse kättesaadavus, õpilaste rahulolu kooliga, nende tervis ja riskikäitumine, haridustee); alaealiste õigusrikkumised (alaealiste toime pandud väärteod ja alaealiste vastu toime pandud väärteod); kultuur, sport ja vaba aeg (lastele mõeldud kultuuriteenused ja nende kasutamine, laste harustused ja ajakasutus); sotsiaalmajanduslik keskkond (palk ja selle muutumine, lapsevanemad tööturul). Artiklite autorid on Statistikaameti analüütikud ning Tartu Ülikooli, Tervise Arengu Instituud, sotsiaalministeeriumi ja justiitsministeeriumi spetsialistid. Info on esitatud ülevaate, diagrammide ja tabelitena. www.stat.ee

Mul on Alzheimer (2008). Stella Braam. Tõlkinud ja autorit intervjuueerinud Riina Luik. Tammerraamat.

«Kas mul on Alzheimer? Selle olen ma täitsa ära unustanud.»

2003. aastal saab Rene van Neer teada, et tal on Alzheimer, kõige levinum dementsuse vorm. Endine psühholoog kirjeldab tütar Stella Braamile oma muutunud maailma. Rene paigutatakse Maastrichti hooldekeskusesse, kus ta üsna sageli asjad pea peale pöörab, oma osakonna „pantvangi“ võtab ja ise korraldusi jagab. Talle määratakse „rahustavaid“ ravimeid ning õige pea pannakse ta ühte teise hooldekodusse luku ja riivi taha. „Dementsus on otsekui garantiikiri, et inimeselt kodanikuõigused ära võtta,“ kirjutab Rene tütar Stella. See on esmakordne juhtum, kus dementne inimene tütre vahendusel meile oma loo räägib, astudes välja üleoleva suhtumise vastu hooldusasutuses ja ühiskonnas. www.tammerraamat.ee

Kuidas aidata psühhikaprobleemidega noorukit (2008). Toim. Eila Laukkanen, Mauri Marttunen, Seija Miettinen ja Matti Pietikäinen. Tõlkinud Margit Riit. Medicina

Raamat annab põhjaliku ülevaate nooruki kasvamisest ja arengust, nooruki psühhikahäiretest, noorte probleemide käsitlemisest ning nooruki psühhiaatrilisest uurimisest ja ravist. Sellest raamatust võivad leida kasulikku kõik, keda käsitletavad teemad huvitavad. Eelkõige on raamat mõeldud esmatasandi meditsiinitöötajatele, sotsiaaltöötajatele, noorsootöö tegijatele ja haridustöötajatele, aga ka nende valdkondade üliõpilastele. Raamatu autoritel on väga mitmekülgne erialane väljaõpe ja töökogemused, kuid neile on ühine see, et nad tunnevad kas oma töö või uurimistegevuse kaudu põhjalikult ainet, millest nad kirjutavad. Tõlkeraamatusse on lisatud eesti autorite pool kirjutatud osad. „Lastekaitse aspektid ja regulatsioon Eestis“ (autor Lastekaitse Liidu juhataja Alar Tamm) ja „Noorukite psühhiaatiline haiglaravi Eestis“ (autor psühhiaater, arst-õppejõud Anu Susi). www.medicina.co.ee

Erivajadustega inimene – hinnatud töötaja! Miks ja kuidas värvata tööle puudega inimesi (2008). Koost. Evelyn Aaviksoo. Eesti Töötervishoid. OÜ Lege Artis

Ajakirja Eesti Töötervishoid eriväljaanne sisaldab artikleid ja teabelehti puuetega inimeste tööle värbamisega seotud teemadel: puuetega inimese töölevõtmise juriidilised aspektid, olukord puuetega inimeste tööhõives, Tööturuameti teenused puuetega inimese töölevõtmisel ja puuetega inimestele mõeldud tööturuteenused praktikas. Samuti antakse ülevaate sellest, mida peaks tööandja teadma erinevate puudeliikidega kaasnevatest erivajadustest, jagatakse soovitusi puuetega inimese tööle värbamise psühholoogilistest aspektidest, kirjeldatakse töötervishoiuarsti rolli tervise ja töötõingimuste hindamisel ning vahendatakse puuetega inimeste töökogemusi. www.sm.ee